

MPAT

Часопис за књижевност, уметност и културу

година VI

књига VI

свеска XXI

март 2010

Траг - Часопис за књижевност, уметност и културу
Излази 4 пута годишње

Издавач
Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача
Магдолна Увалин

Главни и одговорни уредник
Небојша Деветак

Уредништво
Бранислав Зубовић (оперативни уредник), Мирослав Алексић,
Благоје Баковић, Момчило Бакрач, Слободан Елезовић, Емсура
Хамзић, Никола Шанта, Павле Орбовић, Светислав Шљукић
(ликовни уредник)

Адреса
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел: +381 (21) 707-566
www.biblvrbas.org.rs, e-mail: casopistrag@sbb.rs

Штампа
Штампарија „Будућност“, Нови Сад

УДК 82(05)
YU ISSN 1451-9437

Тираж
350 примерака

Часопис се финансира из буџета СО Врбас и Покрајинског
секретарија за културу АП Војводине.

Рукописи се не враћају.

Илустрације: Зоран Игњатовић, академски сликар

САДРЖАЈ

шраџ њоезије

Симон ГРАБОВАЦ.....	5
Срђан ВОЛАРЕВИЋ.....	8
Весна КОРАЋ.....	11
Александра Пајовић МАНИЋ.....	14
Радмило В. РАДОВАНОВИЋ.....	18
Милутиин Лујо ДАНОЈЛИЋ.....	21
Радослав ПАЈКОВИЋ.....	23
Миодраџ ЈАКШИЋ.....	25

шраџ њрозе

Мирољуб ТОДОРОВИЋ.....	27
Момир ВУЧИНИЋ.....	34
Војислав БУБАЊА.....	51
Исмет ЧАУШЕВИЋ.....	55
Снежана Писарић МИЛИЋ.....	70
Драџан ТЕПАВЧЕВИЋ.....	78

шраџ на шраџу

Радмир В. ИВАНОВИЋ.....	81
Владимир КАЉЕВИЋ.....	93
Давид КЕЦМАН Дако.....	96
Срђан ОРСИЋ.....	100
Милијан ДЕСПОТОВИЋ.....	108

шраџ џруџих

Фиона САМПСОН.....	113
Керол Ен ДАФИ.....	117
Василиј ГРОСМАН.....	125

иџраџ минерве

Валениџина ЧИЗМАР.....138

иџраџ боје

Марко ЈЕЛИЋ.....153

иџраџ иџчиџавања

Таџијана ДЕЛИБАШИЋ.....155

Блаџоје ЕРАКОВИЋ.....159

Мирослав РАДОВАНОВИЋ.....162

Драџољуб СТОЈАДИНОВИЋ.....167

Милица Јефџимијевић ЛИЛИЋ.....173

Емсуре ХАМЗИЋ.....176

иџраџ наслеђа

Жарко ДИМИЋ.....182

Уредништво часописа захваљује се досадашњем главном и одговорном уреднику Ђорђу Сладоју на сарадњи, желећи му успех на пословима које сада обавља.

Симон ГРАБОВАЦ

ОДБЛЕСЦИ

1.4a

сјајно вођеној песми за ланац
кроз суморно и мрачно село до
изненадних још невиђених пејсажа
и митских гајева, кроз густу велику
шуму за руку све до реке, па кроз
тмасту, млечну маглу, до чамца
у који ће засести, дохватити
весла и завеслати матицом
догађаја пратећи оријентире
обала проћи кроз водопаде
и поноре значења вртлоге
и вирове митских сенчења
мехуриће метафора и
слике првих зрака
другачије светлости
у коју ће заувек
потонути
немам
ништа
да
додам

1.4b

не могу се наравно померити
чврсто уграђен између планина,
брда и шума
река
речица и потока
шума не могу махнути
руку померити не могу
се подбочити нити променити

положај не могу „бацити
поглед“ ни лево ни десно
не могу главу сагнути да
не видим дубоку висину небеса
не могу зажмурити на једно
око.
Не могу сести устати
не могу отићи јер сам чврсто
уграђен у поредак
слика непрозирног
света
неке нове
песме.

011105

1.6a

на њега нико пажњу обратио
није. не зато што није било
светла. трава росом опрана
сањиво је са једне стране
гледала дрво на хоризонту.
онда се он извукао из сећања
везаног за детињство и донео
мноштво страшних прича.
зној му се цедио са чела. нека
болест, сан, љубавни јади.
а јутро је отварало своје
огромне капке и ништа
видело није. далека јутра
су била везана за историјске
догађаје. револуционарне
промене времена. неизвесност
изненађења увек процвета али
нико се тргао није
јер ово јутро је
из неке друге
песме.

1.8a

али када она оде изненада отплови
нестане, отече или када се
ускописти и понире посебно када
се разлије у невидеће језеро поткопа
обале и пресели се
утоне у море мале
смрти или испари у

мојим рукама онда
се осећам испражњеним и
изгубим се и нисам
сигуран да ли
постојим

070205

1.9a

никаквог одговора нема
у соби у којој никог нема
једино се давно опустело сећање
враћа на праг и не види ништа
од свега што се просуло по
дворишту и што још одјекује
у зидовима и само
повремено али
значајно устајали
ваздух
заталаса

1.10a

шта се догађало нисам могао
да сазнам иако
сам тамо био и посматрао све
од почетка. вода је безглаво
надирала и сливала се низ увојке
планине носећи препреке и пену
градећи тако идеју о песми.
али она се отима и нестаје
заувек. тек после хиљаду година
препознајем је закопану у неком
закржљалом песничком субјекту
мирну и устајалу.
и не усуђујем се
било шта
да покушам.

1.10b

знао сам да све мора доћи изнутра
као само од себе порођено као што
се не види трава како расте а
одједном схватимо да нам је
до чланака. или дим како
нестаје: видимо га или нам штипа
очи а онда ништа. још боље заспивање.

осетимо поспаност, можда зевамо
очи неколико пута склопимо али
тренутка самог заспивања никад
нисмо свесни. тако је и са
овом песмом која хоће да
говори ни о чему.

250104

1.12a

засејао сам једну његову песму
али се ништа значајније није догодило
нема довољно мрака
ни у земљи ни у души
нити у неким другим
песмама
и ништа није могло да никне мада
воде има превише чак и из
појединих блиских његових песама
извире и подлокава њене
теме(ље) и од ње није
остао ни камен на
камену
остало ми је само да покушам
остатке
да
накалемим на воћку поступка
тако
ће се можда изродити
црвава плод
песма

Срђан ВОЛАРЕВИЋ

*ПОЗДРАВ СИТНОЈ ДУШИ ИЛИ НОВОМ ЧОВЕКУ НА
ХОРИЗОНТУ*

И не сањај да рођена жена те
уходи. Опчињена собом, својим полом,
правом да буде шта хоће,
па чак и ти сам,
паметнија има посла.
Тек да знаш. Стога
води рачуна када се одазиваш
на улици, пролазнику, на
телефонски позив, и фиксни и мобилни,
бирај речи, обазриво, и не говори
превише гласно, ни превише тихо.
У мноштву људи ни за живу главу
немој се издвојити, истаћи,
а поготово не срљај испед свих
- ни кад се даје ни кад се узима.
Успут, ни помислити немој
да шутнеш комшијског пса
што режи на тебе, лад год си поред лифта.
И шта да ти кажем о том изгледу
као и о самој твојој појави?
Гледај да ти је одећа неупадљива,
боље рећи да је скроз типска,
дезодоранс и колоњска вода
да не иритирају ничији нос,
а ципеле обавезно да одговарају
тренутном хиру моде.
У разговорима, на послу, у кафани,
на славама, никако не подмећи тему,
а избегавај све што дотиче политику,
нарочито вицеве.
Што сви осуђују и куде
и ти осуђуј и куди - али неприметно,

а када хвале - не ограђуј се ћутњом.
 У самопослузи не гунђај због поскупљења,
 док на пијаци, са свечаним миром,
 јуначки отрпи закидање на кантару.
 Са таксистом поразговарај о времену,
 уз повремене упадице о спорту,
 као и о тренутном избору лепотице.
 У сваком случају, и свуда, само без имена.
 Уз све ово, овако фино побројано,
 ако ти се ипак неко замнери,
 или почне да те изједа завист,
 или има крив нос и урокљиве очи,
 или ти раст није симпатичн,
 немој му то рећи у лице, нипошто:
 увек ћеш имати коме да се повериш
 - твој глас ће пронаћи пут
 до његовог спокоја и задовољства.
 И биће то тријумф твоје воље,
 за црвено слово у твом личном календару.
 Дакле, узнастој да останеш неприметан
 пред свима, без обзира на углед, иметак, пол
 - откуд знаш одакле и која тајна служба вреба:
 - јер живот је кратак
 и драгоцен. И само твој. Памти: само твој.



Весна КОРАЋ

ПОСЛЕДЊИ НЕСПОРАЗУМ

*... А ако би одлучили да се не шћедимо,
Прекасно...
аутор*

Сада ми више не требаш не занимаш ме више

када си онако леп и млад
могао опростити боговима што још на свет не стижем
Што тек трчкарам између намера својих родитеља

О чему си мислио голуждрав
Јесу те виландорфске венере мучиле
јеси само у бедра гледао занесен

Сада ми заиста не требаш мудар
просто препаметан
Одмерен зрео и тактичан
потрошен и лукав од толиких жена
Шта ћеш ми такав

У твој погледу више нико не чека да стигнем
уморан седиш на трonoшцу подбочио си браду и бринеш
Али те не занима да смањиш растојање

Ни за ким ти сада не би излетео из воза
раширених руку скакао са стена
позивао на двобој тукао се
Ни због кога више та аскеза

Где се ко затекао кад је издах нас један стварао
а удах узимао где се ко затекао
Сав је твој расплет

Мртав си прагматичар који чува име
и када се заљубиш заљубиш се у познате и стабилне даме
увредљив задње намере и од себе кријеш
заиста не требаш ми више

Млохав и нервозан
сав сапет у подвлачењу црте најједном религиозан
Дубоко незадовољан као син и отац
ухваћен од страха не требаш ми такав

С тобом би испало нетачно остварити биће посветити га
све би срушио очас
ти који си силазио без опреме

Јер више ниси попримаш случајности
јер немаш више облик чуда ненамерне коби
Јер кад се појавиш више ниси блесак

Сад да нас зближи благод
жалосна нека наклоност исцрпљених
Недам ни пару на то
и да нас обазривост посвађа на крају заиста недам

Једно друго да обавештавамо о новостима својих породица
На клупи да седимо с прекривачем преко колена
по прабини штапом цртамо слова

Тек вест о смрти
као последњи неспоразум прихватам
и остаћемо заувек оно што смо били незнанци
нас двоје
тренутак пун страве и вечне слободе

УЧА ЛОБИСТА

Кључ успеха је знање рече

Да би преживели имате све што вам треба
може вас убити само оно шчим не знате како
јер није исто прогутати овог или оног гуштера
Сакупљати капи из ове или оне водене жиле

Овде је влажност стопроцентна и
мала посекотина доводи до сепсе
Не можеш се борити против џунгле
с њом се сарађује показати ти како

Брзаци те могу однети у часу
а стене оштре као жилет порезати кожу
Једини је спас ићи ка врху
одатле зазивати
с тачке коју сви виде

Можеш наићи на непремостиве кланце
које ћеш прећи преко положене кладе
Веома климаве где је не журити од важности прве
не гледати иза себе
тек никако испод себе све је ионако много дубље

Истина је можеш прећи на другу страну
док терен је све стрмији а топлота расте
Одржати добро расположење јасно
пола од тога си научио у војсци

Из младог зрневља узимати витамин и драгоцени ендорфин
који лучи радост
Подеротине завијати у проверено биље
На чистини одморити то врло је важно
ноћ у џунгли пада брзо и питаш се куда све оде

Логор припремити на време да гмизавци и шкорпије
не направе хаос
Кључ успеха је знање одмори
већ при првој светлости наставићеш даље

Тек када све прођеш неколицина оних што седе међу
облацима
што чини се долазе одозго а не знаш одакле долазе
пружиће ти руку
Јер ако си џунглу преживео
требаћеш опет

Александра Пајовић МАНИЋ

СТАЗА ИЗА ЗЕНИЦЕ

Није Господ само празнични гост,
становник је врта сред срца мога,
стопут је клонуле пупољке нада
подизао светом капљом вина свога

и кад га не видех нада мном бдео
иза киша сунце оку даровао
и будну и када спим познавао
и добру се моме сваком радовао.

Усмеравао ме стрпљиво, лагано,
кад штогод безумно да учиним решим,
пре свих нема, ћутке опраштао,
помиловао кад кори и када грешим.

Све путеве мисли мојих познаје,
циљеве којима наум сваки ходи,
родитељ душе што једини спознаје
стазу иза зенице што до срца води.

УСНУЛИ БРЕГОВИ

Тамо сада веје,
ко уснула јагњад
спавају брегови
и кланцима звоно
тишине одзвања.
Све је тихо, мирно,
ко у дане прве,
у дане постања.

Тамо сада пада
по крошњама бреза
и све голе гране
снег ће ноћас скрити,
неће више зепсти,
дрхтати на ветру
као напуштени
голуждрави птићи.

Тамо сада веје,
ко уснула јагњад
спавају брегови
и кланцима звоно
тишине одзвања.
Све је тихо, мирно,
ко у дане прве,
у дане постања.

ЗИМСКА НОЋ

Да л' беше јава или смо сањали
оно децембарско вече снежно?
По белом пољу корачамо дуго
кроз пахуља рој што се спушта нежно

на лица наша врбаке дуж вира,
уз реку што под ледом мирно сања,
ветар у крошњи јабланова свира
гудалима од танког голог грања.

На длановима топлим, испруженим,
сребрна јата нам свијају гнезда
а у очима нашим насмејаним
искре налик на дијадему звезда.

Две сенке у снегу, а једна душа.
Ружа вихора око нас се свија,
срце пупољка смо, око нас он
прамичке беле ко латице увија.

Мирис цвећа из ледених башти,
прегрш пахуља носи вејавица,
бисер по бисер у косу удева,
тепелук ми везе од пахуљица.

па прхне у ноћ на крилима белим,
у дубоки снег стопало утања,
ко да нам и душа са кораком сваким
у какав облак лагано урања.

Да л' беше јава или смо сањали
оно децембарско вече снежно?
По белом пољу корачамо дуго
кроз пахуља рој што се спушта нежно

*БАЛАДА О ПРОГНАНИМ МУЗАМА
(или У ГРАДСКОЈ БИБЛИОТЕЦИ)*

Сунчано јутро је обећавало.
Раскривљене двери у храму речи.
Слатко нестрпљење,
заронити међу полице,
удисати чудесно опојни мирис
страница тек пристиглох из штампе,
прелиставати, додиривати,
лагано упијати лепоту
вешто израђених корица.
Дуго бирати, открити
неко ново име, досад незнано,
и круна задовољства,
књигу одабрати сам!

Али у, иначе премаленом,
салону лирике - уљеи!
Уместо поезије,
на оним истим полицама,
сада нове књиге,
са црвенооким чаробницама
и кентаурима на корицама...

„Молим васм да ли је књигама поезије
промењено место?“

„Да. Добро сте приметили“,
љубазно каже девојка,
„услед недостатка простора
поезија је премештена у подрум“.

„Привремено?“

„Не. Од сада,
ако желите да погледате књигу поезије
или да вам иста буде издата,
попуните сигнатуру,
биће вам донета из подрума,
искључиво ако знате њен број,
пун назив, име...“

Као у бајци.
Најлепше скрите далеко од очију...
Али, кључар ће их ипак
стражарно спровести горе
искључиво ако знате
њихов број, пун назив.

Заштитнице храма из храма протеране.
Оне које од светлости живе
и светлости проносе,
Еутерпа, Полихимнија,
Ерато, Мелпомена,
Калиопа, Талија...
у тмину подрума сатеране.



Радмило В. РАДОВАНОВИЋ

НЕЗАТВОРЕНЕ ОЧИ

Овај изненадни телефонски разговор
Скаменио ме на дохвату хладноће
Давно сам те даровао сјенци
А јутрос слушам твој глас који се распрскава
Причаш ми а ја те лијепо гутам
О оном прошломе
Говорим ти да љубим само ноћ
У којој ћу те поново препознати
Ти си моја непомућена звијезда
Која ме чува да држим ове незатворене очи
Моја глава умотана у твоје звуке
Скривање истине врло је тешко
Кажем уз осмијех љубави
Твоја је пјесма моја истина
Усамљен ишчекујем да овдје стигнеш
У смирају дана
Не само телефонском жицом
Већ својим бићем цијелим

05. 11. 2009.

РАЗУЂЕНА ПЈЕСМА

Ово срце дубоко понире у бездане
У таму гдје нема ни сунца звијезде И мјесеца
У загрљај самоће и празнине
Бистра вода Ахеронта и одбљесци плаве ова мјеста
То је мој рај и моја наслада
Савршенство у коме недостајеш
Твоја њежност и роса са твојих стопала
Митски ум и дио бола

Оно задовољство у свијетлом балзаму
Лед и руже од данас нестали су
У чекању наши духови су се срели
Ја сам ушао у ноћ ноћ је створила пјесму
Ти си срећу сакрила за цијели живот
Нека ти буде опроштено
То ме сада лијечи и испира рану
Која ме вуче у Хад
Далеко од твог правца и ове разуђене пјесме
И држи ме као Платона и ту и тамо и доље

ПЈЕСМА У НАМА

На равничарском перивоју тоне ова зима
Једна успомена и твоје ријечи
У теби куца равнодушно срце
Које пробам распламсати њежним стиховима
Твоја душа тражи живот гдје суша уједа
Остају двије сличности по гласу и кретању
Дању и ноћу по звону и звоњењу
Бесконачном распјеваном ужитку љубави
У усхиту крви са вјечних извора
Не дам да останемо скамењени и сами
У средишту ватре у шапату вјетра
О моја тужна прелијепа срећо
Којој и сад у усхиту хватам покрет
Носећи поносит душу и слику своје Голготе
Ти трагаш за животом у облаку снова
Дијеле нас (не)савладиве даљине
Дајем ти знак чујеш овај зов
Да ли сам заиста и сад вински гутљај твој
Видим ти си звијезда која рушиш небо
Кажеш не пиши више остани у пјесми
Нек пјесма само остане у нама
И нека пријатељство стиховима надживи нас

НА ГРАНЧИЦИ ЗАБОРАВА

На овај дан
Три деценије касније
На Твоју адресу
Послао сам књигу
Пуста обала, о Тетиду
Знам да си је дотакла
Својом свијетлом руком

Али овај живот плаћа обол
 За ону ноћ пуну зрикаваца и њежних пољубаца
 Покрај зелене Неретве
 Ти си дошла случајно или намјерно
 У малу војвођанску варошицу
 Са неким да подијелиш судбину
 Онај сам који је годинама
 Трагао за твојим сунцем
 Пишући своје прве знаке очајања
 Сада када губим свој понос
 О не слушај ме
 Не гледај ме
 Само прочитај и смјести
 Моје тужне риме у дим
 Који ће се подићи високо
 Ја ћу сва своја осјећања замрзнути
 У посљедњем крику
 Високо на гранчици заборава

М. Град, 23.10.2009.

КАМЕН

Кад заспем у неком футуру другоме
 Мртав и бијел брижно ћу сакрити
 Ову смрт своје предвиђање и сјећање
 Онај тренутак и дјелиће наше љубави

Како су нечујно нестајали у праскозорје
 Црвена зрнца у оном часу из моје плазме
 Сат на цркви Свете Магдалене
 Каснио је а ја у блату без тебе

Наше приче претворисмо у ћутање
 Ове ријечи више не живе
 Превише тужне на језику горке

Пишем их и завјештавам вјетру
 Симболи слова и просте реченице
 Притиснут камен на глави вјенчанице

Милутин Лујо ДАНОЈЛИЋ

СПАСИЛАЦ

У сиромаштву нас је походио,
одричући се свега: жена и хране,
мудрости пун колико и патње,
и самилости и жестоке љутње
на семе које бачено не никне,
него јалово чека зло време
и лажне веснике, преваром издашне.
Мада је рођен пре своје мајке
и мајку узе на своје престоле
које још чува за нас - сиромашне.

ГРЛИЦЕ

Са дланова ми беле једу
зрнца јутра и багрема цвет,
сакупљају звезде у нeredу
обнављају порушени свет.

Једна куца на прозоре срца,
друга светлост у глави ми тражи,
и док вече у сумраку грца
оне плове на таласу ражи.

ДЕМОНИ

Без узрока злочина нема, ако није
у грешном наступу црне енергије,
кад олује јурну на уцветале баште
и почну да дивљају силе таште.

Тада и човека, часног, јаке воље
демони привежу за срамотно коље,
и док човек пати сагнуте главе,
демонске силе бедан успех славе.

Како да се нечастивих реши
а да се везан о врлине не огреши?
Да ли криком да небесима јави
да се Господ у сили појави?

МЕЂУ ЉУДИМА

Устани огрнут тишином дрвета,
опијен соком који се тајно успиње,
да би обрадовао латице цвета
у току лета и ране јесени,
док се плод незрео упиње
да својим зрењем природу засени.

Јер, међу људима је варљиво лажно,
себично, завидно, на пропаст лакомо,
сваком би да суди, да опрости ником,
да се накостреши и да буде важно
не видевши како је јадно и ломно
осионо цартво пред неверником јако...

ТВОРАЦ И ТИ

По чему си сличан своме Творцу
тако слаб, спутан обзирима.
Док он слави у небеском дворцу,
ти сад луташ мрачним забранима.

Тамо са травком што у тами расте
имаш о чему да причаш дуго,
њу би помрчине у се да упласте
а тебе да заору зарђалим плугом.

За тебе још нико није чуо,
нити им је жао због тог незнања,
као да те је овај живот пречуо,
а Творац избрисао из сећања.

Радослав ПАЈКОВИЋ

БОЕМСКЕ БОЛИ

ЧАША ПОРЕДУША

Никад вино није горко, бане
Горко је оно после, бато
Накриви шешир натенане
Па отиди у непознато

Јави отуд кад звезда кане
Кад се небо одене у злато
Да нову чашу испијем, прикане
наздравим што ми је то још дато

Два месечара, две ноћобдије, два јолпаза
Ма где да се у животу запале
Један их пут чека, једна стаза
Код гробљанских вратница загрле се, брале

У ТАМИ ЗАСАДИ ДРВО

Слободану Марковићу, ђеснику

На овом путу што се грчи као кора
моја стопа није ход, већ језа
Одлазиш, велики навигаторе свих мора
преко последњег свог пелопонеза

А све трагове избразда нам вино
сад се тишина из празне чаше осипа
Највише смо говорили кад ћутимо
за нама остаје само мирис липа

Засади доле такво дрво, тајно
док ја тамо не стигнем, макар наду
корен већ има, а хлад му дај бесрајно
Да се опет нађемо у „Липовом ладу“

КАД ОДЕМО У СРЕМ

*Михајлу Милетићу Јовановићу
Џосифовину, пријатељу из Руме*

Ноћу, кроз самоћу, кад земља је јаруга
Никог немам. На небу потражим друга.

Месец бекрија отуд се јави. Придружи ми се у тузи.
Залутао је и он. И њему треба пајташ. У тамошњој каљузи.

Кренемо, па по сокацима дижемо ларму
Коме се то још спава? Ми савлађујемо таму.

Одемо у крчму. По нашки.
И напијемо се - трештен здраво кочијашки.

Земља нам више и не треба. Ни мени ни њему.
Ослобођени смо од ње. на њој су локве. Изгубимо се у
Срему.

Отада знам да месец само мени сија. И ником више
А он зна да негде доле постојим и ја. И кише.

Кад некад на гробљу зашкрипи капија стара
Знајте да се то опет састају два другара.

Миодраг ЈАКШИЋ

И ЈЕДНА ОД ДРУГЕ

Најбоље је да упознам,
међусобно,
све своје жене,
па да се узајамно друже
и трачарају ме.

Да у оним лепим баштама кафића
на Обилићевом венцу,
заједно,
пију кафу,
анализирају
моју наталну карту
и проговарају
о њиховим утицајима,
на мене.

Да се наслађују мноме,
не буду више љубоморне,
једна на другу,
и да коначно,
једна од друге,
искрено,
сознају истину,
да ништа нисам имао
ни саједном од њих.

ПРИЧАМ ПРИЈАТЕЉИМА

Причам пријатељима
да сам синоћ упознао
Анабелу Басало.

Седели смо у кафани,
пили минералну воду,
и попуњавали тикет
спортске кладионице,
двоумећи се да ли да
за две утакмице,
шведске друге лиге,
одиграмо фиксаве
или
укупан број голова.

Причам пријатељима,
а они ми одговарају:
Био си са Анабелом Басалом
и причао о фудбалу?!
Кретену!

О ЊИМА СУ СВЕ ПЕСМЕ

Боли ме глава од похвала небу,
Љубави, вину и хлебу.
О њима су све песме.

Срк за ручком, узвик за кучком,
И бојазан да ће да оде...
То ме брине.
А не песме о завичају и слободи.
Ваздуху, светлости и води.
И када ће сунце да сине...
О сунцу погрда не сме...
О њему су све песме.

Када се њише њен кук...
Ја чујем звук,
Само ме уз тај дах,
обузме страх.
Ако би пустио глас,
остали би без нас.
О боже какав има стас...

Живот је то, уклето, проклето...
Хоћу песму о скоту,
а не о животу.
О њему су све песме.

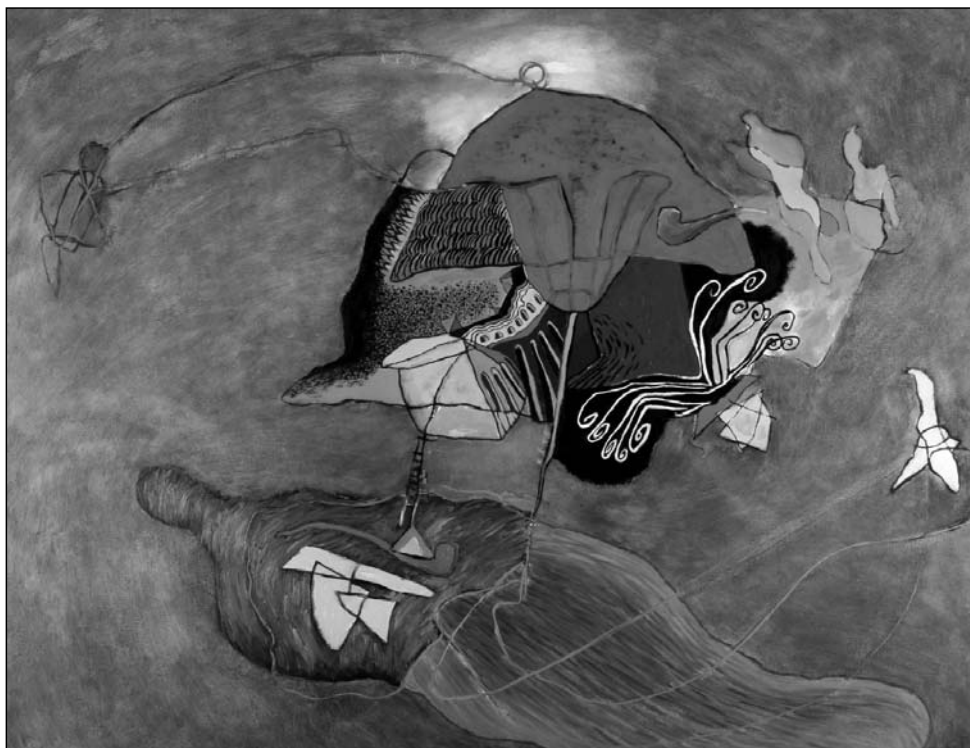
НА ЧАКОВСКОМ ТРОТОАРУ

Ако бих хтео, већ,
да се суочим, са собом самим,
било би, то,
испред Доситејеве куће,
у Чакову.

Скитарко, није ми тешко,
да свако вече прошетам тамо
и чамим на калдрми,
ћутећи,
као свој.

Баш ту, у туђој земљи,
на свом терену,
саопштио бих му захвалност.

Као лицемер, што хоће да попује,
и бедник да ситно уцењује,
онемео бих као дупљак, радо.



Мирољуб ТОДОРОВИЋ

СУЂЕЊЕ

(Снови и нађене приче)

СВЕ ЈЕ СИГНАЛ

Претурам по књигама своје библиотеке. Налећем на две с посветама. Прва је *Моћ џовора* Бране Петровића још из студентских дана с почетка шездесетих. Тада сам у омладинским, студентским и другим листовима и часописима објављивао сцијентистичке (космичке) песме, па зато и у Браниној посвети "...песнику галаксија, другарски...".

У другој од речи до речи стоји:

„Све је *Сиџнал*, све је 11 тај фатални број. Не заборави то, пријатељу: у сигналистички покрет само што нисам ушао: биће то појачање: али сте и без мене јаки, јачи, најјачи, *Мирољубе*

Срећна 77, као и свака Нова

Миодраг Булатовић”

НОВИ ЧОВЕК

Породилиште је у згради која лебди високо изнад земље. До ње се може доћи једино ваздухопловом.

Дочекују ме свечано. Сви су веома узбуђени, готово егзалтирани. Разумем њихово узбуђење. На горњем делу улазних врата те кристалне небеске куле пише крупним словима: „Нови човек”.

И сам сам узбуђен али настојим да то не покажем.

У савршеној тишини воде ме дугим овалним ходницима окупаним ружичастом светлошћу. Под је мекан, угиба се под корацима, као да је сачињен од живе материје. Пре уласка у главну собу преко уста и носа добијам заштитни повез са газом натопљеном опојним мирисом. Огромна врата од дебелог непрозирног стакла лагано се

отварају. Бебе-фетуси, не веће од орахове мезгре леже у малим кристалним витринама. Читава соба испуњена тим витринама наликује на циновско пчелиње саће. На свакој витрини је број и име бебе исписано златним ћирилским словима.

СРПСКА ЈОВАНКА ОРЛЕАНКА

Када је Србија 1912. године објавила рат Турској империји, неписмена чобаница из малог села Копривнице на Ибру, Милунка Савић, скратила је косу на мушки, замаскирала груди и пријавила се у српску војску као добровољац Милун. Провела је седам година ратујући (Балкански и Први светски рат); шест пута је била рањавана, од тога два пута веома тешко. Једва је преживела удар артиљеријског гелера у главу и рану од пушчаног метка који је пробио плућа прошавши поред самог срца.

Милунка Савић постала је наредник у чувеном Другом пешадијском „гвозденом“ пуку и командовала је четрдесеторицом прекаљених српских добровољаца који су обављали најтеже ратне задатке. Њена специјалност биле су бомбе. Неприметно и лако као мачка, заклоњена најчешће тамом, допузала би до непријатељских ровова, земуница, осматрачница, митраљеских и артиљеријских гнезда и са пар прецизно убачених бомби брзо решавала ствар у корист српске и савезничке војске. Њена невероватна храброст, ратничка вештина и слава прешла је границе мале Србије. Страни ратни извештачи назвали су је српском Јованком Орлеанком.

Милунка Савић одликована је два пута највећим француским одликовањем Легијом части, а носилац је и две Карађорђеве звезде с мачевима, златне и сребрне медаље Обилића и бројних других домаћих и страних одликовања. Половином 1918. године одато јој је признање какво није добио ни један официр нити генерал у Првом светском рату. Врховна команда савезничких армија издала је писмену похвалу о њеном беспримерном јунаштву с наредбом да се та похвала прочита пред војничким стројем свих оружаних јединица силе Антанте. На чувеном Вердену доживела је почаст какву Француска никад дотле није приредила ни једном страном војнику. Пред наредником српске војске Милунком Савић биле су у ставу мирно постројене најславније војне академије Европе: Сен Сир, Екол Милитер Сипериер и јединице француске Националне гарде. Примајући рапорт у њену част спуштене су на почасни поздрав заставе француских пукова прослављених у најтежим и најчувенијим бојевима.

По завршетку рата и демобилизацији, Милунка Савић се, као и велики број војника, посебно ратних инвалида, нашла на улици без икакве помоћи државе. Гладовала је не жалећи се ником и једва нашла посао чистачице да риба подове, степеништа и нужнике у београдској Хипотекарној банци. Удала се за поштара, изродила четворо деце и рано остала удовица. Радећи више од два-

Херој из Првог светског рата, српска Јованка Орлеанка. Милунка Савић, носилац две француске Легије части, две Карађорђевог звезде и бројних других одликовања и почаста, умрла је у дубокој старости, негде на периферији Београда, где је живела са бедном пензијом у тешким материјалним условима, скоро потпуно заборављена.



СУЂЕЊЕ

Суде ми. Не знам уопште о чему се ради. Са рукама везаним на леђима стојим у првом реду дворане сличне позоришној. На бини, испред мене, је судско веће састављено од петорице судија. Седе за великим, барокним столом са главама загњуреним у гомиле списа. Повремено подигну главу, разговарају између себе, размењују папире и показују у мом правцу. Међу тим папирима примећујем и своје књиге.

Једва чујним, муцавим гласом обраћам се судијама речима да не схватам у чему је ствар. Зашто сам ухапшен и везан, када знам и тврдим да сам апсолутно невин?

Председник суда, мален, дрчан, веома налик на Пикаса, устаје са столице, која је на нешто вишем нивоу од осталих, енергично одмахује руком, прилази, уноси ми се у лице, и каже, јасно и гласно, да у уметности нема невиних.

„МОЖДА СПАВА“

Седим у библиотеци. То је велика просторија овалног облика потпуно затворена без врата и прозора, затрпана књигама од пода до врха. При врху се сужава, нема таванице већ округао отвор кроз који се назире замрачено небо пуно звезда.

У рукама држим Дисову књигу изабраних песама. Прелиставам је. Зауостављам се на страници са песмом „Можда спава“.

Неизмерно сам волео ту песму. Сматрао сам је магичном, за мене, можда, још узбудљивијом и потреснијом од Лазине „Santa Maria della salute“.

Почињем песму да читам наглас. У почетку полако и тихо. Онда читање понављам. Свако ново читање је брже и громкије. Тада се зачују звуци. Ритмичко ударање у зидове библиотеке које прати читање. Ови звуци постају све гласнији и бржи следећи ритам и јачину мога гласа.

У једном тренутка на врху просторије, на отвору, указује се Дисов лик: глава с рашчупаном косом, поглед унезверен.

Мој глас док читам песму „Можда спава“ претвара се у искидани јецај.

Будим се нагло, хватајући рукама ваздух, уз грчевит плач.

МАРКС

(у картионици пруске полиције)

Средњег је раста, 34 године стар. Упркос најбољим годинама коса му је већ проседа а брада, коју уопште не брије, сасвим црна. Тен му је више мрк. Његове крупне, продорно ватрене очи имају нечег демонски непријатног, а духовна супериорност, коју испољава, неодољиву моћ на његову околину.

У приватном животу је веома неуредан, циничан човек, лош домаћин. Живи правим циганским животом. Прање, чешљање, мењање рубља код њега су реткост, радо се подгрева алкохолом. Често данима ленчари, али ако има много посла, ради дању и ноћу с неуморном устрајношћу.

(на потерници)

Старост: 35 година, висина пет стопа, десет-једанаест палаца хановерске мере. Стас: дежмекаст. Коса: црна, кудрава. Чело: овално. Обрве: црне. Очи: тамносмеђе, мало слабовид. Нос: дебео. Уста: средња. Брада: округла, не брије, црна. Лице: прилично округло. Боја лица: здрава. Говори немачки рајнским нагласком и француски.

Лукав је, хладнокрван и одлучан.

(по Бакуњину)

Маркс је изузетно сујетан, до прљавштине и лудости. Ко је имао несрећу да га на невин начин повреди у његовој болесној, увек осетљивој и стално надраженој таштини, он би му постајао непомирљив непријатељ и сматрао је да је свако средство допуштено како би га пред јавношћу уништио.



РИЂОКОСА ЖЕНА

Налазим се у крају са чудесном панорамом.

На левој страни је велико насеље са зградама које имају округле, шиљасте куле, бајковитог изгледа, као средњевековни замкови. На десној страни су брежуљци са ретким усамљеним кућицама.

Тихо је. Све је прекривено неком пепељасто сивом светлошћу која уноси неспокојство.

Не знам у ком правцу да кренем. Брежуљци ме не привлаче, а нека напетост, сила изнутра спречава ме да се упутим ка насељу са чаробним кулама.

Одједном, са десне стране, са брежуљака, силази група деце школског узраста. Чудно је то што су та деца невероватно мирна, тиха, готово нечујна. Води их висока, лепа, риђокоса жена сасвим неадекватно обучена за једну наставницу.

Док неодлучно стојим она ми прилази и заводљиво покушава нешто да ми каже. Смеши се, отвара уста, али ја јој не чујем глас. Напрежем слух, нагињем се у њеном правцу – ништа. Из мимике и гестова, ипак, наслућујем да говори како жели да ме одведе у насеље са кулама.

У том тренутку осетим снажно сексуално узбуђење.

Будим се нагло са јаким болом у десном чеоном делу главе.

Момир ВУЧИНИЋ

НОВОГРОБЉАНСКИ ЛЈУБАВНИК

Не разумем зашто сам овде. Ни шта ви, уопште, хоћете од мене. Треба да знате да сам ја подофицир ЈНА и да сам прошао многа и ратна и мирнодопска ратишта. Прво она од Вуковара па до Задра, затим ова по Новом гробљу, која нису била ништа лакша од претходних. Увек сам морао бити у приправности, у пуној борбеној готовости, иначе оде ми глава. Не бих се имао кад са њом ни поздравити.

Ако ми кажете да је ова нова власт наредила да се забрани љубав, да је љубав кажњива и да се због ње иде на робију, онда поздрављајте ме. Ево овако, војнички, као што сам увек поздрављао. Колико ја знам нисмо се борили за такву власт, пиштали смо до изнемоглости, освитали по улицама, добијали батине. Ако је то наређење, онда молим...Поштујем...Сваку сам власт поштовао и верно јој служио. И ову ћу, виша сила се мора поштовати.

Кажете да сте ме пратили месецима, годинама. Свуда и на сваком месту. У стопу. Испаде да сам народни непријатељ број један. Како тек пратите оне друге, који држави раде о глави. Њих и не примећујете. Раде што им је воља. Знам, најлакше сте ме могли пратити и гледати испред капеле на Новом гробљу, у тужним поворкама жалости, саучесатвујући са ожалашћенима, по Новом гробљу обилазећи бројне гробове и заливајући их сузама, њиховом кићењу и уређивању. И шта сте могли видети? Ништа што би било непримерено часним људима и што сав свет не ради.

Знате, ја сам човек душеван и несебичан, помажем свима, највише несрећнима цео живот сам провео у црини. Прво за оцем, онда за мајком, па за браћом расутом по ратиштима, онда за сестром Душанком. Од тада носим црнину за својом младошћу. Не би ни то доста него ме пензионисаше одмах после Дејтонског споразума. Веле, стари си кадар, неуспешан ратник, као да су Срби мојом заслугом губили ратове, а ја не напунио ни четрдесет, без решеног стамбеног питања. Онај подрум као привремени смештај и не рачунам у стан. У њему је моја жена и оболела, ја сам био по вежбама и ратиштима. У њему сам мало времена провео, па нисам

ни стигао да обoлим.

После смрти моје Марије нешто се нагло променило у мени. Захваљујући мојој Армији, добио сам више времена и за себе и за друге. Помажем другима у невољи, патим с њима и учествујем у њиховој боли. О себи и не мислим, данас су људи себични и отуђени, не зборе ни са најрођенијима, немају времена, гледају само свога посла. Трче само за својом муком, не виде муку онога поред себе. Нигде брига и саосећајности за човека, чак ни за ближњег свога.

Ја сам потпуно другачији, друже или господине, ја сам у вечитој завади са овим изгубљеним и трагичним светом, усамљена једника у овом суманутом свету. Знам једног човека, новокомпонованог богаташа, који није имао времена да дође мајци на сахрану него је платио неке буздоване да то учине уместо њега. Чак је и платио једног човека да се, у његово име, опрости од старице. Немају људи времена. Трче за неком несрећом. Гледа све то онај одозго, друже и господине, у кога ја не верујем јер сам подофицир бивше ЈНА. Тако сам васпитан. Казниће то он једнога дана, видећете.

Питаш ме када сам и како почео. Шта почео, није ми јасна твоја намера. Сецкаш ме тим питањима па никако да причам редом, како причање заповеда. Ја сам ти, друже или господине, човек - роман. Од сада па до краја живота не бих стигао да испричам најзначајније детаље. Боље да кажем да сам роман-река, ремек дело, само када бих га написао. Можда се једнога дана то и деси. Свашта сам ја доживео и преживео по ратиштима широм Хрватске и Босне, а нарочито откад тешим уцвелење удовичке душе по Новом грољу. То је најтеже и најделикатније ратовање – психолошко. Оно је изузетно важно у оружаним сукобима, али ни приближно није тако сложено као ово новогробљанско.

Па кад већ инсистираш, почело је овако. Иако је дуго копнела и побољевала од разних болести – астме, грудобоље, падавице, ишијаса – све јој је то донео влажан подрумски стан – моја Марија, некако напречац, како се то каже у мом Рибнику, умрије из чиста мира, кад сам се најмање надао. Оста пуна корпа поморанци, јабука, мандарина – не помогоше. Нисмо имали деце, бог је тако хтео. Лепо смо живели, нарочито кад сам ја био одсутан. Али била је љубоморна, да бог сачува. Хтела је да стално будем код куће и пиљим у њу. Кад год ја некуд мрднем – у кафану, на картање с друштвом, или на гусларско вече, она меље : „Где ћеш, немаш мира ни трен да се савијеш у кућу. Ја увек сама. Или си под опасачем или под ракијом. Ја не постојим у твојем животу. Онда ја, онако с врата, планем: „Лако је теби ту лежати и одатле режати (она је била незапослена конобарица, нисам јој дао да ради, знате какав је морал те професије...). Ти угрожаваш моју слободу живљења и кретања. Не познајеш нове тенденције у савременом свету. Нисам се ја оженио да бих био у кавезу.“ Онда је нападем : „Откуд ја знам шта ти радиш док сам ја на терену. Можеш да радиш шта хоћеш и да идеш куда ти је воља. Никакве контроле...“ Она заћути и почне тихо да цвили, ко куче. Значи, успео сам. Онда ја преко врата.

Негде испред Петровдана, једне године, вратио се ја са тере-

на. Свашта се причало : распада се држава, рат је неизбежан, ући ће НАТО у Југославију, Хрвати и Словенци се наоружавају... Војска је морала бити спремна. Видим, моја Марија ослабила, ја се мало скрасим код куће да јој буде лакше. Једне ноћи, пред зору, зајаука. Ја скочих из сна. Она преврће очима, држећи се за главу. „Овде ми нешто пуче“, прошапута и једва спусти главу на моје груди. Више није проговарала. Хитна помоћ је одвезла у болницу „Свети Сава“. Три дана је била на апаратима, није долазила свести. И дан и ноћ проводио сам поред ње, молио се Богу иако, по професији, у њега не верујем. Пустили ме доктори, видели су колико ми је тешко. Мислио сам да се и мој живот с њеним завршава. Желео сам да заједно одемо на онај свет. Нисам могао замислити мој живот без Марије. „Хоћу са њом“, шапутао сам, склупчан, немоћан и изгубљен.

Треће ноћи, опет у зору, све линије на апаратима се умирише. „Готово је“, рекоше. Те три ноћи премотавао сам цео наш заједнички живот. Да ми може бити, био бих много бољи према њој. Тако то бива, кад нешто прође буде касно за било какво поправљање.

Слило се много света на Ново гробље. Нисам знао да имам толико пријатеља и родбине, с обе стране. Признајем да је та пријатељства Марија више гајила од мене. Ја нисам имао времена, стално терени, вежбе, обавезе. Не знам кога им је било жалије, да ли Марије што одлази, или мене што остајем сам, окамењен у болу. Био сам се разболео од туге, два-три месеца. Нисам излазио нигде, осим до Маријиног гроба. Слутио сам да долазе тешка времена.

Од тог тренутку, пожурећу друже или господине, мој живот се потпуно мења. Док сване, почнем се спремати да идем на гробље, Знате, навика из активне службе – увек дотеран. Одело, кравата, бела кошуља, обријан и зачешљан. Као да идем на свадбу. Мала пензија, мизерија на овој скупочи. Не могу увек да купим цвеће, али важно је да посетим моју Мару. Испричам се са њом, мада јој немам шта ново рећи. Обично јој кажем ко је долазио и до у детаље јој испричам понеки сан, ако га запамтим. Често измишљах, само да бих јој угодил. Неколико пута сам јој причао шта се дешава у оном скупштинском циркусу, засмејем се и ја па ми непријатно, може ме неко видети и помислити да сам полудео. Причуја ми се да се и она смеје.

Све већа глувина у кући, кажем јој, па ми се не мили ни ићи док не падне мрак. Око подне се поздравим с њом па све ногу пред ногу до Булевара, онда према Калишу. Завирујем у сваки излог, што никада раније нисам чинио. Као моја Мара. Гледам пролазнике : жене држе под руку мужеве и разговарају, млади се држе за руке, а ја као сув лист који носи ветар. Купим новине па се свалим на неку клупу Калиша, ноге богами отежале. Избегавам градски превоз, чини ми се да би свако прочитао тугу са мога лица.

Туга је неограничена, а гробље је ограничено. Умире се сваког дана. На Новом гробљу може се сахранити само онај ко већ тамо има неког најближег. Срећан је сваки будући мртавац који има на њему место. То ти је исто као да станујеш у кругу двојке или на

Дедињу. Моја Марија је имала среће, мајка и отац су јој давне придошлице, кад је још било места на њему. Ови данашњи морају на околна гробља – Лешће, Орловачу. На периферију смрти. А Ново гробље, претпостављам да знате друже или господине, знаменитије је по мртвима него цео Београд по живима. Видите која је привилегија сахранити се на њему и дружити се са таквим људима. Или, боље је бити мртав на Новом гробљу него живети по учмалим предграђима. Мојој Мари комшије су све сами великани овог народа... Да је бар у животу имала такав комшилук, но све сам шљам и прописвет, не би туговала што сам одсуствовао.

Немојте ме пожуривати, друже или господине. Ово што вам причам први пут неке причам. Потребно је човеку да се неке изјада, буде му лакше. Скине терет с душе. Дуге су и предуге моје туге и моје приче. Ако их не испричам редом и до краја, нећете ме уопште разумети. Моја прича ће бити нејасна. А било би то сакаћење моје туге, стекли би искривљену слику о мени. Ако будете писали мемоаре, сигуран сам да ћу у њима наћи значајно место. Моје приче даће им одређену тежину. Могу замислити како ће их свет гутати – мемоари великог инспектора који се бавио људским душама. Психијатар над психијатрима. И мене све више опседа идеја да, ако стигнем, мој живот преточим у узбудљив роман. Покушавао сам, признајем, више пута, али никако да сликовито и уверљиво испричам оно што мислим, све ми се некако измеша и спетља. Ви сте ученији човек, иако не треба презирати моју пешадијску подофицирску школу у Рајловцу код Сарајева. Добро, добро, много сам се распричао. Бићу краћи и конкретнији, друже или господине.

Рекох, ја сваког дана код моје Маре. Бол никако да mine. Дани као године. Празнина, огромна, рашчепљених чељусти, хоће да ма прогута. И онда страх од самоће. Неописив.

Свако јутро, личило је једно на друго. Обично око десет сати, што је зависило од килавог превоза, долазио сам на гробље. Већ сам био измерио и испланирао где ћу на надгробној плочи Мариних родитеља уклесати и њено име и слику. Нисам тада размишљао где ћу ја, када дође време. Чинило ми се да би ми било много лакше да је гледам – као да се рано пробудила и чека ме да јој донесем нове вести. Увек, кад год сам јој прилазио, негде у дубини душе осећао сам да сам био неправедан и груб према њој, па сада покушавам да се искупим. Кажу да добра намера никада не касни.

После неколико дана, зурећи свакодневно у Марин гроб, осетим да у непосредној близини има нека промена. Тек када ми се поглед мало разбистрио од туге и неверице, видим : на три-четири корака улево од моје Маре - споменик прекривен свежим цвећем. Читаво брдо цвећа. Било ми је јасно да је ту јуче, после мог одласка, неко сахрањен. Ако се жалост, помислих, мери букетима цвећа, онда је неко млад, или богат, или познат. Мало ми лакну, моја Мара сада има новопридошлог комшију... који ће јој причати шта се овамо дешавало од њеног одласка, ако мене није увек добро чула.

Наредног дана, прилазећи Мари, угледах поред оне хумке

цвећа жену у црнини. Непомична, прекрштених руку, загладана у цвеће, у некога испод њега или ко зна шта. Поклонио сам Мари два цвета и нечујно на пристима се удаљио. Нисам желео да својим присуством сметам оној жени у призивању прошлости и онога што је само њој знано. Одлазећи, покушавао сам да проценим колико година има она окамењена жена, какве су је све несреће стигле, иако се мој поглед задржао на њој мање од трена.

Тога дана сам опет раније дошао кући. Ниса мхтео да сметам оној непомичној жени. Не знам зашто, она није излазила из мојих зеница. И ноћу, у сну, гледао сам је. Зажелео се женског мириса, помислим. Од Марије није било вајде неколико година. Више се и не сећам тачно када је почела побољевати.

Свакога дана ја на Марином гробу. Беспрекорно дотеран и тужан. И она на своме гробу. Иако у црнини, женствена, елегантна, наглашених груди и бокова, очи као филцани. Ћутимо, непомични, прекрштених руку. Ни речи, ни покрета. Споменици.

Скупим храброст и једнога јутра је погледам, онако испод очију, дискретно, али довољно упадљиво да она то осети. Видим : не помера се, гледа у једну тачку, можда види и њега доле испод оног брда цвећа и мермерне плоче. Следећег јутра дођем раније да прочитам шта пише на траци венца са којег не скида поглед. Ја тамо, она већ стигла. Гледа исто оно што је и пре гледала. Решим да останем после њеног одласка па да прочитам последње поруке. Није вредело. Ни мрак је није могао отерати. Не вреди се такмичити с њом. Помислио сам : можда и освиће, можда се не растаје од гроба.

Скратићу, али ја не знам због чега сам овде, зашто вам се исповедам, друже или господине, једино ако пишете мемоаре, али не видим да било шта бележите. Моја меморија је већ попустила. Живот скраћује само судњи дан. Ово при пут некоме причам, моја исповест је допринос проучавању психолошких и других страна женских личности. И оне које сам освојио, а и оне друге које су ми, из разних разлога, умакле, биле су подвргнуте мом психолошко – социолошком посматрању и тумачењу. Могу вам рећи једно : што сам их више освајао и упознавао све мање сам знао о њима. Звучи парадоксално, али је истинито. Жене су веће загонетке од саме васионе. Цео век ходаш испод ње, а не знаш шта је горе. Цео век се дружиш са различитим женама, а ни једног тренутка ниси сигуран шта јој је у глави.

Поранио ја и наредног јутра – кад изненађење. Око оног гроба пуно света. Она корак испред њих и у истом положају у коме сам је виђао. Поп нешто мрси у браду. Отегло се. Ја приђем мојој Мари, као да њих нема. Стојим и послушкујем жамор оне светине. Сваку реч упијам, попа и не чујем. „Човек какав се дуго неће родити“, кажу. „Штета што није имао порода“. „И она ће брзо за њим, само је погледај. Сва дрхта од бола“. „Пола ње је ископнело за ових четрдесет дана“. „Коме ће онолико богатство“. Цео свет су обишли као представници ЈАТ-а“. „Ко зна колико имају пара“.

Мени довољно и оволико информација, за почетак. Нешто чудно се заметнуло у мени. Може ли се, иако је у болу, док мало

време ублажи тугу, освојити та жена. Знао сам да нема неосвојиве жене, као ни утврђења, само треба добро испланирати напад и употребити одговарајућа борбена средства, говорила ми је моја професија. Лепа, богата – то би био погодак за највеће одликовање.

Следећег јутра - она сама. Кип, као онај победник на Калемегдану. „Да ли се победник може освојити?“, зачињало се у мени. Ја се мало удаљим од Мариног гроба, стојим онако са стране. Елегантан, тужног лица, ненаметљив, на услузи ако затреба. Ни близу, ни далеко од ње – да ме боље види, да се не натурам.

А она мене и не примећује. Иста – загледана у онај венац са лентом као да је на њој исписан роман о њиховом заједничком животу, па га ко зна по који пут чита. Као да га није проживела.

По глави претурам речи којима бих покушао, ако се укаже прилика, да скренем њену пажњу. Или да јој будем на услузи, било каквој, ако затреба.

Јутрос сам је боље загледао, неприметно, онако испод ока. Скенирао. Женска и по, помислио сам. Ретка звер. Према њој је створитељ био издашан. Све што је рајско, било је на њој. Црнина, скоро провидна и лепршава, појачавала је њену тајанственост.

Ни слутио нисам шта ће се касније десити. На моје изненађење тога дана раније крену кући. Касније ми је признала да је то учинила намерно да би изазвала моју радозналост, да би покренула бурурет у мојој глави.

Сад или никад, помислих. „Ето“, промуцах, „шта нам судбина учини...На шта ће нам сада живот личити...“

Она ме погледа, лагано, дижући трепавице. Учини ми се да узлеће орао крсташ. Указаше се, као горска језера, зелене, сузне очи. Увек су ме слуђивале женске зелене очи.

Окуражих се : „За нама неће имати ко да плаче. Благо онима које смо испратили“...

Она ме прострели погледом. Једва остах на ногама. Клецао сам све до стана.

„Ко ће ми држати говор, ко ће ме оплакивати? Нико! Кад би, неким чудом, то ви чинили, не бих жалио сутра умрети. Како би мене, кад нисте ни реч рекли, ни сузу пустили за оним изнад кога већ данима стојите. Знам да није све у сузама и говорима. Они који би мени држали говор одавно су занемели... Благо ономе кога ви жалите, земља ће му бити лакша...”

Она скупи она орловска крила и дубоко уздахну.

Ништа нисам стигао да помислим. Све се окрену око мене : и дрвеће и споменици. Да ме однекуд Марија не гледа, помислих и погубих и оне речи које сам превртао по глави. Не бих желео бар сада да је повредим. Она се окрену и крену уском гробљанском стазом према излазу.

Газела. Невиђена елегантија. Помислих : „Неосвојива трђава. Ломи се у пасу, надгробне плоче се повијају да их не додирне, шта би после радиле. Зар је требало да умре Марија па да тако нешто сретнем. И то баш на гробљу, ту поред ње.

Деловала је нестварно. Као провиђење. Ко је и какав био тај

који је у њој уживао? Ја нисам достојан ни да је гледам. Као да су је богови за себе стварали.

Не прекидај ме, цовече и друже, док сам у заносу... Она је била звездани тренутак мога живота. Ево, и сада ми се привиђају њени кукови како плешу по гробљу и по мени.

Сад или никад, нешто ми је говорило. У два корака се нађох поред ње. Она још више диже главу, као да ме не примећује. Гази као липицанер на паради.

„Нисте ме приметили онога дана када сам вам изјавио саучешће“, промуцах. „Било је много људи око вас. Са вашим мужем сам био велики пријатељи. Десна рука у фирми, свуда. Много времена смо провели заједно. Често ми је причао о вама. Мислио сам да претерује, када је говорио о вама. Тек сада видим да је говорио истину. Скоро је и мене задесила несрећа. Моја Мара оде изненада, мождани удар и крај. Остах сам као пањ.“

„Тугујем ја, тугује она“, помислих. „Можда би нам лакше било да заједно тугујемо.“

Њене зајезерене очи окупаше ме. Ја се још мало исправих, нема шта господине.

Испред Новог гробља, улазећи у такси, просу, онако преко рамена : „Видећемо се сутра“.

Те ноћи нисам спавао, верујте ми, друже или господине. По хиљаду пута се пред мојим очима понављао њен лик, сваки њен покрет, као на успореном филму. Ујутру сам највише времена провео да сложим кравату и кошуљу, иако је све то било оскудно. Једино одело очистио сам и испеглао још увече. Кажите вашој супрузи да вода у којој одстоји пасуљ најбоље чисти. Маните се свих ових новотарија које нападно рекламирају.

Тог јутра први пут није дошла пре мене. А и ја сам се, не знам зашто, веома мало, тек навике ради, задржао изнад Мариног гроба.

Нервозно сам шеткао стазом између гробова и клањао се Марином комшилуку. Историја у алејама, све саме славне личности.

У десет сати угледах је како се заносно њише између споменика. Још лепша и заноснија. И имена са споменика смешила су јој се и дивила. Ја се следих. Још сам држао у руци цвеће намењено Мари.

„Твоме супругу“, промуцах.

Осмехну се. Било је и то довољно.

Следих се од помисли да Мара то гледа.

И гле чуда. Наредног дана позва ме кући на кафу. „Станујем ту у Булевару, преко пута Правног“, рече. „Сама сам. Имам велики стан. У друштву је самоћа лепша. Не звоне црквена звона“.

Признајем, било ми је лакше јуришати на Вуковар него поћи с њом. Никад у животу нисам имао већу трему. А стан – страва. Нисам тако нешто видео у животу. Додуше, нисам се никуда ни кре-тао. Полигони, терени, онај мој подрум где сам становао, ратиште – то су били сви моји видокрузи.

Ја уздржан, уљудан, пазим на сваки покрет. Да је не бих

увредио неким поступком или речју. Знаш, човек временом огруби, изгуби ону потребну финоћу, вуцарајући се годинама натоварен оружјем.

У пристојно време одем кући, она ме испрати до прага.

И следећег дана исти позив. Ја као на лансирној рампи.

Увече сврати по неко од њене и Машове фамилије.

„Најбољи Машов друг“, говорила је. „Много ми помаже. Увек је на услузи, фин господин, ненаметљив и поштен. Уосталом, какав би могао бити неко ко се дружио с њим целог века“. И крену јој сузе.

Сваком сам се допао. Приметио сам да су неки били сумњичави. Знате, свакаког света има. Чиста завист, нарочито код жена.

Ово што ћу вам сада испирчати је невероватно, жива истина, друже или господине. Мој најсветлији део живота. Због ње, те удовице, те жене – виле, вредело се и родити. Вратили се са гробља, она уђе у купатило да се пресвуче. Оставила врата полуотворена. Блесну раскош зрелог женског тела. Мени се све окрену у глави. Задрхтах, пре ће бити да ме ухвати грозница. Она огрну кућни мантил и уђе у дневну собу. Очи ми се замаглише. Бого мили, више не умем ништа причати. Сећам се да је негде око поноћи, опуштена и с цигаретом у руци рекла : „Да не умрије мој Машо, не бих знала шта је права љубав“.

Од те ноћи нисмо се раздвајали. „Зближише нас наши гробови“, говорила је. Затим: „Сви ми кажу да сам се нагло пролепшала, откако је Машо умро. Знаш, ова црнина истиче женске облине, струк, стас, издужује ноге. У сваком погледу осећам жељу да ме кресне. Чудо једно. Раније ме није нико ни погледао. Али, ја сам само твоја. До гроба, онда ја идем код мога Маша, нећу му ништа причати, а ти код твоје Марије.

„Знаш, драги, чудесно крешеш“, говорила је. „Нико тако није умео. Ти си ми други у животу, ја мога Маша нисам никад преварила. Кад уђеш у мене пожелим да тај твој чудотворац, тај жарач, тамо заувек остане. Јел’ да, драги, да Марију ниси тако никад кресао. Занемела сам. Секс је најбољи када се њиме лечи туга. Научници су рекли да је он најбоља терапија. Супер. А онај мој, бог да му душу прости, исцеђен целодневним радом, знаш каква је велика фирма, дође навече и одмах заспи. Ја га чекам као аждаја, али узалуд. Да се човек убије. Јебем ти паре... Имаш једну часну, скоро невину и верну жену, препуну љубави и жеље за сексом. А важно је и то што сам материјално обезбеђена па не морам и о томе да водим рачуна. Само о љубави. Ух, добра ти је та аждаја што бљује ватру...Како би мом Машу било драго када би знао да сам срећна и задовољна. Он је мене много волео“.

После два идилична месеца, ми право пред матичара. Хоћемо да овековечимо и потврдимо нашу љубав. Венчали смо се тајно, мало је времена од смрти наших супружника, па велимо да нас родбина попреко не гледа. Кумови су били два моја друга, тобоже један је био њен, два пробисвета који су се по десетак пута

женили. Увек неслагање карактера и менталитета, знате. Потпишу па онда кркањац и пиће до гуше. Знате, кумове морате чешће звати на част, али су за то били голо злато.

Мени пала секира у мед, свиме обезбеђен за цео живот.

Морате имати још стпљења, друже или господине, ако хоћете све да сазнате и стекнете комплетну слику о мени. А она пуна лове. Нема банке коју не финансира. Купи ми одједном по пет одела, само ако ми лепо стоје. Све сам ја то мушки одрађивао. Ујутру, када се пробудимо, онако мазна, насади се па вози летњи дан до подне. Меље куковима, брже од воденице поточаре, ваздух сече брадавицама, као сир ножем. Да полудиш.

Погледај ме сад: изгубио косу, зубе, кондицију, отромболио. Немам више онај осећај и смисао за жене, нисам онај човек...Имам и њену слику у новчанику, ако дозволиш...

Не траја дуго то благостање. Све што је лепо брзо прође. Разболе јој се мајка, негде после пола године нашег срећног живота. Знате, живела је у Чачку, сама. И њој умро муж, давно. Ја сам био нешто прехлађен, она сама крену колима. Код Лајковца, један теретњак никшићке регистрације право у њу. Знате, возач заспао за воланом. Моја Мира смрскана у ауту. Најцрњи дан у моме животу. Ух! Троје – четворо и ја на погребу. Повредила све удајом за мене. Боље да сам и ја легао код Маре, кад смо њу спустили код Маша. Имала му је шта причати. Онда све крену наопако. Иако смо били венчани, њихова родбина ме истера из оне раскоши. Ја опет у онај мемљиви подрум.

Тада се сетих Марије. После, прво на њен, па на Мирјанин гроб. Заслужиле су обе моју пажњу.

Видим да је ово вама сувишна прича, друже или господине. Ово је мој најлепши део живота. Све после тога је страдање и тумарање по овом суровом свету и времену. Вама је тек сада интересантна прича? Ја бих наредне најрадије прескочио.

Добро сам остао у памети после оне раскоши и лепоте. Морао сам се сналазити да бих преживео. Подстакнут срећним животом са мојом Мирјаном, одлучио сам да Ново гробље буде место где ћу тражити нове љубави и нове инспирације. И тако преживљавати.

Велим, ово је велики град, није град но мравињак. Свакога дана се умире, па ти види колико је то људи за, рецимо, годину дана. Људи се отуђили, немају времена доћи пријатељу, рођаку, комшији на сахрану. Само нека журба, јурњава. Престаће кад их тамо одонесу. Треба испратити толико људи, свакога ожалити и најближима изјавити саучешће, наћи им се у невољи. Ја сам за то постао експерт, иако некога нисам познавао. Постао сам дежурни на Новом гробљу.

Кад би устали сви они које сам испратио за ових двадесетак година, у овом граду би био општи метеж. Било би више покојника него људи на деветомартовским демонстрацијама оне године. Град би био паралисан, све би стало. Можете ли то замислити? По вашем изгледу рекао бих да сте и ви тада дували у пиштаљке. А сада овде

ислеђујете невиног човека само зато што је проналазио по Новом гробљу уцвељене удовице, укочене од бола, зиме, глади и чега све не, и тешио их. Па морао је, осим љубави, за то и имати какве користи. Кад неће родбина и власт, мора неко. Верујем да сте и ви, друже или господине, некога сахрањивали па знате колико вам олакша бол нечији стисак руке, нечија суза, нечије искрено и дубоко саучешће. Познајем ја добро брајко, хоћу рећи друже или господине, боље уцвељену женску душу него своју. Скоро увек себе изненадим дубином промишљања, озбиљношћу и уверљивошћу. Дуго сам их студирао и проверавао своја сазнања. Не могу рећи да понекад нисам омануо у процени, али на грешкама се учи. Немогуће је увек имати успеха у било ком послу. Често у женску душу завири црв сумње. Онда ја наступам опрезније. Укурвим се, причам бајке, лажем, уверавам, преподобим се, помажем, али увек достојанствен и поносан. Тако отворим пут за поход, за освајање Хималаја женске уцвељене душе... Ћуд је женска ђавоља работа, рекао је неки песник.

Није било лако овладати овим послом. То је читава наука, друже иил господине. Нико до сада није успео да завири у женску душу, у женску психу, мени је успело да само мало одшкринем врата. Можда сам зато ја једини који сам се успешно бавио завођењем удовица и уживањем у ономе што су оставили њихови мужеви. Да није било мене, много тога би пропало или би развукла незајажљива и халапљива родбина. Није било никакве силе, преваре или уцене – све само чиста љубав. То је важно, због ваше професије да вам кажем.

Морао сам брзо преболети моју Миру. Морало се живети, а не животарити. Војне пензије су мизерија, исто као и ондашња војска.

То ми је постао професионални посао. Колико сам могао да проценим, нисам имао конкуренције. Рано устанем, купим „Политику“ и добро проучим све читуље. Интересовале су ме само сахране на Новом гробљу. Тамо је најбоља клијентела. Важан је био углед покојника, године старости, место и време сахране, професија. На основу тога вршио сам процену имовног стања. Број читуља и њихова величина говорио је о његовом значају, друштвеном положају, а нарочито је био важан списак ожалошћене родбине. На основу њега вршио сам процену могућности акције према уцвељеној удовици. Ваљда вам је јасно да су ме интересовали само мушки покојници. Што је број ожалошћених на читуљи мањи, шансе су веће. А нарочито ако је у потпису само супруга. Ту је већ озбиљна шанса. Проверавао сам и фотографије испред капеле, много људи због скупине и не оглашава смрт, али мора да га сахрани. А онда направим ужи избор и правац на гробље. По мојој процени, а ја сам на томе докторирао, око 70% жена надживи мужа.

Кад направим избор кога да кибицујем, умешам се у окупљени свет и послушнујем. Важно је да што више сазнам о покојнику и проценим има ли шансе за акцију на уцвељену удовицу. Мозак бележи све појединости о покојнику: професију, школску спрему, место становања, углед у породици, број чланова породице,

предузеће у ком је радио, године старости и све друго што је потребно да би на основу тих података саставио слику о покојнику. Трудио сам се да не буде ни једне шупљине, ни једне недоумице. Измакнем се и посматрам окупљени свет који је дошао на сахрану. И његов изглед ми много говори о покојнику, даје ми неке елементе за процену. Станем у ред и стрпљиво и достојанствено чекам да приђем родбини. Не дижем стопала од земље, она клизе сама. Кад ме талас туге донесе пред супругу, застанем, поклоним се и неким гестом или стиском руке настојим да јој скренем пажњу на себе, да подигне главу и погледа ме. За почетак довољно, само да нам се погледи сусретну. Даље следи све по мом протоколу. Онда се поклоним покојнику, пољубим крст, ако га има, и изјавим саучешће осталој породици. Код сандука застанем, дубоко уздахнем и преврнем очима као да се питам: „Зар је могуће? А колико јуче причали смо о свему и свачему, делили мале и велике тајне, радовали се следећем виђењу...” Онда се измакнем, посматрам и смишљам акцију.

Ако анализом скупа утврдим да је покојник пореклом из унутрашњости, а таквих је највише, приђем, пружим руку, представим се. Обично кажем да је он био мој најинтимнији пријатељ још од детињства, основне школе или гимназије, или из фирме. Затим ослушкујем, скупљам податке потребне за обраду: школска спрема, фирма, кретање у служби... Био сам подофицир, знате, уредност и учитвост је моја особина. Ако нисам сигуран хоћу ли запамтити све податке, знате, сваког дана слушах сличне приче па све се измеша, склоним се у страну и на брзину запишем. Мора човек да буде сигуран и тачан, не дај боже да погреша и да се обрुка. Све брзо пада у воду.

* * *

Онда идем даље, на исти начин представим се наредној одабраници и понудим помоћ. Ако одбије, ја се дубоко поклоним и зажалим што не поштује моје искрене намере. Мало је данас добронамерних, додам.

Чиним то увек ненаметљиво, некако скрушен, прекрштених руку и обореног погледа. Човек у дубоком болу, рекло би се. Елегантан, одмерен, забринут, пријатељ кога до сада ни она ни родбина нису познавали.

Прво процењујем имам ли шансе да атакујем на удовицу. Ако се одлучим за напад, правим редослед тактичких потеза. Знате, свака прилика захтева другачије процене и приступ. Није то лако...Много пута сам се опекао, али док зацели неуспех, иде се даље, у нове походе. Могао бих ја, друже или господине, предавати психологију жена на факултету – толико искуства имам.

Удовицу препознајем из далека, по ходу и држању тела. Једва хода, погнуте главе, црна као врана. Обично је придржавају са

стране деца или родбина. Застајкује, онда мало подигне главу као да онога срећника дозива да му први пут у животу каже да не може живети без њега. Да јој опрости ако га је за време њиховог заједничког живота пуног љубави и разумевања што наљутила. Кад изнесе сандук из капеле заколута очима и посрне. То исто уради и кад спуштају сандук у раку.

Док колона пресеца тишину гробља где свака реч и сваки покрет морају бити одмерени и све мора приличити том свечаном тренутку, или непосредно по завршетку сахране, ја искористим прилику, или неки тренутак пажљиво одабран, искуство ту има пресудну улогу, и представим се уцвељеници као највећи покојников пријатељ, човек из сенке, у коме она може имати ослонац у сваком тренутку у овом времену када јој је најтеже. Ако се удовица изненади колико ја појединости и непознатих чињеница знам о њеном мужу, непознатих чак и њој, и ако загризе на успутно бачен мамац да на сахрани има још неколико жена које су покојнику биле блиске и које га оплакују, онда ће се небеса отворити.

Зарад другарства са покојником понудим разне помоћи око уређења гроба, припреме четрдесетодневног помена, разне папирологије око регулисања наследства, бриге око његових болесних родитеља и слично. Тада обично искористим прилику да се убацим у стан и онда сам миран за једно време.

Свака жена је захтевала посебан приступ и обраду. Као што су и људи различити. Негде лако отворим капију, негде ударим главом о зид.

Ако удовица заћути на почетку обраде – добар знак. Онда будем још образривији, понашам се опрезно, уљудно, на ноте. Мало застанем, измакнем се и чекам први знак да рачуна на моју помоћ. Онда, још образривије, прискочим у помоћ и радим само оно што се од мене тражи. Што сам ја уздржанији, захтеви су већи. Нормално, прилазим само тамо где после добре анализе осетим да ми све околности иду на руку. Пробам, па шта бог да. Кад осетим да ми одређена госпођа, до чијег сам срца успео да дођем, некад лакше, некад прескачући стотине ограда, почне досађивати или да је захтевна на различите начине, ја нестанем из њеног живота, попут привиђења. По правилу, оне до чијег срца сам теже долазио, више су ми годиле, често су биле и имућне. Кад нестане блага нестанем и ја.

Или, кад осетим да почињем да се заљубљујем, бежим из истих стопа. Вежем гатњик и нестајем. Не желим да ме сатре као онога што је удобно смештен на Ново гробље. Било је случајева да ме траже испред капеле, по гробљу, да вичу за мношвом да су преварене, да су искоришћене, сам лопов, разбојник, варалица, да сам их ојадно за сва времена. Или се маскирам, лепим бркове, мењам одело, прерушавам се на разне начине, бежим по гробљу док се госпођа од умора не свали на чији гроб, као да оплакује онога доле. А он легао ко зна када. Виче, јауче, дозива у помоћ. Ето, тако сте ви насели, друже или господине, и мене привели овде, на правди бога. Ја сам лечио уцвељене удовичке душе. Па знате ваљда да се сваком доктору услуга плаћа.

Саставни део овога посла је и глума. Врхунска. Док изађем одавде идем код Кустурице. Од моје приче, и са мном у главној улози, направиће филм за „Оскара“. Уверен сам. Сад сак сазрео као уметник. Имао сам више акција по Новом гробљу него Бата Живојиновић у партизанским филмовима. Он је за мене аматер. После тог филма и мемоара и докторске тезе које намеравам ускоро да објавим – постаћу славан. Па ви видите, друже или господине, са киме разговарате.

Невероватно, ниједна од мојих пацијенткиња, а било их је богами доста, није била ни налик оној која ми је отворила врата ове професије, мојој Мири, неопеваном сексуалном чуду над чудима. Када се једном заврши, а често сам имао по неку и у резерви, на обради, опет данима стојим испред капеле на Новом гробљу и кибицујем. Умире се много, нарочито откако су завладали грипиви и сиромаштина и откако су поскупеле здравствене услуге.

На основу свега онога што сам доживео, заводећи удовице, сигуран сам у то да је већини жена мужевљева смрт дошла као највећи празник у животу.

Човек једино своју жену мрзи, сваку туђу воли све док се не попне на њу ил је, не дај боже, ожени. Којој год жени кажеш, било да је она девица, удата, распуштеница или удовица, да је највећа љубав твога живота, у ту невероватну и једноставну лаж – слепо верује.

Кажу, а научно није доказано, чак ни полицијски, да покојник чује и види све што се дешава око њега, пре него што земља падне на сандук. И ту слику заувек понесе са собом. Мора да је тешко покојнику када остави опоруку да буде сахрањен у кругу породице, а од породице последњем чину присуствује само двојетроје. Познато је да је број присутних на сахрани, у неку руку, мерило успешности његовог живота. Можда не би било ни толико пратње да покојник није оставио након себе добар иметак па да се увере да је стварно заувек легао.

Питате ме колико сам имао успеха. Не могу вам то са сигурношћу рећи. После моје незаборавне Мире упозано сам много уцвељеница. Живео сам са њима по неколико месеи, док траје љубав и уштеђевина и потреба за утехом. Кад проценим да немам више шта да тражим у тој вези, ја једноставно нестанем. Богами, склопио сам и пет-шест бракова, лако сам их склапао, али сам се уз скандале разводио. Кад видим да благостање, а уз њу и љубав, измиче, почнем правити вратоломије. Нема ме по неколико дана, а ја у ономе моме ћумезу који нисам пријављивао ниједној уцвељеници. Говорио сам им да сам срећно разведен, све је припало бившој жени. То је био мамац да помисле да ме заувек поседују. А оне љубоморне, мисле да сам код неке друге. Било је ту невероватних скандала, о њима би се могла комедија написати, друже и господине. Па да се игра у Народном позоришту.

* * *

Више пута сам био добра прилика као девизни инострани пензионер, чекам решење пензије и велику заоставштину од које се може и стан купити и добро живети. То је био невиђени мамац за оне сиромашније, које су цео живот провеле у клетви онога кога више нема, који им је живот упропастио, а оне су заслужиле бољи и сигурнији живот, живот без материјалних проблема, само зато што су жене и имају ону ствар за којом трчи сваки мушки створ. Споразумни развод брачне заједнице многе су доживљавале као спас, као извлачење из канци неког невидљивог чудовишта, а неке, боме, као још једну несрећу.

Било је и случајева када су незајажљиве срећнице, упецане мојом елеганцијом, причом, разумевањем, услугом, господственошћу и чиме све не, умирале после неколико месеци познанства. Нисам се много потресао. Ретко бих када искористио што од оставштине. Рођаци би све брзо развукли као лешинари. Тада се отварала нова могућност за склапање познанстава. Нове духовне и сваке друге вратоломије.

Све те моје љубави имале су, у основи, прво емотивне па тек онда економске разлоге дружења са мном. После смрти мужева тражиле су неку сигурност коју сам им пружао, иако је моја пензија била мала. А богами, било је и богатих, морам признати. Уживало се. Моја Мира научила ме је на раскош. И сексуалну и материјалну. Тако нешто неће се поновити па да живим хиљаду година. Е, друже или господине, морам вам, кратко, испричати о једном необичном познанству. Молим вас за још мало стрпљења.

Чуда се не дешавају често, чак се у у нечијим животима не дешавају никада. Чули сте да се у мом животу чуда дешавало више него било коме у овом граду. Опростите, ја сам бивши војник. Пре четрдесет година, богами и више, био сам се заљубио у једну Душанку из мога села. Чак сам хтео и да се женим, младост пуста, иако сам ишао у подофицирску школу, а ондашњим законом то је било забрањено. Били смо се једно другом заклели у вечну љубав. Кад сам завршио школу пошаљу ме на границу са Албанијом. Њени родитељи јој нису дали да иде са мном. Осташ ја тамо, богами, неколико година. Она није могла да чека. Удала се за неког милицајца и тиме се окончала наша велика љубав.

И гле чуда! Сретнем ја моју Душанку на Новом гробљу, сахрањује њеног Светислава, милицајца. Она ме препознала мене, ја њу нисам. И ту поново плане љубав, одмах пошто су спустили земљу на сандук. Два сина бранили, нико нас није могао спречити. Живели смо заједно скоро годину дана. И њу Бог одведе код Светислава, Опет остах сам. Жалост неописива.

Најтеже ми је било, после Мире, када сам се опраштао од своје бивше љубави. Не умет то описати.

Не пожурите ме, друже или господине! Никоме до сада нисам се овако исповедао. Да сам верујући човек, ни попу на самр-

ти не бих овако. Мени ова држава дугује националну пензију. Ја сам деловао уместо државне институције која би, за овакве прилике, требало да постоји. Орден заслуга за уцвелење женске душе био би јој најмањи издатак. После моје смрти, ако икада умрем, на Новом гробљу, међу оним мојим одбеглим пилицама, треба да ми подигне велелепни споменик, или да ме сахране у Алеји заслужних грађана, за немерљиви допринос женском роду – ублажавање и истеривање бола из њихових ојађених душа.

А ви ме сумњичите да сам искоришћавао, да не кажем варао, на недоличан начин, уцвелење госпође по Новом гробљу. Да нису оне хтеле, ништа ја на силу и на трикове не бих могао учинити без обзира колико био вешт. То је женска природа, пријатељу. Ја сам само њих преводио из једног у друго душевно стање, из очаја и незнања у лепоту живљења и љубавног заноса, у срећу. Пробајте ви или неко од ваших колега, тек онда ћете спознати моју величину.

Ја сам њима и њиховом очају, исписаном по бројним читуљама, које сам пажљиво проучавао дуго година, прилазио са научне стране, нисам се бавио само лечењем њихових рањених душа. Написао сам и докторски рад о читуљама, баш сам мислио ових дана да га пријавим и браним на катедри за психологију. Он ће бити велики допринос науци, овом облашћу се до сада нико није бавио. Да ли је ико, питам ја вас, научно доказао зашто већина њих надживљава своје мужеве. И то сам ја обрадио у мом докторском раду. Ако дозволите, навешћу само неколико основних теза.

Тим женама сам вратио веру у живот и у љубав, показао сам им да анђели нису само на оном већ и на овом свету, додуше ретки су, али их је тешко пронаћи.

Многе су се удовице, живећи у болу, надале да ће им се онај који је заувек отишао једнога дана вратити. Многе сам уверио, додуше с великом муком и после дужег времена, да сам ја дух којег је покојник послао да их учини срећним, само сам ја мало другачији од онога кога нема и неће моћи да господари њиме као са оним претходним.

Поуздано сам утврдио и научно доказао да су многи људи отишли на Ново гробље пре времена због превелике љубави и бриге њихових жена. Зато поручујем овима, који су још увек живи, да то имају на уму.

Многе су, када би добро упознале моје способности и доброту, заборављале гроб оног несрећника кога су отпратиле па су ми се безрезервно предавале, све док не бих осетио да почињу да се заљубљују или претерују у захтевима. Онда бих нестајао без трага и кретао у потрагу за другом, па каква год била.

Први сам професионални тешитељ, друже или господине, у историји овога града. Зато ми, опет кажем, припадају све почасте. У најмању руку морао бих бити проглашен почасним грађанином. Посебно поглавље у мом докторском раду заузима анализа читуља. Годинама сам сакупљао оне најзанимљивије или анализирао поједине реченице. Укратко ћу о њима, друже или господине, ова моја исповест не би била потпуна ако бих то изоставио.

Читуље су најбоље штиво за промишљање пролазности живота. Оне су огледало нашег постојања. Објава смрти је најзначајнија вест, значајнија од рођења или било какве друге свечаности. Оне су последње речи упућене онима који их неће чути. Ја мислим да би сваки човек требао за живота да сачини своју читуљу. Биле би примереније од оних које састављају после смрти.

Свака читуља подсећа шта нас чека, само ми од тога бежимо, свесно или несвесно. Као да смрт неће нас дохватити. Читуље су и потврде да човек често умире два пута, први пут природно, други пут када му се уселим у брачну постељу.

Навешћу, ако дозволите, само неколико реченица из мог докторског рада које сам цитирао из оних читуља које су удовице згужвале својим голим гузицама, дахћући и бројећи звезде :

С великим поштовањем и нежношћу чувам успомену на тебе.

Вечна је празнина у мом срцу.

Непролазна је бол у мени.

Заувек те чувам у свом срцу.

Заборав не постоји.

Била сам и бићу само твоја.

Ти си вечити анђеол у мом срцу.

Мирно спавај, анђеле мој, ја те волим.

Од сада је свет сиромашнији без тебе, у моје срце уселила се туга већа од васионе.

Како време пролази, туга и бол јачају.

Ово су само неке од заклетви чистачица, домаћица, конобар-ица, фризерки, медицинских сестара, учитељица, професорица и ко зна којих све професија. Уверио сам се да се боље крећу оне с нижом школском спремом. Оне друге, тобоже високообразоване, наводно више воле шетњу, гледање у звезде и Дунав са Калемегданске тврђаве. Чисто фолирање. Зашто, нисам докучио. А кад га зграбе, огуле му кожу. Зато сам их брзо остављао.

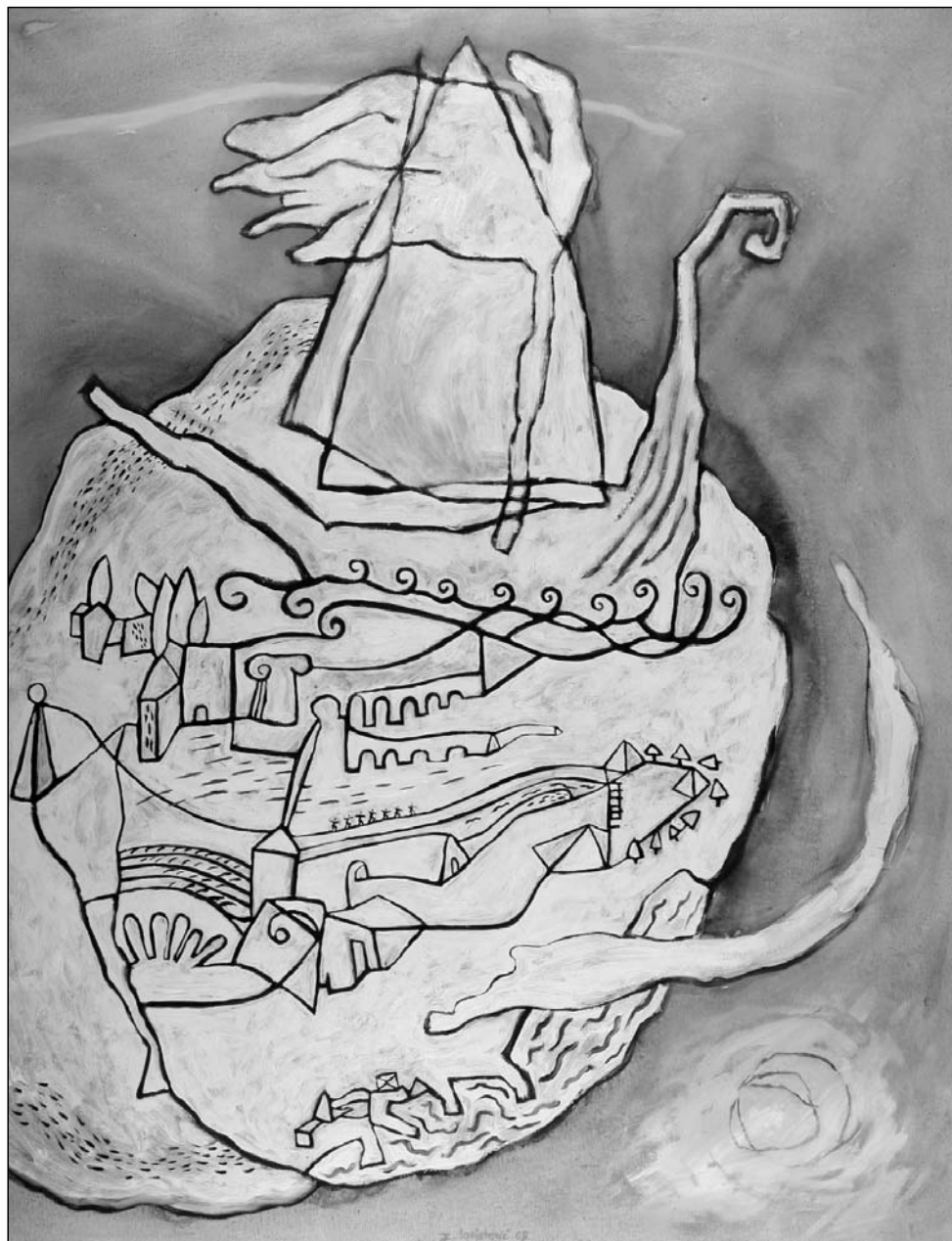
Шта кажеш, друже или господине? Да човек пукне од смеха или муке. То ти је живот. Он је коначан, љубав је коначна, смрт је бесконачна, друже или господине судија. Зар ја нисам душеван човек, кад сам толико жена, из чисте љубави, људски, пазио и мазио, потом их и пратио на онај свет? Верујте, многе су тек са мном окусиле срећу. Да бар нису узалуд живе. Мене неће, хвала богу, имати ко да сахрани, ни читуљу да напише. Порода немам, жене немам, а и она двојица пробисвета што су ми били вечити кумови, одоше. Јетра им је пропала од алкохола. Па сада ви видите да ли имате права да ме оптужујете за користољубље. А ко ће мени захвалити за љубав, пожртвовање и пажњу према толиким женама. Па оне су, ваљда, део овога друштва.

Пола Новог гробља сам оплакао. И данас многе, оне најбоље, не заборављам. Не могу да стигнем за један дан да све обиђем.

И да ти кажем још и ово, поштовани друже или господине.

Жена је највећа тајна света. Она је загонетка коју нико не може да одгонетне. Ја сам то радио преко тридесет година, и сада сам на почетку, приправник. Без њих се не може, са њима се мора. Срећан је онај ко је једном додирнуо, још несрећнији онај који то никада није. А оне увек желе само победу. И ништа друго. Код мене им то није пролазило.

Но, прогони ме једна мисао, друже или господине: Да ли је иза мене остала празнина у чијој души?



Војислав БУБАЊА

ДИЛЕМА

Сва моја мука и патња почела је изненада. То и није нека баш велика мука, ако бих то посматрао из садашњег угла и животног искуства. Али тада... Све је било другачије.

Почело је изненада: онда када сам угледао новчаницу на поду аутобуса којим сам се враћао из школе. Померио сам неприметно ногу и поклопио је ципелом.

Затим је почело презнојавање: како покупити новац, а да остали путници не примете?

Почео сам да се утркујем с брзином аутобуса.

Додуше, све то догађало се само у мојој глави. У мени је нарастала мржња према возачу који је све више убрзавао кретање аутобуса. Тај човек је у тим тренуцима био мој највећи непријатељ. Пожелео сам да се аутобус поквари, пукне гума, или да дође до судара и опште пометње путника. У таквој гужви у којој више нико не гледа на друге, ја бих сасвим непримећено дохватио своју „ловину” и побегао.

Путници, међу њима и неколико мојих другова из школе, у инат гледају право у мене. Као да немају другог посла. Могли би гледати кроз прозоре.

Тамо је увелико бујало пролеће. Зар ти пробуђени пејзажи нису много занимљивији за гледање од мене?

Мржња, потпуно неодређена, расла је као кисело тесто. Мале рупице у њој, задржавале су моју присебност и у сваком моменту ме спречавале да не експлодирам; да не почнем да псујем и растерујем ту бесловесну гомилу седећих идиота.

Још од малих ногу, научили су ме једноставном правилу: нађена ствар увек припада ономе ко ју је изгубио. Уколико се не може наћи прави власник, онда по логици ствари припада ономе ко ју је пронашао. Ако се власник појави онда је налазач враћа. Свака ствар има неко обележје власника, те је самим тим олакшано дока-

зивање власништва.

С новцем је нешто другачије. Нађени новац, уколико није у новчанику са осталим документима, нема никаквих ознака власника те је самим тим и придржавање правила о враћању отежано.

Случајно сам наишао на забелешку насталу у метежу рата. Наиме, Ђезаре Брускони, италијански мајор, шеф санитета у Никшићу, записао ју је сигурно да би оставио траг о менталитету људи са којима је игром случаја морао да проведе тешке ратне године.

Он тамо пише да је овај народ веома чудан. Потпуно су полудели од новца који су нашли у некаквој пећини. Пре неки дан долазио ми је човек из села које је у непосредој околини Никшића. Тражио је да његовом петнаестогодишњем сину повадим све зубе. Када сам га питао зашто, јер његов син има здраве зубе, одговорио ми је да он има толико злата да може да му угради нове, златне.

Исто тако, записао је и да је тај човек убио свога брата да би узео од њега новац који је овај покупио из неке пећине. Новац је стигао авионима до никшићког аеродрома из трезора тадашње државне банке. Пошто је био велико оптерећење за летелице, он је остављен ту и сакривен у оближњој пећини, како би се покупио у нека боља времена. Неко је намерно или случајно запалио папирни новац који је почео да гори.

Сељаци из оближњих села су грабили и на коњима и магарцима преносили новац до кућа где су га сакривали на разне начине. Многи су се обогатили тргујући, други су одлазили на сточне вашаре и куповали цела стада оваца и крда говеди, добрих коња и свега што је могло да значи неку вредност. У многим забаченим местима, капитулација старе државе још није била обзнањена, па је стари новац ишао као платежно средство, иако је био изгубио своју вредност.

Један наш дипломата био је у прилици да сретне у болници за умоболне у Монте Марију, Радослава, сељака из околине Никшића. После вековне сиротиње, тегобног тежачког живота, тешког долажења до новца, њему се одједном указала прилика да је преко ноћи постао милионер. Он је био онај који је водио сина да му уграде златне зубе и поваде његове здраве. Он је везао рођеног брата и мучио га до смрти, да би открио где је сакрио свој део пара. Хтео је да постане најбогатији у селу. Оправдање је налазио у томе да је он највиши, иначе висок више од два метра, а и најјачи у селу и околини, па је нормално да буде и најбогатији.

Италијански лекар, фашиста, шеф санитета за Црну Гору, који је веровао у расну инфериорност, послао је Радослава у Рим. У азил за умоболне, као „редак случај комплекса више вредности код припадника ниже расе”.

Тога дана од мојих сам добио нову крупну новчаницу. За њу је требало да купим ципеле. Према првој рачуници купићу нове лаковане ципеле за матурску свечаност. Треба да изгледам господски јер ће сви моји другови и колегинице из одељења обући вечерње тоалете и црна одела. Ако успем да купим, још ће ми остати и за неколико излазака у биоскоп. Новац сам пажљиво ставио у џеп од кошуље у ком сам држао и повластицу за вожњу.

После завршених часова све радње у граду биле су затворене. Куповину сам одложио за сутра. Журно сам се упутио према аутобусу.

Уколико се нико не појави, ствари и новац изгубљени у аутобусу припадају на крају кондуктеру и возачу. Крупније ствари се пријаве и оставе у магацину, али ако је новац, онда има мало могућности да буде поново нађен. Зашто би се нешто што може да буде било чије пријављивало? То је ситан добитак оних који раде на тој линији аутобуса. Уосталом, можда је возач већ видео да сам ја ципелом притиснуо новчаницу. То је део његовог посла: да будно мотри шта раде путници. Ако се догађа нешто сумњиво било које врсте, онда је ту и кондуктер који ће помоћи да све буде у реду.

Ја не припадам оној врсти људи који би стварали било какве непријатности. Ако је он приметио мој потез онда ћу имати неприлика. Згражавам се на сваки повишен тон. Припадам оној мањини смртника који сасвим непримећени троше своје парче живота. Ни на памет ми не пада да се мешам у туђе ствари. Сукобе, било које врсте. Ако некеме назовем добар дан, а он ми не узврати, дуго после тога размишљам о томе, зашто ми тај није одговорио. Нисам од оних којима је потпуно свеједно како се осећају људи који га окружују.

Волим да је све на своме месту.

Да је по неком поретку ствари, или беспоретку који бих ја могао да доведем у ред.

Чак и данас када радим на ископинама старог новца и археолошких остатака на једној великој римској некрополи не могу да се отмам том првом утиску. Пред мојим ногама искачу златни новчићи велике вредности. Не пада ми на ум да се сагнем и ставим у џеп неки од њих. Нико нас не тестира и не проверава и то би било лако изводљиво. Међутим, наш ментор, професор Којовић, у све нас има неограничено професионално поверење.

Уосталом, зар би новац могао да ме доведе у ситуацију да се сукобим с људима. А, шта је новац? За онога ко га нема он значи много и ништа. Много, јер су очекивања сваког од нас везана за некакав мали животни циљ који се само ако имаш новац може

остварити. Човек са шупљим ципелама има жељу да купи нове кроз које неће улазити киша и прашина. Притом, није много важно да ли су ципеле по последњој моди, већ да задовоље просту потребу да се не иде бос. Да се заштити од кише, снега, сунца и ужарених стаза. Да се не назебе и разболи. Човеку који га нема, новац ништа не значи све док га не стекне. Исцрпљивање и домишљање како доћи до пара односи велики део дана свакога онога ко их нема. Постоје разни начини да се дође до њих. Неки су сасвим лаки а неки веома тешки. Лако је одлучити се и опљачкати неку од радњи или боље стојећих кућа јер у њима увек има повећа сума готовог новца. Тежи је пут тражити зајмове или пак посао који може донети малу зараду.

Такви су и послови на црној берзи. То је ђаволска пара. Било да се мења новац (који се за почетни обрт мора позајмити) или пак роба за којом постоји велика потражња.

И за онога који има паре, оне за њега исто тако значе много и ништа. Мали број људи оствари сан да у млађим годинама има веће суме новца. Само је један делић срећника чији су родитељи на ко зна који начин успели да обезбеде безбрижну и распусну младост својој деци. Обично новац за њих не значи ништа јер не знају његову вредност. Вредност новца мери се само радом. Пошто нису никада ништа радили то и паре које немилице троше, за њих не значе ништа. Ако се неким чудом догоди, да једног дана остану без новца за њих почиње смак света. Одају се распродаји свега и свачега што су им оставили њихови врли родитељи. Када и томе дође крај нађу се на улици, одбачени и презрени од оних који су највише од њих имали користи.

Одлучан потез повукао сам непосредно пред излазак из аутобуса. Из џепа сам извукао повластицу и пустио је да падне уз моју ногу. Сагнуо сам се да је дохватим и успут покупио новчаницу с пода аутобуса.

Убрзо сам се нашао ван аутобуса. Одахнуо сам и свом снагом почео да удишем свеж ваздух. Био сам слободан. Ратосиљао сам се свих тих мучних погледа и мојих унутрашњих превирања.

Новчаницу сам на брзину стрпао у џеп и тек сада сам могао да је извадим и погледам. Била је нова, само мало умрљана од мојих ципела. Био сам задовољан собом. Успео сам да надмудрим свога невидљивог непријатеља и до краја изведем своју замисао.

Тек тада сам приметио да у џепу кошуље нема мог новца. Приликом показивања повластице кондуктеру повукао сам и паре које су само нешто касније склизнуле на под аутобуса.

Ипак, спокојно сам вратио новац у џеп и закорачио улицом.

Мора да сам наследио природну неспособност за стицањем новца од мојих предака, јер ни данас не умет да оплођујем с муком зарађено. Уосталом, можда због тога спавам безбрижно, чак и онда када немам ни пребијене паре у џепу. Можда се и због тога бавим узалудним занатом списатељским.

Исмет ЧАУШЕВИЋ

ПЕТРОВКЕ У „ЖИВОМ ГРАДИЋУ“

Све је зависило од кише. Хоће ли падати или не. Ако је буде, ГП ‘Техника’ неће радити. Тако је обећао директор Боро Лајић. Свако ће имати четири слободна дана.

Само у том случају Цуног ће Бобек, његово отац, повести на вашар. Сутра је Петровдан.

Буде ли угријало – оде му отац на посао и од вашара нема ништа. Било би најбоље и да грије и да се иде. Али, кад би се завршила нова школа у Ђоловима ако се буде ходало по вашарима. Дјеца ће осам година утрошити да је заврше, а Бобек и други зидари требају само двије. Зато, на вашар само ако је то виша сила дозволила.

Цуни је већ трипут питао нану Халиму да ли је боле леђа. Био је то најбољи знак да ће кише бити или не. Она одговарала :

– ‘Нако, синко, шарено. Нит боле, нит не боле. Велим ти, шарено.

Радост што од све остале дјеце први иде на вашар, мути се том неизвјесности око кише. Могао је онај Лајић казати: Нема везе какво је небо, сви на вашар и готово. Нек’ школу праве суботом и недјељом.

Јутро свануло тмурно. Бобек излазио вани и кривио врат гледајући у небеса. Смркло се од Костајнице. Могло би је бити ако Козара не превуче. Да л’ да се облачи радно ил’ парадно? Падоше двије-три капи и Бобек се одлучи. Није Лајић рекао колико кише треба бити. Мало пада, прошкапља, ал’ пада!

Спремише се на брзину док киша није скроз стала. У десној руци амбрела, она мушка, црна, а лијевом држи Цуног. Одоше кроз Бегов воћар према граду. На сваки његов корак Цуни прави два.

Надимац му је још од времена кад је проговарао. Није могао рећи Црни већ Цуни. Сад може, али надимац остаде.

Низ Зулића махалу сустигоше и друге. Слуते већ засигурно да ће, и поред облака изнад њих, бити доста свијета на том вашару.

Опет су власти и неки Комитет дозволили да буде вашар у Дубици. На Петровдан, кад је вазда до тада и био. Прије три године га забранили, рекли да је то нешто вјерско и да није тековина овог народа. Једино нису одобрили коњима да више иду кроз Главну,

Титину улицу. Дубичком народу фалио вашар, али фали њему још штошта, па се живи. Највише је фалило трговцима, посебно онима што раде са стоком. Продају, купују, препродавају, мјењају стоку за новац. Стоку нико и не зарезује. Исто јој се пише. На крају - клаон-ица, па у комадима од лонца до лонца. До тада стока муче, блеји, риче, али нико је и не чује. Јер, стока је то.

Без вашара највећа жалост је била за дјецу. Неизиграна, отхрањена на умјетном млијеку и Трумановим јајима, жељна весеља, пјесме, игре која их може понијети све до лета. Одвести негдје у безбрижност. Барем за тренутак гдје се не помиње како ћемо изгурати до првог и како муку мучити. Из дана у дан тако им било. Ал' ево, срећом, вратио се вашар у Дубицу!

Већ се од Рончевића куће може назријети гужва доље код 'Живог градића'. Сви хрле према гужви, да што прије постану њен дио. Да се и сами угужвају.

Између 'Живог' и Невресине куће два рингишпила. Један велики, за одрасле, са дугачким ланцима на чијим крајевима су сједишта. За дјецу је мањи. Вртешка коњића разних боја шипком повезани за горњи обод. Сваки од тих ждријебаца има предње ноге уздигнуте као при скоку. Орма, као код правих јахаћих коња.

Са оног великог трешти музика из звучника и пјесма 'Покрај Саве бадем дрво расте'. Мушки увијек сједају иза дјевојака па их, док се обрћу, избацују високо у страну а затим хватају, па поново. Кемо Дуби и његова Љубица не силазе. Онако занесени, питање је хоће ли моћи и ходати земљом. Били су најпознатији дубички пар. Љубавни.

Чекајући свој ред на облијетање око централног дирека остали шеткају од штанда до штанда. Неки ваздушним пушкама скидају умјетно цвијеће на жици да би га касније поклањали неком важном. Други гађају крпеном лоптом лимене лончиће сложене у пирамиду. Трећи испитују јачину свога ударца на врећи за боксере.

У близини Ћетавине ћевабџинице постављено велико буре из којег се чује брујање мотора. На бурету је писало великим словима - ЗИД СМРТИ! Не зна се гдје је више људи. У ћевабџиници или у бурету. Мирис лепиње намочене у чорбу од пирјаних телећих костију се шири и око бурета. Неки су са великом порцијом Ћетавиних ћевапа, којих нигдје више на свијету нема, журили на тај Зид смрти. Од вратоломија возача на мотору застајао је дах и ћевап остајао пола у устима, пола вани.

Свуда наоколо уз овај ћошак преко пута 'Живог' су тезга до тезге на којима се свашта продаје. Разни облици играчака од дрвета, метала и пластике, све за дјецу. Затим, лоптица, шнала, рајфова, свег могућег накита од Кивиног злата, ружа од креп-папира, огледала. Највише се купују цепна огледала која са друге стране имају слику женске у купаћем костиму. Међу њима су и дубички шустери, Силхо са ципелама и Кемо са папучама. Свака папуча је имала вунену лоптицу на рису. Најскупље су биле кожне, 'сарајевске' папуче и харемске нануле са месинганим украсима око ђона и токицама одозго. До њих двојице је и Ситарка са кривоногим

сином Гашијем. Продају разна сита, крупна, ситна. Сепетићи, метле, оклагије.

Људи загледају изложену робу које има за десет Дубица. Узима се и у руке, провјерава квалитет и употребна вриједност, а хоће л' се купити или неће, то се не да закључити. Углавном се оставља за касније, док се прође сав вашар.

Дјеца скакућу око одраслих. Дувају у разна свирала или окрећу чегрталке, праве још већу буку. Понеки пажљиво прате балон изнад главе којег носе везаног концем све док не пукне из неког разлога. Сваком другом се већ црвени или плави језик од лоших фарби на лизалима које држе у устима, или од слаткиша у облику штапа начињеног од ушпинованог шећера.

Сви се крећу без реда, запињу једни за друге, гурају се да што прије стигну да виде што још видјели нису.

Цуни је изабрао једног зекана са црном ормом. Кретање укруг, макар то било и на коњу, без почетка и краја. Нигдје не стигнеш. Кретање без труда. Врти, врти, врти се тај вртуљак стари! Дијете затезало кајаса, хватало коња за гриву, апостолкама ударало по бутинама коња и вртило се. Све око њега се вртило у исто вријеме. Долазило и нестајало. И, таман да се опусти, машина стаде. Треба поново платити, али паре требају и за друге ствари. Упутише се даље кораком, кроз гужву, према Малом, женском, плацу.

Иако је четвртак, женска пијаца је крцата к'о да је субота. Мирис просутог млијека и опорих сирева мијеша се са блаженим мирисом хашлама којих је, од свег воћа, највише. На неколико мјеста, један до другог, бостанције. Иза њих брда лубеница а испред мала дрвена тезга. Муха као око општинског захода. У јатима. Само један од њих је имао стаклену кутију у којој је чувао исјечене кришке лубенице. Могло се купити и на кришку. Кад куцнеш по лубеници и она зазвони унутра, е, та је добра. Зрела и слатка. Споља зелена, унутра црвена.

Од Николине меснице до Ћустића кућа поредане коњске запреге. 'Нако, само стоје. Коњи са зобницом око врата или нарамком отаве испред. Други са кола продају креч. На килу или на грумен. Како и колико коме треба.

Код Кљајиног дућана, испред првих Косовићевих платана, Калаба сијече и продаје јагњеће печење. Утуши! На том истом мјесту ће најесен, на Михољдан, кад је јесенски вашар, Прљак и Стрхо продавати печено кестење.

У Ризиној босанској кафани, под највећим хладом што га Дубица има, сједе и највећи хладољупци, они што никад не запињу нити су се кад ознојили радом. Сви као да су редом потомци Ибре Хлада који, тражећи најбољу хладовину, стиже до саме Букове косе.

Шабан са својим покретним сладоледом је увијек негдје на потезу од Малог плаца, гдје и арнаут Кемал у својој дрвеној сластичарни продаје сличан, па све до содацијске радње покрај самог 'Живог'.

Још је несигурно са кишом. Натезе се. Нит' пада, нит' не пада. Баш како је нане Цуном и рекла. Налетише на Узеира Алуновића, званог Бленто, који рече да иде право у 'Живи'. Не ради се, то је сто-посто!

А кад Бленто каже, онда је хиљаду посто. Чуо је да су сви већ засјели тамо, па оде и он. Звао је и Бобека да пође, овај се оправда дјететом. Доћи ће касније. Обећа чврсто.

Тамо испод Мејтефа стаде Бобек у ред да купи новине код Фате хоце-Фрмића.

-Узми Ослобођење – понуди Фата кроз шубер.

-Какво Ослобођење, нема тога за мене. Дај ти мени Крајишки вјесник. Ослобођење нема добар програм. Није оно за мене и за моје руке.

Иза њих човјек у тамном шушкавцу и француском капом на глави. Закашља се. Даде знак да је ту. Бобек смота новине и са дјететом пређе улицу. Упутише се у парк до споменика. Сједе да запали цигар и нешто да прочита. Прво о ногомету. Цуни трчи уз степенице споменика изграђеног у облику квадратне пирамиде и петокраком на врху. Сваки ћошак тог споменика у бази је имао по једну гранитну коцку. Између коцки, степенице што воде ка врховима. Пребацује се Цуни са једне на другу страну. Кад дође на супротну од оца, угледа оног истог у шушкавцу. Како му само није врућина од тог најлона. Сједи и шара очима. Час према Уни, час према оној дрвеној кафани усред парка. Између задржава поглед на Ђозића кући, тарабама Зубовића и на Градској цамији. Мрко погледа дијете, па се Цуни, постиђен, врати оцу, сједе ниже на степеницу и ућута се.

-Сине, најбољи је Хајдук! И запамти, свим срцем буди уз Хајдука. И Тито је хајдуковац, знаш.

Не зна Цуни још ништа о томе. Безвољан. Обрадова се кад отац угаси цигар на најдоњој степеници од споменика и рече да крену.

-Е, овда куд ми ходамо, синко мој, некада је био хендек. Мо'ш замислити, Уна текла испод наших ногу. Нане твоја се још сјећа тих хендека. А сад људи ходају. Некад било, сад се спомињало.

Испред Малог плаца, код Шефкије, купише слаткише и за оне код куће. Фишек у један џеп, новине у други. Гледао Бобек и неке хлаче код Диде-شناјдера, али их није купио. Код Нешиног дућана тражи Цуни да му отац купи ђачку капу. У септембру ће школа. Отац рече да има времена за то. На вашару је све скупље. Кад прођу лубенице и дођу учитељице, тамо око Преображења, е тада се купују ствари за школу. Дотле, има цајта.

-Хај' се ти, Цуни, врати до Ивине трафике. Ево ти паре, па ми купи десет цигара. Приморке, запамти. Нек ти Иво fino замота. Донеси 'вамо, ја ћу бити у 'Живом'.

-Хоћемо ли још једном на коња? Кад се вратим.

-Мислиш рингишпил? Хоћемо, хај' сад.

Стиснуо Цуни црвенку са оним рударом на слици с једне а Дубровник с друге стране. Једва га Иво примјетио кроз шубер. Откиде плави папир од паковања шибица, простра га вјешто, изброја десет Приморке-Ровињ, доњи дио закофрчи и предаде Цуном у руку. Цигаре у једној руци као чашу воде да носи а кусур у другој стегао као да ће му неко отети. Било му тешко контролисати те различите притиске у двије руке. Једва се пробио до 'Живог' и

кад је стигао, стао је пред вратима чекајући да неко отвори. Њему руке заузеле, није могао.

-Јеси л' ти Бобеков, онај мањи? – упита га Рашпа, шофер што вози камион БХ-104 у предузећу и што понекад штрцаљком прска махале кад је велика прашина. У ватрогасној блех-музици удара она два велика поклопца што их зову чинеле.

- Јесам -одговори Цуни.

- Хај' ти кући. Носи то нани и матери. Оца је одвела милиција.

- А моји шекерићи? А коњ?!

- Само ти хај' кући. Шекерићи ће доћи са ћаћом. Чекај да ти дам амбрел да понесеш – објеси га Цуном око врата. - А какав коњ? Ха?

- Ма, ништа.

Гдје ће Рашпа знати за коња. Он има камион. Читав вашар пропаде, нестале сва она љепота и шаренило. Онолико ишчекивање и радост што ни киша није могла покварити. Сад овај Рашпа са двије ријечи упропасти. Сагнуло дијете главу, једна се суза са образа рукавом обриса и по први пут осјети да је она музика прегласна и да сав овај народ што остаје иза њега највише личи на онај жабњак на Циглани.

Нане Халима се обрадовала цигарима, матери Фатма кусуру. Згледаше се на Рашпине ријечи што им Цуни понови. Шта он има са милицијом? Одведоше га тријезног, а кад је п'јан нико га не дира. Шта ће жене сад?! Чекати и надати се да се све хаирли заврши. Питаће комшију Мишковића кад се врати из службе. Ил' Мехмеда Кадића, ако дође прије. Неко ће од двојице комшија - милицајаца знати о чему се ради. Сад шути и чекај.

Ни оне не препознаше тугу дјечију. Изгубљена возња на коњу брише се бригом и милицијом. За Цуног - вашар готов! Отац у милицији!

Вашар је био готов за Цуног. Не и за многе друге.

У 'Живом' радници 'Технике' саставили два стола, пију љуту и распредају како су некада вашари били пуно бољи. Зидари и шофери без радних одијела и алата. Обукли се за вашар. Мистрије, фангле, вискове, чекиће и васерваге оставили на градилишту нове школе. Поред шофера Рашпе, Рингераја, мандова из циганлука, и Ивице Шокца, ножаркиног сина, ту су зидари Режек, Шанта, Бленто и шегрт Јусуф Ћејван којег зову Јусуфини. Био је и Асим Бобек, накратко. Чим је сјео, упаде у 'Живи' Мехмед Кадић, милиционер, и кратко рече да Бобек одмах крене са њим и оним Савићем што чека на вратима.

Одведоше га у Милицију. Ваља сада њему, између њих двојице, проћи хаман читаву чаршију, све тамо до иза Цикотине куће, тамо гдје Бињачка опет извире, престаје бити понорница. Шта ће све народ помислити. Ништа добро! Друштво одлучи да чека у 'Живом' све док се не врати. Сви су одреда сигурни да је џас-џаба, ал' опет...

За другим столом сједе Алија-Руј Шпија, кочијаш у Комуналном, и Хасиб-Метан, чувар у истом предузећу. Алија је прошлог рата, у заробљеништву у Њемачкој, радио у коњушници. Највише му у

сјећању оста коњ Спилер, како су га Швабе звале. Он га тимарио и смиривао на њемачком - Руј Шпија! Изговарао погрешно, то Рухе Спилер, па му Дубичанци дадоше тај надимак. А Метан је рат завршио с партизанима. Неписмен, без школе, након рата добио је посао чувара да доради до пензије. Овај ће дорађивати, док Алија мора радити док год буде жив или док Комунално не купи свој камион. Пензија се никад не даје онима који су служили народном непријатељу.

Примјећени на недозвољеном мјесту, појуриле су их усташе и Швабе, мислећи да су партизани. Бјежали су у различитим правцима. Метана изабрани правац одвео у партизана. Алијин правац, нажалост, био кобан. Ухватише га. Касније ће Метан гањати своје гониче и добити пензију, док пофатани, као Руј Шпија, нису на то могли ни рачунати. Кад је окренуо на другу страну, погрешну, а и они, што дијеле те пензије, ни они нису ухваћени.

Сам, за столом у ћошку, сједи Мехо Зубовић. Уштиркана крагна бијеле кошуље, свјеже обријан, коса зачешљана и улизана неким уљима, сва раздјељена к'о резанци на глави. Насунице уредно штуцоване. Њему за столом не треба нико. Он је ту к'о у својој кући. Спава у соби изнад ове гостионе, у гостиони пије а једе гдје стигне. Прање и пеглање његове скромне гардеробе, што му рођаци Зубовићи предадоше као млади рухо, преузеле су једна удовица крај Нешиног дућана и једна тамо близу Лињакове куће што јој је човјек стално одсутан. Ради у неком руднику. Он копа тамо, Зубовић 'вамо. Жена на паре још и може чекати и по мјесец дана, ал' кад јој дође оно, ту је Мехо да припомогне.

Мехо је господских манира, углађен, одавао начитаног човјека. Образовао се кроз новине, посебно рубрике 'Вјеровали или не' и 'Догодило се на данашњи дан'. Био је више омиљен међу женама. Имао је стрпљења да их слуша. Без нервозе мужа. Пребацио ногу преко кољена друге. Види се Љепосавина пегла на хлачама – прст да посјечеш. Шими-ципеле сијају к'о паткова глава. Средио се и Мехо за вашар. Средиле га ове двије, богати, ако није и неку трећу нашао. У рукама држи 'Политику' коју чита, а у исто вријеме ослушкује и понекад зракне кроз прозор на вашариште све до Невресине куће. Насупрот Мехи, одмах до шанка, са Dallare хармоником је Смајо Решидов. Развлачи полако. Лијевом бобоња по басовима без да употребљава десну. Све док неко не поручи. У међувремену пучне хозен-трегерима који му држе хлаче да не спадну испод великог стомака. Прозбори по неку са Мехом Низамом, обер келнером, и на свако питање тог шанк-мајстора увијек прво: „Ха? Нисам те чуо!“ Уста му остану отворена као да слуша на њих а не на уши.

Дијагонално од Смаје је Думбеш Чергаш са дугметаром. Овај не чека наруџбе. Свира шта хоће, па ако некога потрефи, ако га нађе са пјесмом, тај ће и платити. Били су тиха конкуренција један другоме. - Думбеш, ено ти Халида прође са жутом ковертом. Мора да је опет писала у Титин кабинет - добаци Мехо Зубовић.

Не скидајући хармонику с прса, провири Думбеш кроз врата и погледом преко инструмента, прати хоће ли Халида стварно у

пошту. Кад нестане на поштанским вратима, он се врати и онако, да л' само за себе ил' за сву кафану, рече:

- Е будале жене! Гора је од чира на лакту. Ће ће њој Тито да ограду рјешава. Има чо'ек преча посла. Питам се само, како је онај Дурсум више дура! И ко јој пише сва она писма!

- Има ко! Има овдје и писмених – добацује конобар Низам, а очима ишарети у ћошак на имењака Зубовића.

- Ко је да је, исти је к'о и она! Туђу муку разабера. Него, пусти будале, хајмо ми ону „Пут путује Латифага“.

Започе пјесму, а кад ће је завршити, бог драги зна. Тај Латифага може и да оде и да се врати, а Думбеш је тек код теферича крај Врбаса.

Не би он још стао, да не упаде Луца, брицо из Бријачке задруге. Бјеше то једина задруга која остаде од оног времена кад се све чинило за друга и другарство. Сав зајапурен, стаде на вратима и само рече:

- Ух! Стиже ја некако! Дај Мехо једну!

Изненађење је зато што га већ дуго није било.

- Откад те оно нема? – пита Низам.

- Од Јурјева. Тад сам се улиско да ћу памтити. Обећао сам да нећу више и ево ме, издржао сам више од два мјесеца!

- Е јес' карактер, нема шта! – добаци Метан.

- Па, како те пусти она твоја? – пита Руј Шпија.

- Шути! Није ме ни пустила. 'Вако је то било.

Сад су се сви окренули према шанку да чују Луцину исповијест. Он се леђима наслонио на шанк, у једној руци већ други штампалић љуте, у другој цигара. Мијења само ослонац свог тијела с једне на другу ногу, па обратно.

- Издржао бих ја и овај дан, само да није вашар. Тол'ки народ и свит се скупио а ја к'о да сам у затвору. Чим ми на'м падне да сте сви овдје, мени нешто из трбуха виче: „Иди, Луца, иди! Хајд' међу људе! Јес', ал' како? Ни дјеца, а камоли жена, и не спомињу вашар. Абриковала их на свој начин. Као да смо у каурима, а не само двиста, триста одавде. Мислио ја и смислио. Кажем ја својима да се играмо нечега, између се. Да у кући направимо вашар. Чеге ћемо, питају. Хајмо жмире! Хајмо! Ко први жмири? Ја! Изброја ја до десет, они се посакривали и ја крен'о.

- Зар тако, комшија? – чуди се Смајо Решидов. - И 'вамо дош'о!

- Не! Бојим се виђаће ме. Сигурно вире однекуда. Било ми важно само да прво запљујем жену, па да она жмири, послије мене. Нађох је иза врата, па бјеж' назад и „Пљу, пљу, пљу!!! Сад ти жмириш.“ Дјеца цркла од смиха. Кад је жена била на 3-4, ја сам међ' прсте сандале и на 5-6 ја кроз прозор, па према Ђулбиној кући. Одмах окренем према теби - гледа у Смају Решидовог - ту се обујем и, полети-потечи, стигох 'вамо.

- Па, она тебе, Луца, још тражи по кући! – додаје наивно шегрт Јусуфини.

- Море бити, море.

- Е јест се снаш'о! – укључује се Ивица Шокац. - И шта 'ш кад се

вратиш? Шта 'ш јој тад рећи? – занима шофера како се други сналазе, па да има идеју више како би лакше изишао на крај са честим питањима своје Марије о оној другој Марији.

- Опет исто! Обећаћу све што буде тражила. Лакше је мени дати обећање него трпите док ви уживате без мене. Издрж'о сам два мјесеца. Каква два! Више! Би л' ко од вас мог'о више, ха? Дај Низаму још једну. Хајд', Думбешу, једну заједно са Смајом.

Не треба Думбешу двапут. Приђе и он шанку и поведе ону „Боса Мара Босну прегазила“. Не имаде Смајо друге већ да само басира и тако припомаже. Пјевач и остало друштво понављају и наглашавају онај дио - ...Босну прегазила - више пута него што је то у пјесми одређено.

- Прегазиће тебе, Луца, нешто, не'ш ни знати шта! – мудро добацује Зубовић.

Утом, ето и Бобека. Устадоше његови, довукоше га до столова и посадише уврх. Примакнуше се и остали. Само Мехо Зубовић остао на истој позицији. Чује он из ћошка сасвим добро. Све је утихнуло, чека се да се чује зашто је Бобек био у Милицији. Чим сједе, искапи чокањ до дна. Стресе се мало, први му је данас, па упита је л' био Цуни.

- Јес'! Посл'о сам га кући – објасни Рашпа. – И кишобран! А ти, јесу л' те хандрили они тамо? Ха?

- Кога? Мене? Што? – извади новине из џепа и баци их Мехи Зубовићу на сто, оним потезом к'о кад фанглом шприц баца на зид.

- Ето ти читај и ове моје! Ја, вала, више нећу никакве. Бем ти и новине и ослобођење! Да човјек може због новина имати проблема? Не бих вјеровало до јутрос. Онај Терзић, нико други! Био иза мене, јебо ли га шушкавац у јулу.

- Какве то везе има са милицијом? – пита Шокац.

- Има, има. Ја ни сањ'о не би', ал' има! Бем ти и комшилук и новине! Е јес' ми живот! А и вашар! Боље да није почела падати јутрос.

- Па, шта би? Хо'ш више причати да те контамо?!

- Одведе ме комшија Кадић, вид'ли сте. Не зна он, кокано, зашто, само треба да ме приведе. Одведе ме до другог комшије, Илије Мишковића. Он зна све! Неко му дојавио о мени. Шта!? Питам ја и њега и себе. Са'ш чути. Каже он: „Јеси л' ти, Асим звани Бобек, са мушким дјететом куповао новине данас код Фате, хоће Фрмића?“ „Јесам!“ „Е, јеси л' ти тада, пред групом народа, изјавио да наше ослобођење не ваља, да си против и да није за тебе?“ „Шта ти то, комшија, причаш“, питам ја њега. Хеј, само нас цигла на кант дијели, а он мени: „Нисмо ми овдје комшије! Ја сам орган“, вели он, „а ти си приведени цивил. И још си рекао да наше ослобођење има лош програм. Затим си отишао у парк и то баш на споменику жртвама фашистичког терора изјавио да је друг Тито, ни мање ни више, 'ајдук! Је л' то истина?! Признајеш, ил' не? И дијете си наговарао да иде у 'ајдуке. Гукни саде“, вели мени мој комшија Мишковић. Ја погледам у њега, па у комшију Кадића, па у Титину слику на зиду и не могу вјеровати да сви они хоће од мене будалу да

направе. „Шта излети, не улети!“ Кадиф додаје, као паметан он. „Комшије, људи, органи, НИЈЕ то тако!“ „Већ како? Јеси л' рек'о, ил' ниси? Имамо ми и свједока да је све тако било. Од А до Ш! Одадош!“ Понових ја све скупа. „Слушајте, 'вако је било. Ја сам говорио за сарајевско 'Ослобођење', за новине, не и за ово наше славно и велико ослобођење од окупатора. Велико к'о, к'о, к'о општина! Рек'о сам да није за моје руке, јер су поголеми новине. Само ако их простреш можеш их читати. У рукама се не да држати. Испадају дијелови и гужва се. Ја још морам да откучим од себе јер сам, да простите, далековидан. На крају, има у њему пуно тога што се мене не тиче.“ „А Програм? Што ти не ваља Програм?“ наставља Мишковић. „Ма, то је, људи, програм за радио.“ „Ко зарадио?“ „Не 'зарадио', већ за, па станем, Радио. Мали мој, знаш, тинтоплавном оловком подебља оно кад су народне пјесме и игре на програму. То је једино што слушам, па да знам кад је предвиђено и одређено да се у кући веселим. У колико сати је радост у кући и фамилији! А оно за хајдука, то сам малом свом говорио да је Тито, овај, навијач Хајдука, оног Хајдука из Сплита. Зато и ја! Не могу ја бити к'о Тито, ал' могу навијати. За исту ствар! Мислим, сплитски Хајдук! Другу, нашем Тити, Хајдук на срце лег'о, мени лег'о и он и Хајдук! Је л' то добро, ил' не ваља?“ „Боље би ти било да навијаш за Партизана, не за 'Ајдука!“ вели мени, мало тише, комшија Мишковић. „А ко то мене опањака тако код вас?“ усуди се ја питати. „Није важно. Свугдје има пазикућа. Слушају и виде, па нам дојаве. Чувају, каже, ову крваво стечену заједничку кућу.“ Јебатије, хај се ти не сложи с тим! „Него, имају ли шушкавце те наше пазикуће? Ха?“ Хоћу ја да будем сигуран ко ми дјетету заустави коње. „Нека комшија“, поста ја опет комшија. „Пусти и припази.“ Пустише они мене прво. Кажу да сам слободан. Шта ли је то слобода, волио бих за живота дознати. Неко се излаје, налаже, измисли и сад – појела маца. Још ми рекоше да језик главу сијече. Ма, какав језик! Уши! Уши су фаличне и мозак тих ушију. Чују како не треба. Немају добре антене или уземљења. Фали тим пазикућама какав добар мајстор, ја мислим електричар! Ето, оде ми вашар у вражију матер! - И, велиш, видео си оног кочијаша иза себе, кад си оно одбио Ослобођење?

- Нико други већ он! ОН - пазикућа! Тешко тој кући.

Грохотом се смије Руј Шпија док га Метан удара овлаш руком да престане.

- Како се нећу смијати. И мене су прошле јесени приводили. Неко као чуо да ћу ја запалити Југославију и да сам 'сов'о државу.

Сад сви слушају Метана.

- Па шта'с реко?

- Ја ципо дрва и пукла ми држала од сикире. Опсујем држалу, кажем жени Мини да ћу стати и запалити цигару Југославија. Једном сам неђе реко да су у мом животу све Мина до Мине. Знаш да је Мина Илда, моја бивша. Мина онда, Мина сада! Они мени како сам ја реко да је око мене минско поље! Мина до мине! Ја глухи будала, боже ти сачувај. Јес', Бобек, право ти велиш, тим цинкарошима, тим

гњидама, фали нешто са ушима. Ђеб' ја 'сов 'о државу кад ми је све дала. Слободу и пос'о.

Засука Метан дугачке жуте бркове и поравна обрве, хаман исте дужине, па се окрену Думбешу.

- И, велиш, она боса, а Босну прегазирила, Босну прегазирилааа, хај Босну пре-егази-рила.

Сви се грохотом смију. Рашпа био у заходу, враћа се и још закопчава шлиц, нешто неспретно, а њима жели рећи да је између дасака захода видио директора Лајића да са Ћатијем иде овамо.

- Хајде да га дочекамо фино. Директор је то! – Ивица ће унизно.

- А тако ви! Зар се овдје гради школа. Ко ли ће у овој школи бити учитељ, ха, Низаме? Дај свима пиће. Хајде, Ћати, да сједнемо.

Испричаше му шта се догодило са Бобеком. Ма, све је добро док не туку, био је његов коментар. Зна он своје раднике, одрастао је с њима, малу матуру завршили заједно и све остало. Он завршио још нешто више па је директор, али њихов је то Боро, Лајић из Жежевице. На крају још дода да се треба чувати будала и будалаштина.

Само што попише по једну, отворише се врата и на њима поштар Мићо, онај што носи брзојаве.

- Чујем да је друг Ћати овдје. Има телеграм из Ријеке за њега.

Ћати, млади књиговођа ГП'Техика', узне брзојав, прочита кратку поруку и одмах погледа на сат. Проговори кратко.

- Још се може стићи.

- Шта је, Ћати? Је л' нешто не ваља?

- Све је у реду. Долази Марина у Загреб. Требао би је дочекати. Само да стигнем на онај у 3 нула, нула за Загреб.

- Стижеш ти лако. Лети, Рашпа, по Омера Букала, да дође са фијакером пред 'Живи' - нареди директор Лајић и Рашпа одмах оде. Сви су изишли да испрате Ћатија. Оба хармоникаша са врха степеништа засвираше, а сви зајеваше ону загорску: Бјежи Јанцек, бјежи Јанцек, цуг ти бум побегел, цуг ти бум побегел, не буш видел бели Загреб град, не буш видел....

Узбуђени млади књиговођа сједи у фијакеру сам на задњем сједишту. Раширио обје руке, изгледа к'о неки млади бег да је. Стало му је да стигне дочекати Марину на Западном колодвору. Упознао ју је прошлог љета у Опатији. Наочит момак, зачас је обанђијао младу Истранку. Из овог друштва што га испраћа, нико је није видио, осим што је некима Ћати показивао малу слику из шајтова. Помисао да ће с њом провести два дана у Загребу, колико ће она бити у посјети болесној тетци, просто га тјера да полети.

Чим се чула Омерова канција и народ почео окретати погледе од улаза у 'Живи' и враћати се садржајима вашара, директор Лајић је опет зовн'о Рашпу и посл'о га по камион. Затим се сви вратише за своје столове.

- Слушајте! Чим Рашпа дође, одмах сви крећемо за Загреб преко Костајнице и Петриње, па на Вел'ку Горицу. Ти ћеш, Шокац, у кабину са мном, да се мијењаш са Рашпом, а остали позада, на клупе. Понесите те керке, да имате успут, а поведите и Думбеша. Да и ми видимо ту снајку! – заврши Лајић.

За пола сата готово се испразни 'Живи'. Остадоше они што не одоше за Загреб. Једва чекали овај вашар и да се не ради, а сад нека Марина и њен брзојав одвукоше их од Петровдана и Дубице, чак до Загреба. Све неплански. Још Бобек и милицију видио. Прави вашар! Стоји обер-келнер Низам наслоњен десним лактом на свој шанк и гледа према вратима. Све је већ чаше и чокање пропро и сложио на своје мјесто. Да је спремно за нове госте. Ако их буде. Из здјеле на шанку узео јабуку петровку, једини знак данашњег датума, јер за вашар нема застава, слика и онога свега. Држи је у шапи и палцем брише непостојеће мрље бјелкасте и сјајне воћке. Ради то несвјесно и мисли како их је убрао прошле ноћи из своје башче.

Једно једино стабло Петроваче било у огради између његовог плаца и плаца Авдије Палића, још једног брице, из Зулића махале. Својатали обојица то дрво. Ко први обере – његова је и била. Ове године то уради Мехо Низам са намјером да украси шанк гостионе. И, ево сада стоје јабучице све једна другој налик, стоје исто к'о и она празна ваза за цвијеће или календар на зиду уз шанк. Свијетле ови јасни знаци љета у години богатог рода. Гости и не помишљају да их загризу. Не иде то уз љуту. Они што не пију, њих овдје и нема. Шта сад?! И зидари нестадоше.

- Шта ти мислиш, имењаче, кол'ко њима треба до Загреба и назад? А будала људи, до чега је њима. Ићи гледати нечију цуретину.

Махну крпом по столу и чека одговор. Мехо Зубовић склопи „Политику“, одгурну новине у страну, подиже главу и четири прста, па тек јагодицама провлачи по оним јарковима од косе, као размишља и рачуна.

- Па ја мислим без три сата не могу стићи. Све зависи како ће се успрентати уз Бијелник. Послије је лакше. Да сам ја иш'о, ја бих окренуо на Суњу. Нема брда, осим ово мало каурског. Шта да ти кажем. Три тамо, два и по 'вамо, ето, све скупа нема њих за једно шест, седам сати. Значи, могли би они још задана стићи или да их мрак на мосту уфати.

Завири кроз врата мали Жола Садин, тражи очима Думбеша, послала га Хаџера и казала да дође код Дурсума у ковачницу.

- Нема њега. Отишао је у Загреб на Петровдан! Тако ти њој реци. Неће се вратити прије осам и то ако окрену да се возе по Братству-јединству.

Објасни то момку Мехо Зубовић. Зна он што Хаџера тражи Думбеша. Зар јој је до тога у овој гужви. Умјесто да помаже Ахмету Смаилићковом око ћевапа, да сијече попријеко лепиње и припрема млади лук за нове порције, она мисли на Думбеша. И то усред вашара и усред бијела дана.

- Низаму, одох ја до Дурсума. Требају ми нове машице за једну госпоју. Нека ових новина овдје, враћам се брзо. И ове Бобекове нек нико не дира. Стигле су и до милиције данас. Уф!

Дурсум ради као да није празник. Ручицу од мијеха повлачи и распирује ватру и жар у којем се већ усијала нечија сикира. Фатачем, к'о штипалком, вади је на наковањ. Не испушта фатач док чекићем одзвања по сикири. Два пута или три највише, па је преокрене и све

то понови. Па, опет. Кад престане бити црвена, он је пребаци у буре са водом. Запишти хладна вода и подигне се пара са вреле сикире. То је тренутак кад је Дурсум поново враћа у ужалену лаву од ђумура. Поклепаће је ускоро.

Испред ковачнице на жицама, све до изнад врата, објешене мотике, прво мале за гредице, па велике за курузе. До њих вијенац разних кланфи за јапију и вијенац потковица, разних величина. Испред сједи дијете, ваљда његово, откива косу. Морају ови мандови бити музикални кад се науче откивати косе. Све у ритму – Туп, туп, туууп! Цинг, цанг, туууп! На земљи, уза зид, неколико вагира, новоокованих. Изнад, канафом везани, још ненасађени српови. Машице, разних дужина, наслоњене уз отворено крило врата.

- Иде л' роба, Дурсуме? – пита Мехо Зубовић. – Може л' се?

- Ах, шта да ти велим. Слабо. Ал' биће нешто.

- Требају ми једне добре машице. Да их по маломе пошаљеш до Љепосаве. Оне старе јој се раставиле.

- Ето ти, па изабери. Све су добре. Одниће мали, засигурно.

- Него, знаш ли, богати, шта ће Хаџери Думбеш да долази баш овдје код тебе. Послала Садиног Жолу по њега.

- Незнам ти ја о томе ништа. Немој мене петљати. Имам ја, ено тамо, своју Хаџеру.

- Јест! И данас је послала поштом, и то жуту коверту. Баш се навадила на Титин кабинет. Пише и шаље.

- А нек шаље. И нек јој пише ко хоће. Ја знам своје!

Нису јој ни име споменули а знају о коме говоре. Халида! Води борбу са Дурсумом већ годинама око те куће и пролаза. Ништа не ради, само, кокано, неку правду гања. Привукла себи ону цуру Зибу, што се са Решићем вода, и јадну Златију. Што год Златија испроси, накупи по чаршији, што јој неко удијели, она то све преотме и касније распоређује. Е јест поштена, свака јој част!

Какво поштење!? Ће овдје икад било поштења! Како ће бити, кад сам кренеш од куће до куће према Лептихору, не можеш ни цуре поштене наћи. Хаман у свакој кући нечије дијете расте а не зна се ко му је ћаћа. Знају матере ко је, ал' шуте. Још више шуте они који знају да су очеви. А дјеца, расту л', расту! Кад међу женама нема кол'ко треба образа, ћеш га међу људима, мислим, мушкарцима тражити. Шта'ш, њихово је да заишћу. До ових је хоће л' ил' неће. Ни кер не иде док куја репом не махне.

Мисли све тако Мехо Зубовић и распреда о томе са Дурсумом, који само клима главом, чини се да се слаже. Ал' сад му није до тога. Може Мехо кад је ледичан. Може он на једном лећи а на другом душеку устати. Нит' му старо кашље, нит' малено плаче. А жене, блентаве, па га још и призивају, перу, чисте, хране. Требаће им за касније.

Врати се Мехо у 'Живи' на своје старо мјесто. Узе опет новине у руке. Види испред шанка непознати људи стојећи пију. Мора да су у журби, немају кад сјести. Никад Мехо није волио с ногу. Није пиће комбиновани прашак за главу, па га узмеш, прогуташ и залијеш водом. Пиће треба полако, уз причу. Као оно са кафом. Добро му је

пала на ум, те је одмах поручи. Поподне ће свратити до Љепосаве на њезину црну без млијека и да види дал' јој пашу машице. Касније ће се вратити, таман прије него се и они „пургери“ врате, па да чује шта се све догодило у Загребу.

Загребчани су се вратили тек око девет. Дошло их за један више него што их је отишло. Ће само налетише на Брњу, дубичког цепароша још од прије рата, покупили га и ево их заједно на старом мјесту.

Прије рата Брњо харао Загребом. Зрињевац, Илица, Британски трг, Максимир, Шалата и, на крају, Лепоглава! Морао је заглавити кад тад. Сви га трамваји познавали. Што јес - јес, код куће, у Дубици, није се никад чуло тако нешто. Кад Дубица нема трамваје. Међутим, у Загребу је већ постао препознатљив. Лијао, лијао, па долијао. Ухватили га жандари и стрпали у бајбукану, у Лепоглаву. Тамо он упознао друга Мошу Пијаде. Постали, ако се слуша Брњо, ко нокат и месо. У затвору је и Швабе дочекао. Једног дана тражиле Швабе међу робијашима једног агронома за одржавање цвијетњака по вил-ама које су заузеле. Брњо се пријавио као велики зналац за цвијеће и осталих биљака, а није имао појма чак ни о трави, камоли цвијећу. Срећом, остали пријављени знали о томе довољно, па се он могао провлачити као њихов вођа. Тако га на тој дужности сав рат прошао. Кад се ослободило, Брњо опет у затвору и опет у Лепоглави. Рефлекси му слабили, старило се. Дошао Моше Пијаде да обиђе своје затворске просторије и препозна Брњу.

- Па ти друже Брњо опет овдје!? – изненадио се Моше.

- Лоша срећа, мој Моше. Ко кад слушаш другог, а не себе.

- Кога си слушао? – знатижељан Моше.

- Друга Титу.

- Како то?! Шта причаш!

- Па, друг Тито рек'о након ослобођења: „Сви на свој посао!“ И Брњо оде на свој посао, и ево ме гдје ме и видиш.

Знао је Моше о чему Брњо прича. Напричали су се они много за вријеме оне државе. Сажалио се на његову лошу срећу, обећао да ће га одмах ослободити, али да више никада не прекорачи праг Лепоглаве. Брњо обећао и напустио затвор. Обећање, нормално, није одржао. Кад не зна ништа друго. Руке саме одлазе у туђе цепове. Тад он није ни свјестан. Свјестан је само кад броји колико је било у шлајбуку неког пургера или у фрајлиној ташници.

И, ето, имао Брњо неког посла са једним ортаком из Херцеговине у рејону Колодвора и налетио на Дубичанце. Сједе у рестаурацији, покуњили носеве, све и један. Чак и директор Лајић. Думбеш не зна ће са хармоником. Глуха кутија. Остали без пара а треба платити цех што су направили. Гдје сте кренули у сватове без оне ствари! Остали се уздали да Лајић има. И он је мислио да има. И имао је кад су стигли на Колодвор. Сад нема ни шајтова, камоли пара. Неко га опухао.

Брњо се, након слушања те тугованке, културно извинио. Мора отићи зачас, па ће се вратити. Претрчи улицу до мањег Зрињевачког парка и нађе Јуру Херцеговца. Изружио га је на сва уста и одузео му и паре и новчаник директора Лајића. Јуре био запрепаштен његов-

им понашањем. Као да су његови новци у питању а не неког из провинције. Човјек је из Дубице! Није то провинција! Са висине, побједнички, баца Брњо новчаник на сто, пред директора Лајића.

- Ето ти твоји новци! Плати рачун и куп'те се кући! Хм, дошла раја на камиону у велики град и сад да им Брњо чува паре. Жалости моја, ја да будем банка за дубичке директоре и њихове раднике.

Платио се рачун и зовнула још једна турица, па на камион и што брже кући, у Дубицу. Проговорила је и глуха Думбешова кутија. Ево их, живи и здрави и весели као што су и били. Само, чешће стоје и шеткају, јер су им утрнуле ноге и нажуљале се гузице од сједења на камионској каросерији.

Занемарили су брзо ту тужну ситуацију и почели препричавати догађај на самом Колодвору, због чега су и били тамо. Скупили се иза ћошка до Главне поште и један по један извиривали на перон гдје се Ћати нервозно шетао очекујући Кварнер експрес. Коначно стиже! У ком ли је вагону Марина? Буке каранфила у Ћатијевој руци је изнад свих глава. Коштало га, безбели, а могао је са вашара нешто јефтиније.

Југословенска жељезница својом одлуком укинула задњи вагон, јер код несрећа највише тај страда. Из предзадњег вагона, у ствари задњег, јер је иза њега био само онај са робом, излази прелијепа дјевојка, сва у бијелом. Дуга хаљина од лаганог материјала, готово прозирног. Припијена уз горњи дио тијела, одаје све оне неправилне линије струка и груди. Сва под васервагу и винкл. Кад би јој конач виска ставио на онај дио прса што штрчи ко дуд, висак би јој тачно погодио ножни палац. Доњи дио хаљине слободно пада и лепрша око њених ногу. По средини, ред седефастих дугмади, прва два откопчана. На глави шешир, исто бијели, мало нахерен са свијетло-плавим цвијетом на ободу. У руци кратки сунцобран са дршком исте боје као и цвијет на шеширу. У другој, ташница к'о новчаник да је.

Дјеловала је на Дубичанце као вила из бајке. Бленто је спреман да крене кад га Лајић гурне у леђа. Претходно су му подерали рукаве, запрљали карирану кошуљу, растегли је на раменима и раскопчали све до испод пупка. Радничке панталоне спустили испод стомака а на главу му набили изгужван сламнати сомбреро. Жњиру затегли на бради. Онако необријан са густим црним брковима личио је на мексиканца из прерије.

Кад су се руке Ћатија скупиле на леђима Марине и њен пољубац завршио на његовом образу, Бленто је кренуо.

- Охохо ромале! Сине! Снајка! Радости моја! Ћати, сине, је л' могуће да је ово бијело цвиће наша снајка! Дођите, да вас отац изгрли и изљуби!

Покушао је Бленто да их скупи својим зидарским ручердама. Они се измакоше.

- Ко је ови човик? Шта је ово!? Ти га познајеш? – питала је Марина.

- Тата, ћери, тата! Отац његов, а акобогда и твој! – одговара Узеир Бленто, настављајући са својом улогом.

Ћати је погледом прелетио свуд наоколо, на све стране, сигуран да

Бленто није сам, да су још неки ту негдје.

- Е баш вам хвала! Свима! Свака вам част!

Иза ћошка смијех који нико не може обуздати. Хватају се за стом-
аке. Вриште! Сви одушевлени са овим што су приредили свом
књиговођи, липотану. Њима драго, а како ће Ћати објаснити
Марини, није их брига. А јест лијепа, к'о уписана.

Одвукао је Ћати дјевојку од Бленте, оставивши га на перону 1,
колосјек лијеви, да довикује и дозива сина који се постидио оца.

- Знаш шта, Узеире - рек'о му директор Лајић. – Ти би требао глу-
мити у неком филму. Богами, неће бити лако Ћатију да објасни да
ти ниси прави отац.

Смијех не престаје. Измишљање свих могућих проблема између
Ћатија и Марине, само их још више нагони да се кикоћу. Смијех ће
утихнути тек кад открију да је директор очерупан и да се нема чиме
платити цех. Али, појави се Брњо и заврши посао велемајсторски.

Саслушао је ову приповјест Мехо Зубовић и само оној двојици,
Алији Руј Шпији и Метану, добацио:

- Ни ова неће дуго! На шта се троше народне паре и народни
камиони. Биће бјежаније опет, све ће ноге у гузице ударати. Само
сачекај рачуни кад почну пристизати.

Друштво из ГП Техника је остало цијелу ноћ. Пило се и пјевало.
Лајало, ко је шта стигао. Доносило се и печење од Калабе, чепутала
се јагњетина, к'о мозак печена. Неколико пута Бленто је морао
поновити сцену са Колодвора. Једном испред Мехе Зубовића,
замишљајући га као Марину. Завршавао је сваки пут са ријечима:
„А јест добра, к'о уписана. К'о јабука, ценетска хурија.“

Сви пијани, брљави и никакви, излазе из 'Живог' у само свитање
кад Думбеш, вјерни пратилац свих веселака, започе на дугметари:

- Да зна зора, да зна зора, коју драгу љубим јаааа, Хааааај....

Преко пута ни трага гужви. Рингишпили стоје, ланци повезани за
централни дирек, свјетла погашена. Само их Крстан, милицајац у
ноћној смјени, прати с друге стране улице. И пун мјесец, одозго.

Подијелише се свак' на своју страну. Бобек, Бленто и Рашпа ће
заједно један дио пута. Кад је стигао кући, већ се разданило, Бобек
ногом отвори врата. Пуче она јелова летва на штоку и све у стану
пробуди.

Устајте, нерадници! Само спавате! Прође вас живот у спавању!

Пробудите се, хеј, народе! Вашар је још јуче почео! Неће дуго!

Задњи који је напустио 'Живи' био је Мехо Низам, једини тријезан.

Погаси сва свјетла осим оног изнад шанка, као светог мјеста. Сутра
ће Шукрија да настави. Шта сутра! Само што није дошао.

Узе једну од оних петровки јабука, обриса је службеном краватом
испод грла, загризе је и закључа 'Живи'.

„Јес' добра ова јабука, овако наташтесрца!“

Снежана ПИСАРИЋ МИЛИЋ

ЖИВОТ ОД СНОВА

Први сан

Враћам оно друго. Оно што сањам. Оно што ми прија. Тај свет, потпуно различит од овог који живим. Хоћу девојку која ми се јавила први пут пре десетак година, једне најобичније ноћи, без икакве најаве. Та ноћ била је топла и био је пун месец.

Сањала сам широку улицу, са чистим орибаним циглама, бођошима, и однегованим ружама свих боја испред умивених кућа. Видела сам жене како рибају стазе од цигала испред кућа. Биле су обучене у црно.

Обучена је у црвено-белу хаљину. У црвеним лакованим ципелама, које се савршено уклапају у боју хаљине и бледило лица коме црвена боја даје посебну свежину, гази поред руку праља, не примећујући их, безобразно газећи по њиховом труду, и чак шта више, чини јој се да је једној на прсте стала. Ништа јој није рекла. Ни она њој није ништа рекла. Чак је ни погледала није. Или, можда, и јесте, али она у њих није ни гледала па није то могла ни приметити.

И, док јој се сенке ломе у струку, хвата поглед плавокосог младића у униформи. Посматра је од како се појавила. Примећује ватру у њима, страст, жељу. И мржњу! Извињава се у њено име жени у црном.

Пролази крај њега лагано га додирнувши.

Сваки јој је покрет изазов.

Сваки јој је поглед провокација.

Сваки јој је осмех срачунат.

Лагано, однегованим рукама са прстеном на кажипрсту у облику срца, подиже хаљину, али не да би убрзала ход, него да открије ноге од којих поглед зелених очију оста непомичан. Само се жеља у њима вртоглаво појачавала.

Пружио је руку да је заустави, али она је побегла у непознату кућу.

Дрући сан

Други пут када сам сањала ону немачку госпођицу, са тако извежбаном вештином завођења, ликом ми непознату, а тек други пут виђену, слутила сам да имам неке везе с њом. Игром судбине доведена на место некадашњег живљења.

Чини ми се, да у неком чудном, паралелном свету, живим два живота. Један на јави, други у сну. Један сада на прелазу из двадесетог у двадесет и први век, други пре више од пола века раније.

Да ли је њен ход мој ход?

Да ли је њен поглед мој поглед?

Да ли је њен осмех мој осмех?

Мада, постоји нешто суштински различито. У бити се разликујемо. Она је срећна, докона, млада дама, имућна Немица окружена слушкињама. Апсолутно свесна утиска који оставља међу свим другим девојкама. Неке су биле лепше од ње, али само је она смела правити овакву игру завођења. Да испита докле се може ићи, докле сме. И кога све сме. Да ли сме такнути у забрањено? У разговору дотиче ожењеног пријатеља куће који, скривајући поглед од свеprisутне жене, скида је у мислима и покушава вербално укротити дух те младе, богате даме која мисли да јој је све дозвољено. Види оца који се забавља њеном игром. Јер, за њу је све игра. Игра на коју сви одговарају. Заголицала би машту, пробудила најразличитија осећања, пориве, праисконске нагоне и онда се склонила. Задовољна собом, орасположеног духа, али срца празног.

Увек би се будила пре него што би јој се ико примакао, пре него што би је дотакао.

Где год би била, куда год би ишла, пратиле би је устрпталe зелене очи. Поглед ловца спремног да ухвати тај, увек на дохват руке, а опет, недостижан плен.

Слутила сам да неким тајним каналима прошлост ових улица пролази кроз моју садашњост. И, прошлост ми се свидјала више од садашњости.

Трећи сан

Дозивала сам је у сан.

И она би дошла. Сваки пут јаснија, блискија. Видела бих је док се облачи пред огледалом. Како навлачи белу свилену спаваћицу опшивену чипком и њом покрива белину однегованог тела. Још непробуђеног. На страсти имуног. Сва њена игра одвијала се у глави, у речима, у погледима, осмесима.

Ни слутила није колико немира доноси свима којима би се обратила. Колико је пута довела у сумњу своју чедност због слободе понашања. Оне зелене очи посебно јој не верују. Ту је игра отишла предалеко. А, он је војник, високи официр спреман да и по цену смрти чува Фирера. То не иде никако. Она и униформа, то је

неспојиво.

Она склона музици, поезији и сликању, а он војничкој дисциплини, грубости и наређивању.

Никако нису могли бити пар.

Ни слутила није док се свлачила пред огледалом да ју је посматрао са зида, војнички вешто смештен у крошњи. Потпуно безбедно је посматрао ритуал спремања на починак.

Жудео је до бола.

Заклео се да ће бити његова. И то што пре. Рат само што није почео и ко зна куда ће га однети војничка судбина. Да пре свих страдања укроти ту отмено-дивљу природу, у исто време префињене и разблудне даме.

Мамила га је погледима, видео је.

Изазивала је, морао је узвратити. То је питање војничке части!

Хтела је побећи, и побегла је. Али, неће још дуго узмицати, заклео се. Отићи ће њеном оцу да тражи присатанак. А, овај, мораће поштовати униформу и чин који носи. Паметан је човек, зна каква су времена. Он мора бити поносан што му он, чије време тек долази, ћерку жели за жену.

Отац је њој оставио да одлучи.

Она је рекла „не“.

Четврти сан

Њено прво венчање. Ипак се удала за војника. Није могла веровати да ће јој отац то урадити.

Није ни знала да га је и он већ једном одбио и да је оно што је сматрао веома симпатичним и безазленим у њеном понашању било пресудно да је уда за тог човека. Нећу рећи да јој се није допадао. Али, на такав начин су јој се допадали још неки.

Морала је признати – он је био најупорнији.

За њега је била енигма. Или је решити или погинути. Све је од ње могао очекивати. Имала је различита лица за различите прилике. Ни наслутити није могао које је право.

Пресудна је била недељна миса у цркви светог Мартина. Седела је као и много пута пре са оцем (мајку никада није видела у сну као да није ни постојала), погледа упереног на новог, необичног, харизматичног, средовечног жупника, потпуно посвећеног служби. Пратила му је поглед и он га је ухватио зачуђен и збуњен. Застао је заглаван у њу.

И тај један трен, тај поглед био је пресудан и за војника и за оца. А највише за њу.

Отац се уплашио да јој је игра отишла предалеко. И љутио се сам на себе што јој никада није рекао реч због тога. До те недеље, све га је њено забављало. Тога дана почео је да страхује. И одлучио да је уда за војника.

А војник, који је у близини седео, побеснео је, посивео од

згражавања. Ухватио је поглед којим је посматрала жупника. Киптелo је из њега: и ту је такла. И светињу би упрљала. Све због њој знане игре. Ни ту мира није имала. Пожелео је да убије. Онако као да убијаш противника ког, ипак, поштујеш, и још горе, волиш, али он је на супротној страни. Неко мора бити поражен, она или ја. Или је поробити, па променити. Повлачења више није било, морала је бити његова.

Петти сан

Следећи сан је било венчање.

Венчао ју је жупник због кога ју је отац удао. Морала је пристати, ближила су се опасна времена.

Док је трајало венчање, ни једном поглед није дигла. Ушла је у брак, као у касарну, да по туђим правилима проведе две године.

Прихватила је брак као обавезу. Још једну игру. Играла се савршене супруге. Није јој веровао. Где је потиснула све оно због чега ју је тако лудачки желео за себе. Ова жена није та. Чином венчања изгубила је привлачност. Ни слутио није да постоје жене којима све осим слободе можеш узети. Ако им узмеш слободу, узео си све.

Била је у праву, поробио је. И она је пристала на затвор. И, што је још најгоре, понашала се строго по затворским правилима. А он је знао да када би могао бирати између оне дивље, на све спремне жене, која се весело даје или не даје и ове смерне, све чешће тужне жене потпуно угашеног погледа, изабрао би ову другу. Јер, ма колико храбар био плашио се оне прве.

Свака помисао на то да би она прва отишла за другим и оставила га, уверавала га је да је исправно одлучио што ју је ухватио у замку брака.

Шести сан

Призивала сам у сан ту жену која ми се дуго није јављала. Ту жену угашеног погледа која је и за мене изгубила драж.

Посматрам је међу женама је које су пратиле војнике.

Док су оне незадрживо плакале, она је мирно посматрала високог плавог мушкарца зазелених очију нежношћу жене која испраћа мужа на опасан пут. Не пут, па он одлази у рат. Види му кукасти крст на рукаву.

И покушавам ухватити мисао коју јој свест одбацује као досадну муву. Њу је баш брига што он иде у рат.

Ако је између ње и борбе изабрао борбу нека се бори. Ово је био његов избор, а не њен. И није јој га било жао.

Тог тренутка само је Бог знао да јој га нимало није било жао.

А он ју је гледао погледом витеза који иде у бој са сигурношћу да га драга верно чека, његовом замком вешто ухваћена у

клопку брака.

“Видимо се”, рекао је.

Она је ћутала. Само су јој очи заискриле чудним сјајем. Ухватио јој је поглед и осетио страх. Али, повратка му није било.

Вратила се кући мирна. Поново слободна, али овај пут опрезнија. Када год је имала времена, а имала га је заиста много, јер никаквих обавеза у њеном животу није било, ишла би оцу. До тада једина обавеза био јој је муж, а сада, сме ли себи признати, на њену срећу нема ни ту.

Без обзира на рат ту се живело и радило у миру. И забављало се. Прослављале су се победе војске.

Време је проводила у читању и писању.

Оцу би долазила када год би се осећала усамљеном.

И ту је срела њега. Њега, кога је читав живот познавала, а никада упознала на овај начин.

Висок, коса коврцава, очи плаве, зуби блистави, униформа која га стеже. Пријатељ каквог би пожелели када вам је најтеже. Колико ли је времена протекло од првог дана када је у њему почела гледати мушкарца И када је почела са пријатељем размењивати прве нежности?

Носио ју је дивни осећај да је вољена, а да је та љубав не гуши, не спутава јој ни мисли ни покрете. Била је поново она стара. Утапала се у новој љубави, хранила се њом, препуштала се миловањима са задовољством сијамске мачке која дуге зимске сате проводи газди у крилу крај камина. Како је чезнула за таквом љубави. У његовом загрљају била је сигурна, спокојна, била је оно што јесте и што мора да буде да би уопште живела.

А он је знао, са сигурношћу онога који све зна и све прашта, да је волећи је такву каква јесте држи уз себе заувек. Знао је да само њему припада ма колико се правила самосталном.

Отац је био неми сведок њене преваре, ако се искрена љубав може сматати преваром.

Седми сан

Опет она.

Рат је текао. Није је занимао. Писма су ретко стизала, без адресе где би могла да одговори. И то је било олакшање. Једноставна, кратка, информативна писма са увек истим завршетком “волим те”.

Једном је дописала на крају писма “е, ја тебе не волим!” И уплашила се. Шта ће бити када се он врати? Како ће поново прихватити, са смерношћу послушне супруге, грубе војничке загрљаје? А рат ће се морати једном завршити. Он је жив и нада се повратку.

Била је недеља. На миси је са оцем. Од оне кобне недеље више никада није погледала жупника у очи.

Њен, нови-стари пријатељ седи иза леђа и тихо говори оцу, али тако да и она чује:

“Немачка само што није капитулирала. Требали бисмо бежати одавде”.

Говорио је тихо и мирно као да прича о кратком путовању у суседну варош. Отац је забринуто климао главом. Била је разочарана што ће муж да јој се врати кући.

“Ја бих је повео у Аустрију. Тамо ћемо бити безбедни, ако се ви слажете.”

Отац ју је погледао упитно, а она је, о срама, сва озарена рекла: “Хоћу и то одмах!”

“Ви идите, ја остајем. Препуштам је теби на бригу.” То је било све што је рекао.

Гледала га је као спасиоца, анђела чувара. Све ове године рата проведене уживајући у његовом друштву и загрљају била је оптерећена повратком мужа. Знала је да је све ове године чекала да се ово деси. И знала је да ће отац пристати на њену срамну изневеру брака. Он је њу желео живу, здраву И веселу каква је била и каква је поново. Овај војник није за њу. Тај брак је грешка.

Сви у цркви су забринути И тужни осим њих двоје. Жупник је посебно тужан и забринут. Слути шта се спрема његовом народу. Говорио је дуго, умирујуће, али она га није чула. Лице јој је озарено од среће. Случајно им се укрстише погледи. Њен блистав, његов узнемирен.

Шта би дала да је могла побећи. Када би поглед убијао она би тог јутра била мртва од жупниковог погледа. Или, громом погођена. Као да је слутио шта спрема.

И тако, отишла је. Напустила све. Раширила крила и лако као птица одлетела ни не погледавши уназад.

Отац је остао у селу да понесе печат ћеркине преваре.

Није хтела себе жртвовати. Тек јој је била двадесет и трећа. Децу није имала. Значи, осим брачне заклетве ништа је друго није везивало.

Осми сан

У Аустрији су, у малом граду на граници са Немачком. Обоје раде. Чекају вести из логора. Чека да јој отац дође, али њега нема. Умро је два дана након што јој се муж вратио.

Шта му је рекао, када се вратио, никада неће сазнати.

Једино што је сазнала од других који су побегли као и она да је са сазнањем да га је оставила осећао олакшање што га неће видети без ноге.

Видим њега.

Када год би затворио очи, сањао је како их тражи да се обрачуна и врати отето. Поново би му крв прокључала при помисли на њу. И док би седео у униформи на тавану (већ су партизани ушли и већ је формиран логор) замишљао је себе младог и здравог како у крошњи дрвећа посматра ритуално спремање за починак. А када би чуо мајчине кораке да му на таван доноси храну, замишљао

је своју драгу како у лакованим црвеним ципелицама гази преко руку слушкиња. Како ју је мрзео и волео у исто време.

И то што га је оставила личи на њу.

Оне две године што је провела у браку с њим није била она.

“Где сам погрешо?” питао се и онога тренутка када су га одвукли до зида и стрељали као немачког војника. Умро је брзо и лако. Са олакшањем. Једино му је мајке било жао. Последњим атомима снаге моли се Богу да се и она дуго не мучи.

Живот се брзином светлости враћао уназад до рођења. Рат, битке, лешеви, крв, убијања, онда младост, детињство, рођење. Све је ту, осим једног. Прескочен је живот с њом.

Зашто ње нема? И нека нема. Нас двоје нисмо измирили рачуне. Издаја не пролази тек тако. Или је још једном пожелео да је сретне и почну изнова.

Девети сан

Видим њу.

Живот у Аустрији био је досадан. Пошто је била и званично удовица поново се удала. Деце није имала. Радила је, а на рад никада није навикла. Због рата ништа друго није могла да ради. Ни једну песму није написала. И, жестоко је патила. Највише за оцем. Понекад и за првим мужем.

Негде, у заједничком, монотонном животу без деце, истањила се нит нежности што их је спајала. Више није ни писала, ни сликала, ни беспотребно ишла у шетњу, ни причала више него што је неопходно.

Више није била посебна како се себи некада чинила. Личила је на све оне обичне раднице са којима је дане проводила. А и он је личио на обичног, уморног радника.

Са мршаве руке склизнуо је прстен у облику срца на под фабрике. Онога тренутка када се савила да га дохвати нечија ципела стала јој је на прст. Брзином муње сетила се себе како је газила свеже орибане цигле И туђе прсте испред куће. Заболело је до сржи.

Како ју је болело понижење. Није је ни погледала, а није се ни извињавала.

Свој живот схватила је као казну.

Када би остала сама, молила се пред мајком Божијом, да јој још једном врати радост живота па да умре. Имала је четрдесет година и празан живот.

Почетак је шездесетих година, наслућују се боља времена.

Није тражила ништа, није сањала себе као песникињу у високом друштву интелектуалаца. Пожелела је, само да јој још једном срце заигра као у младости. Ако су чула остала заувек непробуђена, бар да јој на тренутак заголица машту.

И онда га је срела. Старији господин, финих манира, ауторитативан и надмен сликар и песник. За свет, врло углађен и одмерен. За интиму, пустињак који живи у кући на брду беспрекорној уред-

јеној, опет за околину, а он, у њој, необуздан и слободан као птица. Ма, до дрскости, до перверзије слободан.

Како се нашла у тој кући с њим, не зна. Али зна да је започела борба две сличне душе које су се одмах препознале. И, два тела која су неодвојиво припадала једно другом. Први пут осетила је вртоглаву страст. Први пут је разумела шта све људи раде због ње. А, она све до сада што је урадила, чинила је само због удобности.

Одлазила је са изговором да иде на часове сликања. Сваки пут би завршила у његовом загрљају.

Пожелела је умрети на његовим грудима. И када се љутила, И када ју је повређивао, волела га је истом жестином. Пред њим је постала она млада дама са орибаних плочника којој у свакој секунди нека нова мисао падне на памет. Са њим је била она којој је све дозвољено. И која све може. И која све сме.

Када је постало сумњиво тако често виђање, одлазила је ређе. Никада није знала у каквом ће га расположењу затећи. Ни он није знао каква ће му доћи. Али, знали су да ће се сваки сусрет завршити исто.

Први последњи пут се заљубила. Дотакла само дно страсти. И пожелела умрети на његовим рукама. Пре него што их неко други растави.

И, умрла је у његовом загрљају. Уплашен, једва је стигао да је обуче да би све изгледало као поза за сликање. А она, делићем секунде, када се сребренкаста нит живота одвајала од ње видела је себе срећну у његовом загрљају, затим миран, досадан живот у избеглиштву, а онда безбрижну младост, детињство И рођење. Нигде на том путу до неба није срела оне упорне зелене очи, ни онога што је био њен муж. Тај део живота је на траци исечен.

Одлазећи, срећна, слутила је да са њим није поравнала рачуне....

*(Из необјављеног романа „Варљива игра светлости“)*Ђ

Драган ТЕПАВЧЕВИЋ

ИЗГУБЉЕНО - НАЂЕНО

Изгубио сам отаџбину, државу, домовину - како вам драго и како већ изговарате то што сте изгубили.

Изгубио сам родно мјесто записано у родном листу којег ми више нико не тражи, изгубио сам град у којем сам проживио тридесет година, адресу на којој сам становао, све сам изгубио.

Изгубио сам дјетињство и младост, тинејџерске и факултетске године и оне послјије тога, изгубио сам радно искуство уписано у радној књижици, изгубио могућност да то некада наплатим у пензионерским данима.

Изгубио сам клупу у Вилсоновом шеталишту, одмах поред Треће сарајевске гимназије, на којој је писало: "Овдје сам туц'о Разу", мада ја нисам био аутор натписа.

Никад нисам носио у џеповима ножић којим би се могло урезати име на клупи.

Изгубио сам све прве и потоње љубави: Снежану, Соњу, Суниту, Дуњу (тек да не буде на "С"), Славицу, Садету и Смиљану. У Сарајеву. У СФРЈ.

Изгубио сам ентитет и идентитет, па сад узалудно трагам за њима као за изгубљеним годинама, као и у библиотекама за неким писцем који се презивао Пруст.

Изгубио сам вјеру да сам вјерник, а нисам невјерник, па улазим цркве и палим свијеће не бих ли се бар негдје препознао.

Изгубио сам дјетињство у сталним сељакањима због очеве партијске службе и убјеђења да ће нам на новој дестинацији бити боље.

Изгубио сам фотографије из тог и свих сљедећих тражења бољег и лепшег мјеста за нас.

Изгубио сам комшије, јер се нисмо дуго задржавали на истим мјестима.

Изгубио сам доста драгих пријатеља, а то је болније од губљења комшије.

Изгубио сам осјећај за губитак оног што сам највише волио и бојао се да то не изгубим.

Изгубио сам споменаре, а тамо је на једној страни писало: "Снежана, 1974. поред стадиона на Грбавици, дала ми љубичицу".

Изгубио сам осјећај за хумор и осјећај за сјећање.

Изгубио сам навику да телефонирам неким драгим људима, јер сам их неповратно изгубио.

Изгубио сам плоче и касете које сам годинама скупљао, па једино, изгубљен, на сав глас задречим: "Отмјено изгубљена опклада, то ти је..."

Изгубио сам мир, јер се не осјећам добро чим не памтим ни један познати број телефона.

Изгубио сам и нову адресу, јер ми више нико не пише.

Изгубио сам и поштара, јер то више није Душан који је годинама свраћао на ракију кад би доносио мајци пензију.

Изгубио сам се као оног дана кад је Младен изгубио оловку, а ми је тражили испод клупе баш у тренутку кад је Јованка нехајно раширила ноге, у осмом разреду основне школе.

Изгубио сам најмање једно поподне и цијело паковање тоалет папира сјећајући се оловке тачно испред Јованкиних раширених бедара.

Изгубио сам родитеље. Држава ти не значи више онолико кад изгубиш родитеље, а ја сам их изгубио заједно.

Нико не говори гдје је гроб моје државе, а некако бих волио да га посјетим кад будем носио цвијеће на родитељску хумку.

Изгубио сам повјерење у људе, јер ме много њих преварило без потребе.

Изгубио сам своје мјесто у реду пред сарајевским кином "Дубровник" кад би се продавале карте за филмове са ФЕСТ-а.

Изгубио сам навику да идем у позориште, јер глумци не говоре мојим матерњим језиком.

Изгубио сам зубе, покоју влас на тјемени, сјај у очима, снагу у мишицама.

Изгубио сам плакате са књижевних вечери на којима је гостовао Мирослав Антић, фотографије са концерата Џонија Штулића, улазницу за стадион ЈНА на којем је "Партизан" елиминисао "Квинс парк ренџерс".

Изгубио сам ратне године од 1992. до 1995. и њих никако да пронађем на календару као доказ да сам и тада живио.

Изгубио сам чланску карту библиотеке "Хасан Кикић", поред кафане "Два рибара", и свој сто у ресторану "Кварнер", одмах поред улаза, други с лијеве стране.

Изгубио сам цртеж из блока бр.5 из трећег разреда основне, на којем сам направио аутопортрет, а учитељ помислио да сам њега насликао.

Изгубио сам потребу да разговарам, па затим да сатима ћутим или нешто пишем на папирима које већ сутра нећу моћи да пронађем.

Изгубио сам своје стрипове, свог Мирка и Славка, Команданта Марка, Жалосну Сову и Алана Форда.

Изгубио сам своје кликере, које сам чувао у стакленој тегли

у којој је мама киселила паприке за зимницу.

Изгубио сам апетит и више не вечеравам него по сву ноћ тражим нешто што сам током дана изгубио.

Изгубио сам живце, па беспотребно вичем на дјецу кад дођу из школе и кажу ми да су нешто изгубила.

Изгубио сам осмијех, а то је страшно, јер схватиш да више немаш никаквог оружја и да ниси спреман за одбрану.

Изгубио сам силне послове и силне зараде, па се изгубљено тјешим да има и горих ствари и да су други изгубили више.

Изгубио сам камен у жучи, јер су ми то, на наговор других, извадили док још потпуно нисам изгубио здравље.

Изгубио сам fine манире, па више ни властитој жени не поклањам цвијеће.

Изгубио сам све што је могло да се изгуби, а онда се чудим што се осјећам тако изгубљено.

Изгубио сам рођаке у потоњем рату, смртовнице у новинама на којима су биле слике мојих школских другова, изгубио сам осјећај да плачем за њима.

Изгубио сам вријеме селећи се с краја на крај свијета у потрази за изгубљеним стварима.

Изгубио сам војну “буквицу“, а хтио бих да покажем како сам био редов у другој држави.

Изгубио сам своју књижару коју сам имао у предворју сарајевског Филозофског факултета, свог Андрића и свог Достојевског - најновије комплете који нису били за продају.

Изгубио сам похвалу са радне акције “Шамац - Сарајево“, јер сам у посљедњем тренутку изгубио шансе да добијем ударничку значку.

Изгубио сам једно вече узалуд звиждећи испод њеног прозора.

Изгубио сам једну мелодију коју сам данима пјевушио кад бих се осјећао изгубљен.

Изгубио сам кочнице у тренуцима кад сипам црно вино у чаше и никако да се сјетим кад је вријеме да се зауставим.

Изгубио сам прилику да будем свој и да управљам својом судбином.

Изгубио сам осјећај како да поредам изгубљено и навику да то касније попрваљам и преправљам.

Изгубио сам силне године биљежећи шта сам све изгубио.

Изгубио сам нит ове приче и не сјећам се откуда је све то почело.

Изгубио сам број телефона огласног простора у новинама на који сам хтио да пријавим изгубљене ствари.

П. С. Молим поштеност налазача, ако и нађе понешто од набројаног, да ми не покушава вратити, јер за мене то више нема ону вриједност коју је имало у вријеме кад сам га изгубио.

Радомир В. ИВАНОВИЋ

*КРАЋИ ПРИПОВЕДНИ ОБЛИЦИ
У ПРОЗИ Г.Г. МАРКЕСА*

На обновљено интересовање за књижевну генологију у последње две деценије XX и првој деценији XXI века указују књиге попут Андреса Јолеса *Једноставни облици* (Einfache Formen, Tübingen, 1930) и Рут Ј. Килхенман *Крајка прича* (Die Kurzgeschichte, Stuttgart-Berlin-Köln-Meinz, 1978), у страном, и Матјажа Кмецла *Новела в лијтерарни теорији* (Марибор, 1975) и Павла Павличића *Књижевна генологија* (Загреб, 1983), у југословенском ареалу. Неки од генолога и наратолога сматрају да је “воља жанра” често супериорнија од “воље аутора”, али да временом долази до “трошења жанра” и природне потребе сукцесивног обнављања, као и да се теорија жанра све више ослања на “природну залеђину разумевања” и на “саморазумљива полазишта”, како би се избегло обнављање расправе о бројним проблемима и апоријама. У том погледу теоретичари и типолози прозе понекад показују потпуну сагласност ставова и мишљења (као што то чине А. А. Аверинцев и К. Гиљен), а понекад потпуно несагласност (као што то чине М. М. Бахтин и В. В. Виноградов). Њихова полемика у ширем кругу обухвата расправу о томе да ли је језик монолошка или дијалогска форма, а у ужем кругу како се врсте и жанрови могу дефинисати у усменој а како у уметничкој књижевности. Компромисно решење, посматрано на веома широком теоријском плану, понудио је Бахтин, сведочећи о три врсте хибридизације: “хибридизацији култура”, “хибридизацији језика” и “хибридизацији жанрова”.

И у теоријској и у примењеној равни веома занимљивим нам се чине сазнања и искуства које нуде поједини белетристи, сучељавајући своју праксу са теоријским становиштима. Тако на пример признати југословенски, балкански и европски писац Владан Десница најпре говори о равномерно настајању и смењивању правила и одступања од њих: “живот је тај који рађа одступања једнако као и правила”, аномалије једнако као и нормалне случајеве, контингентно као и закономјерно. Па и апартно, и чудно, бизарно, необјашњиво, невјероватно – све то обухвата стварност у своме широком крилу реално је и оно што је изузетно, природно је и оно што

одступа од нормалнога”, да би ову сложену проблематику потом засводио у виду једне сасвим прихватљиве логије: “У стварима је једна луда збрка и једна мудра хармонија; један пијани беспоредок и један дубљи смисао. Које је дано то да спозна, добро је проживио свој век. Тај је обишао читав круг”.¹

У најкраћим цртама навешћемо још неколико суштински важних мишљења водећих генолога и наратолога за расправу коју водимо. Када су у питању најкраће наративне форме (*елементарна секвенца, анегдота, крајка крајка прича и крајка прича*) аутори су сагласни са мишљењем Бернара Берконизиа да се ради о прозирности наративне структуре и доступности свих њених елемената већ на први поглед. Управо стога се посебна пажња мора обратити на “елементарност приче”, прецизније речено на “прочишћавање искуства” на првотне елементе. Јудит Лајбовиц сматра да краће наративне форме воде “ограничавању приче”, док дуже наративне форме омогућавају “развијање приче”, што значи повећање дистанце између горње и доње границе поједине врсте или жанра.

Као значајна новина и помоћ у генолошком дефинисању и разграничавању краћих и дужих наративних форми, делује предлог Рут Ј. Килхелман да се, осим квалитативних мерила, уведу и квантитативна. По њеном мишљењу *short short story* да има мање од 2000 речи, док *short story* може имати од 20.000 до 30.000 речи. Сву ту сложену тематику и проблематику засводићемо двама мишљењима која нашу расправу враћају на почетну позицију али истовремено указују на бројност могућности проширења и продубљивања расправе. У зборнику радова *Studie sin the Short Story* Адријан Х. Цеф и Вирџил Скот пишу о природном и логичком додиру и укрштању наративних облика: “Ни једна прича није одиста схваћена, док није читана као карактерна студија, чувствена објава, као логичко повезани ланац догађаја и као уметничко дјело које има нешто рећи о животу човјека уопште”, док Рут Ј. Килхелман, у поменутој књизи *Крајка прича*, читава расправу премешта из “студија литературе” у “студиј културе”, сведочећи о сусретима културних модела и наративним облицима као о интернационалном духовном наслеђу (“камелеонској форми кратке приче”): “Покушаји формалног одређења кратке приче још од почетка стоје међусобно далеко и одувјек се кријају, с онима новеле, приповјетке и анегдоте”. Слична или идентична мишљења имају и други проучаваоци кратких наративних форми (Ханс Ебинг, Клаус Додерер, Ханс Бендер, Валтер Холерер, између осталих). На крају, није на одмет напоменути да Валтер Холерер разликује три врсте кратких прича: 1. Кратку причу тренутка, 2. арабескну кратку причу и 3. кратку причу узбуђења и промјене, док смо ми у двотомној монографији *Поетика Славка Јаневског* (књ. II) предложили сасвим другачије засновану тријаду кратких прича: 1. кратку причу о догађају, 2. кратку причу о процесима и појавама и 3. есејизирану кратку причу.²

Када су у питању Маркесове краће наративне форме, неопходно је најпре закључити да су оне резултат паралелног пишчевог

бављења публицистиком и белетристиком, потом да у њих писац улаже максимум креативне енергије, сходно глобалним естетичким, поетичким и креативним опредељењима, као и да настоји да априорном или апостериорном фрагментацијом већих или интеграцијом мањих наративних облика доприносе њихвој иновацији и модернизацији. Располажући енормном радном, интелектуалном креативном и интуитивном енергијом, Маркес успева да бројне особености сопствене даровитости обједини категоријом коју теоретичари и типолози прозе називају “вербалним енергизмом”, а коју су преузели из класичне естетике. Из те врсте естетике преузете су и категорије *енџелехије* (избор сврховитости) и *синерџија* (истовремена употреба различитих врста енергија), којима писац показује неутаживу егзистенцијалну и духовну радозналост, било да је у питању избор извора инспирације, било начин на који ће изабрану тематику или мотивику елаборирати.

За разлику од других савременика, Маркес није прибегавао ризикантним стваралачким експериментима, онима који му нису гарантовали да ће замишљена уметнина бити *животиња* (што значи актуелна), *нова* (што значи аутентична) и *занимљива* (што јој гарантује трајност читалачког интересовања). Као да је послушао савет америчког романијера Нормана Мајлера, који се залагао за “факцијску прозу” као амалгам нефикцијске (документарне) и фикцијске (имагинативне) прозе. Писац ствара своја дела користећи најчешће процесе “хибридизације језика” и хибридизације жанрова”, тако да се категорија *хибрид* (hybris) нуди као средишна категорија у оним врстама документарне путописне или есејистичке прозе која је на *хибриду* саграђена. Пишчева несумњива способност да једној изразито нелитерарној форми (као што је репортажа) да облик чисте литературе, нарочитом снагом презентује репортажа “Каракас без воде”, која је објављена у публицистичкој књизи *Када сам био млад и неућућен* (Цуандо ера фелиз е индоцументадо, Барселона 1975), коју смо у нашој типолошкој и жанровској подели уврстили у ред *новелџа*.³

Пишчевом реномеу су, осим романа, веома доприносиле пробрано објављивање приповетке, сакупљене потом у збиркама *Сахрана Велике Маме* (Los funerales de la Mama Grande), 1962, и *Набо, црнац којеџа су анђели чекали* (“Алфил”, Монтевидео, 1972), којима су била обухваћена најранија приповедачка остварења, али је сву раскош Маркесовог приповедачког талента показало издање *Све приповећке* (Todos los Cuentos), објављено у Шпанији, 1975, а подељено у три дела, према појединим циклусима: први део *Очи плавог ња* (Ojos de pero azul) обухвата приповетке настајале у периоду од 1947. до 1955. године, други део *Сахрана Велике Маме* (Los funerales de la Mama Grande) приповетке наменски написане за ову збирку, док трећи део *Невероватна и туђина прича о невиној Ерендери и њеној бездушној баби* (La increíble y triste historia de la cándida Erendira y de su abuela desalmada) обухватити приповедачке прозе настајале у периоду од 1968. до 1972.⁴ Њима је, знатно доцније, припојена и збирка приповедне прозе *Дванаест прича из туђине* (Doce Cuentos

Peregrinos) (1992), што све заједно чини корпус од четрдесетак, тематски, мотивски, стилски и језички различито конципираних наративних проза.⁵

Кратке наративне форме су без почетка и без краја, јер њихов целокупни текст представља само “средишна прича”. Стога су лишене епизода и процеса “разраде приче”, али зато сву пажњу аутор усмерава на “драмску тензију” и “притисак контекста”, што их често приближава поетској, а још чешће ритмичкој прози. Често се, такође, примењује поступак поетизације текста којим се остварује најпре “поетички реализам”, а затим и аутентични “магични реализам” или “чаробни реализам”.⁶ Пратећи процес генерирања књижевног текста и поетских идеја, установили смо да се ради о природном обогаћивању лирских и епских слојева, будући да се Маркес у првој стваралачкој фази пасионирано бавио поезијом и да је свесрдно прихватио поетску епофтегму “Поезија је једини стварни доказ да човјек постоји” коју је саопштио Luis Cardoza у Aragón. На ту био-библиографску чињеницу указујемо стога што кратке наративне форме карактерише однос лирског и епског у њима (Матјаж Кмецл у књизи *Novela in literarni teoriji* предлаже тријаду: “чисто епско”, “лирско-епско” и “драмско-епско”). Када се томе дода чињеница да се кратке наративне форме често заснивају на анегдотама или неким од облика предајне културе, којима се помно баве најновији костумбристи,⁷ лако се може указати на законитост међусобних односа појединих врста и жанрова (у занимљиво писаном предговору “Пролегомена теорије и новеле” Миливој Солар закључује да су “књижевне врсте одређене узајамним односима”).

2.

Приликом поделе Маркесове наративне прозе на краће дуже и развијене облике ослањали смо се колико на квалитативна толико и на квантитативна мерила. Међутим, приликом утврђивања деобних критеријума веома је тешко прецизно одредити припадност одређеној врсти или жанру, особито када се ради о доњој граници прозе као о веома лабилној граници која их међусобно дели (мислимо на однос горње и доње границе наративних облика). Ослоњена чврсто на документарну хронику или репротажу, Маркесова *край-ка крайка ѓрича* “Једног од ових дана” (1962), потом *крайке ѓриче*: “Горчина за три месечара” (1947), “Неко помера ове руже” (1952) “Ноћ букача” (1953), коју писац сматра савршеном и преломном у књижевном развоју, “Једног од ових дана” (1962), “Вештачке руже” (1962) и “Августовски духови” (1980), као и једина *новелета* “Дијалог у огледалу” (1949) – у великој мери зависе и од простора које је писац добијао у књижевним рубрикама или културним додацима листова (“El Universal”, “El Espectador”, “El Heraldo”, у коме је објавио преко 400 колумни под заједничким насловом “Жиrafa”, доцније пробраних и објављених као самостално издање, “El Herlan”, “Alternativa”, “Prensa Latina”, “El Pais” и “Други”) или часописима (“Мит”, “Cronos”, “Момент”, “Елита”, “Вести из Мексика”,

“Ехо”, “Графичка Венецуела”, “Amary” и “Нови свет”). Невелик простор је сам по себи захтевао нову употребу језика који је ширио границе текста, контекста и интертекста. Све чешћа је употреба “момента изненађења” као и “изненадног обрта” (Wendenpunkta), чиме је мењан онтолошки статус уметнине у националним и наднационалним оквирима, уколико се радило о оригиналној употреби језика какву је понудио Г.Г. Маркес већ на почетку.

И у краћим и у дужим наративним формама Маркес се, свесно и вољно, одрицао од употребе асиде (намењене читаоцу, како би се избегао модел погрешног читања), о коме пише Јан Риеде. Све премисе интенционално-лингвистичког лука појединог дела и свих заједно усмерио је на остварење поовски схваћеног “јединства утиска”, као и “продубљеног сазнања”, било да су у питању догађајни низови (којима је у средишту догађај) било асоцијалитивни низови (којима је у средишту доживљај). Флуидна атмосфера, функционална недовршеност “средишње приче”, као и њена крајња сажетост, доприносиле су афирмацији младог и тада непознатог писца. Пажљиви читаоци, аналитичари и критичари у кратким наративним формама већ су налазили пишчеве “препознатљиве амблеме”, тако да су правовремено, ако не и превремено саопштене похвале и наговештена ишчекивања (какво је, на пример, мишљење Едуарде Заламеа Борде) служе на част онима који су их први изрицали, као и онима који су у њих поверовали (по сопственом признању, међу њима је био и сам похвалама зачуђени и преплашени Маркес). У питању је депо вербалне енергије коју је писац пробрано користио и развијао временом, ослањајући се на природни језик и једноставне форме које Андре Јолес назива *меморабиле* или *касус*.⁸ Прве се односе на низове трајно запамћених догађаја из детињства, а друге на оне које се повремено јављају, али у којима памћење варира од случаја до случаја. Од употребе двеју категорија увелико је зависио однос семантичке и морфолошке равни кратких нарација, како би се избегла препознатљива конструкциона и композициона схема. Наратологе и генологе нарочито интересује начин на који се поједини од набројаних облика склапа, расклапа и поново склапа, у зависности од тога да ли писац примењује линеарно и алинеарно приповедање, које све типове нарација и које типове наратора користи.

На специфичан начин неке од споменутих теоријских премиса такође могу послужити као деобни критеријуми, при чему значајнији део кратких наративних форми припада магичном реализму или фантастичној књижевности (“Горчина за три месечара”, “Неко помера ове руже”, “Ноћ букача”, “Светлост је као вода” и “Августовски духови”), а мањи део реалистичкој књижевности (“Дијалог у огледалу”, “Једног од ових дана” и “Вештачке руже”), преузете из три циклуса приповедних проза – *Очи љавоџ љса* (4), *Сахрана Велике Маме* (2) и *Дванаест љрича из љуђине* (2). Најрепрезентативнија је кратка прича “Горчина за три месечара”. Њоме је Маркес показао потпуно овладавање кратком наративном формом и поступцима који су јој примерени. Прича је, схватљиво, започета ин медиас рес, док су горњи и доњи праг засвођени у виду

композиционог прстена. Уводни сегменти указују на непојамне психичке процесе неименоване епске јунакиње, јунакиње “не на свом месту”, како би рекао В. Б. Шкловски. Маркес је заронио у дубине несвесног, којима се бави дубинска психологија, о којима занимљиво пише Иван Настовић у књизи “Психологија снова и њихово тумачење (Нови Сад, 2000). Он по први пут пише о тродимензионалном приступу у области психологије и, посебно сомнологије, указујући на Фројдово проучавање индивидуално несвесног, Јунгово проучавање, колективно несвесно и Сондијево проучавање фамилијарнонесвесног (посебну пажњу Настовић је посветио трећем моделу, чији је званични назив “сцхицксал- анализа). На то указује поређење развијеног људског бића са разбијеним стаклом, које никада више не може постојати у пређашњем облику.

Економишући изражајним средствима до крајњих граница, Маркес сажетошћу приче “Горчина за три месечара” показује велики број елемената “поезије реалности”, али у много већој мери показује елементе “поезије имагинативног”. На то указују три велике теме сваке аутентичне уметности – *сенка, самоћа и евокација*⁹. Главна епска јунакиња, затворена у свом непрозирном и тешко појмљивом свету психичких неуроza, бори се са кошмарном свакодневницом и ноћним морама, западајући у све дубљу депресију. Тим поводом приповедач тврди да му јунакиња “живи само у једној димензији”, мислећи на димензије поремећености и разбијености бића. Немушти и мушти дијалог води се између индивидуалног и колективног јунака (тројке која ће се поново појавити у краткој причи “Ноћ букача”). У низању наративних секвенци важну улогу добијају повремена открића када су елаборирана веома удаљеним асоцијацијама: “Њени крици као да су били откровења, као да су носили успомене на дрвеће и дубоку реку” (стр. 153). Елементи несвесног помажу у праћењу процеса преиначавања друштвеног бића у природно биће, чиме Маркес сведочи о исконској људској природи.

“Горчина за три месечара” занимљива је и по начинима на који Маркес наизменично загонета и одгонета људску судбину, трагајући за неким до сада неоткривеним смислом постојања. Основну тему представља интеракција живота и смрти, односно сама мистерија смрти, као и однос објашњивог (рационалног) и необјашњивог (ирационалног) страха од живота при чему треба разликовати *сћрах* (Furcht) од *ужаса* (Angst), као што тврди персонални филозоф Николај Берђајев у књизи *О човековом ројсћу и слободи* (*Огледи из њерсоналистичке филозофије*), Нови Сад, 1991: “Страх има узроке, он је повезан с опасношћу, с увредљивим емпиријским светом. Ужасе, пак, не осећа пред емпиријском опасношћу, него пред тајном бића и небића, пред трансцендентним безданом, пред неизвесношћу. Смрт изазива не само страх пред догађајем који се одиграва још у емпиријском свакидашњем свету него и ужас пред трансцендентним” (стр. 63). У том погледу *ћошак собе* у који је сатерана јунакиња – дословно и метафорично представља безизлаз живота, крајњу персоналну, егзистенцијалну па и космичку тескобу

личности. Климакс пишчевог приповедачког умећа представља неколико фантазама, функционално пласираних. Први од њих представља *цврчак* који звуком хоће да сруши кућни зид.

Без обзира на то колико је Маркес познавао домете дубинске психологије и захтеве модерно оријентисаних продукционих модела, он је стваралачким инстинктом и имагинацијом стицао потребна преимућства, користећи превасходно моделе које му нуди “сањајуће сазнање” које предлаже алхемичар Бернард из Трависона (XV век). “Ваља учинити видљивим оно што је скривено, и тајанственим оно што је видљиво, јер само то и јесте посао мудраца”. Тај задатак, а постериори, очекује теоретичаре, аналитичаре и критичаре Маркосове наративне прозе, уколико желе да објасне и дефинишу Ајнштајновски схваћен “акт чуђења”, којим се откривају виши нивои духовности и креативности, како у продукцијском тако и у рецептивном моделу.

“Магичном реализму припада и кратка прича “Неко помера ове руже”, која са већ анализираним причом “Горчина за три месечара” представља приповедачки диптихон. Она припада типу “загробне приче” што значи да је доминантним слојем значења посвећена оностраној стварности (тзв. “празнини бића”). Ради се о постхумној егзистенцији дечака умрлог пре 40 година који жели да самом себи однесе руже на гроб. У овој причи су непрекидно испреплетене обострана егзистенција дечакове сестре и онострана дечакова пост-егзистенција. Хипертрофирана и романтичарски преенаглашена љубав умрлог брата и живе сестре, предане сећању као једином облику постојања, прераста у паралелни опис преегзистенције, егзистенције и постегзистенције, чиме се брише простор између стварности и нестварности. Приповедачев основни задатак је да пронађе довољно убедљивих аргумената, да их сугестивно образложи и да употреби језик, заједнички свим набројаним облицима егзистенције. Овој причи веома је сродна и кратка прича “Ноћ букача”, која је грађена на анегдотској основи, а према сопственом сведочењу и на хумористичко иронијској, у жанру којим Маркес уверено влада. Висок степен сродности са два прозама показује и кратка прича “Вештачке руже”, грађена на аутобиографским елементима (догађајима из детињства), на видовитости ослепеле старице која видовитошћу надокнађује губитак вида и на тај начин штити своју љубављу унесрећену унуку Мину. Кратке приче попут анализираних карактерише својеврстан психолошки реализам, коју су почетком века неговали романијери “тока свести” (Ц. Џојс, В. Вулф, И. Звево и други). Прича “Вештачке руже” показује начин на који Маркес успева да прошири регистар тема и мотива и да уједно обогати палету примењених стваралачких поступака, на што указују све три фазе његове стваралачке метаморфозе (прва: 1947-1961, друга: 1962-1984. и трећа: 1985-2010).

Процес истовременог обогаћивања интелектуалне, креативне и интуитивне енергије поетског говора на најбољи начин илуструје кратка прича “Светлост је као вода” (1978), која у сасвим нов и неочекиван поредак доводи узроке и последице, догађаје и

доживљаје. У свему је пресудна пишчева способност да низове невероватних догађаја и догађања представи као сасвим вероватне и истините. Посебну занимљивост представља чињеница да је ова фантастична кратка прича посвећена урбаном амбијенту (мегалополису какав је Мадрид). Заменом двају космоторних елемената – *воде* и *светлости*, Маркес је успео да сугестивно и сликовито опише хаос и поплаву светлости, у којој се један позитиван елемент (*светлости*) претвара у негативан (*елементарну несрећу*). Поплава светлости, изазвана имагинацијом двају дечака – Тотоа и Ноела, узрок је даљења читавог одељења основне школе: “Наредне среде, док су родитељи гледали “Битку за Алжир”, људи који су пролазили Кастеланом видеше водопад светлости који пада низ зграду заклоњену дрвећем. Цурило је низ балконе, сливало се као бујица низ фасаду, а онда кренуло великом авенијом као позлаћена бујица која је обасјала град све до Гвадараме” (стр. 187).¹⁰ Апокалиптична визија представљена је као фантазмазгорична слика, неоповргава могућност реалног или виртуелног постојања. У овом случају невероватни догађаји и обрти представљени су као могући и истинити.

Да би свет реалија и свет фантазмагорија учинио што вероватнијим, Маркес најчешће бира као епске јунаке – децу, жене, старце, покојнике и неуротичне личности, јер они лако обитавају у свету “нестварне стварности”, и сами склони превазилажењу граница између двеју стварности, блиски оном стању стваралаца које Јунг назива “божанским лудилом уметника”. Својим кратким кратким причама, кратким причама и новелетама Маркес је још на почетку бављења овладао реториком стварног и нестварног света. Поводом приче “Ноћ букача” о томе сведочи: “Та прича посједује очит реализам”, а ипак је најзагонетнија од мојих прича”. На тај начин се приповедач само дефинише и као “мајстор-приповедач” и као стваралац решивих загонетки (*анаџрама*) и нерешивих одгонетки (*криптоџрама*) у свим родовима, врстама и жанровима којима се истовремено или наизменично бавио током шест деценија стваралаштва, предан књижевној уметности као мисији, као виспрено одабраном смислу стварања и битисања.¹¹

БЕЛЕШКЕ

Краћи приповедни облици

1 Десница пише о књижевној уметности као о “транспонованој стварности” која, када је аутентична, представља облик “смирења и контемплације”: “Била би дакле припроста предрасуда сматрати род новеле жмањим’ или жнижим’ естетским степеном. Он се чак не може сматрати ни жлакшим’. Јер, ако не захтијева дуљи дах и способност за већи обухват и разгранатију замисао, он, с друге стране, изискује већу ригорозност форме и прецизнији осјећај за пропорције, и намеће строже композиционе оквире и смишљенију економију израза. Баш напротив, приповјетка је у извјесном погледу најтежи, најделикатнији књижевни облик, облик који захтијева мајсторство” (*Сабрана дјела*, књ. IV, стр. 111). Видети више о томе у одељку “Књижевни род по превасходству” наше монографије *По сунчаном сајлу (Поеџика и естетџика Владана Деснице)*, ИТП Змај – Задужбина “Петар Кочић“, Нови Сад – Бања Лука, 2001, стр. 57-104.

Маркес би свесрдно прихватио мишљење романсијера Роже Мартена ди Гара који је записао: “Правите литературу, али забога не причајте толико о њој! У сваком случају, не причајте о њој прије него сте је обилато произвели и то ваљано, током дугог времена!”

2 Пажње вредна су три извора наратолошких прилога: Први је *Теорија новеле* сачинио Миливој Солар (“Домети”, 1981), други Владимир Бити и објавио га у загребачком часопису “Република” (1983-1988), а трећи Златно Крамарић, *Увод у наратологију* (Осијек, 1989), у коме су објављени прилози: Роджера Фаулера, Волфганга Изера, Джонатана Калера, Сломит Римон-Кенан, Пола Рикера, Сејмура Четмера, Клауса Б. Хемфера, Хералда Ванриха, Мике Бал, Волфганга Прајзеданца, Умберта Ека и приређивача.

За расправу коју водимо значајне су још и књиге: Трилогија Пола Рикера *Време и љрича* (I-III), Пенталогџа Жерара Женета *Фиџура* (I-V), Миливоја Солара *Идеја и љрича* и Мике Бал *Наратологија*, чији је изворни наслов *Теорија о наратологији*. Прилог генологији понудили смо у монографији *Ретџорика човјечностџи (Морфологија и семанџика дјела Марка Миљанова Појовића)*, Нови Сад – Подгорица, 1993, у одељцима: “Доброчинство као активни принцип Поповићевог етоса (Семантичка и морфолошка кореспонденција наративних облика у фрагментарној прози *Примјери чојства и јунашџва*“), стр. 39-83, и “Знаци живота и знаци књижевности (Наративна структура Мале и Велике приче)”, стр. 115-154.

3 Само незнано ублажени критеријуми деоби нефикцијске од фикцијске прозе дозволили би теоретичару прозе да извесне извесне делове појединих хроника или репротажа, како их назива Маркес, третира као чисту књижевну форму. Такав пример пружају завршне

странице уводне репортаже “Најчувенија година на свету” (стр. 5-33). Њен финале (стр. 26-33), у том контексту, могао би такође бити проглашен *новелетом*.

4 Поводећи се за пишчевом концепцијом понуђеном у издању *Све ћриповејке*, издавачи и преводиоци су на српскохрватском језику задржали исту или само делимично измењену концепцију. Први избор *Ћриповијесћи* (“Глобус”- “Просвјета” – “Свјетлост”, Загреб – Сарајево, 1985, стр. 291, у преводу Владислава Гракалића подељен је такође у три дела: “Очи модрог пса”, састављен од 11 приповедних проза (од “Трећег препуштања судбини”, 1947, до “Изабелин разговора са самом собом док је даждило над макондом”, 1955); “Свечани погреб Велике Маме”, састављен од 8 приповедних целина (од “Поподневног одмора уторком”, 1962. до “Свечаног погреб Велике Маме”, 1962); “Невјеројатна и туробна повјест о безазленој Ерендири и њеној бездушној баки састављен од седам приповедних проза (од “О веома староме господину големих крила”, 1968, до “Невјеројатне и туробне повијести о безазленој Ерендири и њеној бездушној баки”, 1972). Поред сваке приповетке наведена је у заградни година издања.

Сличан поступак примењен је у издању *Свићи ћриповедака* названом *Охараска и груђе ћриче* (“Дечје новине”, Горњи Милановац, 1964, стр. 458). Новину представља сврставање прозе *Охараска* (*La Hojaraska*, 1965) у приповедну прозу, мада се и она због обима (у овом издању заузима стране 9-116) чешће сврстава у *крајњи роман*, док по нашем мишљењу припада генолошкој одредници *повести*.

5 Ово издање такође су издале “Дечје новине” из Горњег Милановца (1992, стр. 220), у преводу Валерије Пор. Занимљиво сведочење о “хибридизацији жанрова” пружио је Маркес у предговору “Зашто дванаест, зашто приче и зашто из туђине” (1992, стр. 5-12): “*Дванесћи ћрича* из ове књиге написано је током последњих осамнаест година. Пре садашњег облика, пет су објављене као чланци у новинама и као филмски сценарији, а од једне је направљена телевизијска серија. Остале сам испричао пре петнаест година у снимљеном интервјуу, а пријатељ коме сам испричао написао их је и објавио, а ја сам их сада поново написао пошавши од те верзије. Било је то необично стваралачко искуство које заслужује да буде објашњено”.... (стр. 7).

6 У *Лексикону савремене културе (Теме и теорије, облици и институције од 1945. до данас)*, Stuttgart – Weimar, 2000), који је приредио Ралф Шнел, преведеном на српски језик неколико година касније (“Плато”, Београд, 2008.), одредница “Магични реализам” веома је сажето дефинисана: “За магични реализам латиноамеричке књижевности карактеристично је да у реалистично представљање присне, неретко и историјски документоване реалности, уводи фантастичне мотиве преузете пре свега из митова, снова и магијских

тумачења света. Пресудну улогу при том има сусрет европске слике света, формиране под утицајем емпирије и природних наука, с *real maravilloso-m* (Карпентјер) индокултура Латинске Америке и Кариба” (стр. 384). Репрезенти латиноамеричког “магичног реализма” су Г.Г. Маркес и И. Аљенде.

7 У *Речнику књижевних термина* (Београд, 1985) Лјиљана Самуровић тврди да је костумбризам (од шпанског *costumbrismo*, од *costumbe*-обичај): Тежња да се у уметности, нарочито у књижевности, што верније одраже обичаји одређених времена и средине”. Нас, међутим, интересује начин на који једна традиционална форма извесно време делује на припаднике “нове генерације” у латиноамеричкој књижевности, да би убрзо потом била одбачена као петрификовани књижевни облик. О костумбризму постоји релативно велики број књига, објављиваних 1931, 1933, 1950 (I-II), 1951. Најважнија је, по нашем мишљењу, књига Ј. Ф. Монтесиноса *Costumbrismo y novela* (1965).

2

8 Веома инвентивно и сасвим прихватљиво је мишљење Карла Крауса, који је рекао: “Све што живи од грађе, умире прије грађе. Све што живи у језику, живи са језиком”. Краус је, наиме, потврдио одавно познату истину да језик представља “просвјетљење бића” и да се та законитост у највећој могућој мери односи на уметност речи.

9 У књизи *127 пројумачених снова* (Нови Сад, 2008) Настовић је посебну пажњу посветио: 1. функцији и значају снова, 2. сну као специфичном изразу несвесног, 3. симболима сна, 4. сневачу и тумачу снова, 5. техници тумачења снова, 6. буквалном и метафоричном тумачењу снова, 7. тумачењу серије снова, 8. критеријумима за тачно протумачен сан, 9. предузимању акција након тумачења сна, 10. Сенци, Персони, Аними, Анимусу и Сопству и 11. кошмарним сновима који су важни. *Сенка* је збир свих човекових и човечанских негативних карактеристика, *Персона* (Маска) је сложени систем односа индивидуе и друштва, *Анима* је ознака “женског пола” (она живи у сваком мушкарцу), *Анимус* је ознака “мушког бола” (она живи у свакој жени), док је *Сойсџиво* средишни архетип, који обухвата и свесни и несвесни део личности а односи се на индивидуалност.

10 У четвртом одељку аутобиографије (2002) Маркес сведочи о младалачком заносу фантастиком: “Сада, када се присјећам свега, сјећам се да је моје поимање приповиједања било поједностављено унаточ многим причама што сам их прочитао, од првог дивљења што га је изазвала *Тисућу и једна ноћ*. Чак сам се усудио помислити да су се чуда о којима је приповиједала Шехерезада доиста догађала у свакодневном животу њезина времена, а престала су се догађати

због двојбе и страха од чуда у сљедећим генерацијама. Због истих разлога чинило ми се немогућим да нетко у наше вријеме повјерује да се изнад градова и планина може летјети на простирци од рогожине, или да роб из Цартагене испашта двјестогодишњу казну затворен у боци, осим ако аутор приче није способан увјерити у то своје читатеље” (стр. 175).

11 Занимљиво је упоредити Маркесова глобална одређења о односу реалистике и фантастике и других стваралаца заступљених у изборима: *Spanich short stories*. 1. (Penguin books, 1977), *Антологија савремене хиспаноамеричке књижевности* (СКЗ, Београд, 1980), коју је приредио Бранко Анђић, или Антологија светске фантастике (“Монд”, Београд, 2001), коју је приредио Ранко Крстајић. У поговору романа *Хроника најављене смрти* – “Час антике у карипском полису” (стр. 111-120) Б. Анђић, између осталог, тврди: “Прилагођен потребама новог књижевног система, принцип Вероватности и Нужности постаје принцип који апсурд чини могућим” (стр. 113).



Владимир М. КАЉЕВИЋ

*ДВЕ СРБУЉСКЕ КЊИГЕ ШТАМПАНЕ У ВЕНЕЦИЈИ
У XVI ВЕКУ*

Непуне четири деценије након штампања прве књиге, у штампарији Јохана Гутенберга, господар Зете Ђурађ Црнојевић, основао је 1493. године на Цетињу прву штампарију код Срба, и уопште код Јужних Словена. Када је он 1496. године испред турске најезде, морао да напусти Црну Гору и склони се у Венецију, престала је са радом и његова штампарија. О даљој судбини те штампарије, након турског освајања, не зна се ништа.

Готово четврт века, након престанка са радом штампарије Црнојевића, у Венецији је отпочео рад на штампању српских књига. Браћа Љубавићи, Ђурађ и јеромонах Теодор, су по заповести свога оца, Божицара Горажданина, основали штампарију и у њој штампали 1519. године две књиге „Литургије“ и „Псалтир“. Један од браће, Ђурађ, умро је исте године у Венецији, а Теодор је штампарију пренео у Горажде.¹ Исте године (1519) у Венецији је штампарију основао и Божицар Вуковић, родом из Подгорице.²

У Венецијанској штампарији Божицара Вуковића, књиге су штампане 1519. и 1521. године, а онда је штампање прекинуто. Године 1536. Божицар је обновио штампање и штампао у њој до смрти 1540. године.³ Штампарија је те године пренета у манастир Милешеву, где су штампане две књиге, 1544. „Псалтир“ и 1545. „Молитослов“. Већ 1546. године штампарија је поново била у Венецији где је до 1561. године штампао и прештампавао књиге Божицаров син Вићенцо Вуковић. У штампарији је 1561. и 1563. године штампао две књиге Стефан од Скадра, а 1566. године Јаков

¹Први српски буквар инока Саве, Венеција 1597, приредио Михаило Блечић, репринт издање, Београд 1991, 99

²Црква, календар за 2009. годину, Две штампарије српских богослужбених књига у Венецији 1519. године, Београд 2008, 85

³Исто, 86

од Камене реке.⁴

Када је поново наставио са штампањем српских књига, 1536. године, Божидар се није више заустављао и за наредних неколико година издао их је још пет: „Зборник“ и „Молитвеник“ 1536, „Октоих петогласник“ 27. јула 1537, „Минеј“ (празнични), 1538. и „Молитвеник – требник“ 1539. или 1540. године.⁵

Осим рада на издавању српских богослужбених књига, Божидар је живо одржавао и везе са поробљеним српким крајевима, нарочито са манастиром Милешевом и манастирима на Скадарском језеру, где је по својој жељи био и сахрањен. Његове књиге растуране су не само по српским црквама него су имале јаког утицаја и другде на европском истоку, све до Балтика.

Друга штампарија у Венецији, у којој су штампане Србуље била је штампарија которског властелина Јеронима Загуровића. Загуровићева штампарија започела је са радом око 1569. године, када је штампарија Божидара Вуковића привремено прекинула своју делатност. После смрти Јеронима Загуровића око 1571. године његову штампарију преузео је Италијан Марко Ђинами.⁶

Традиција православне цркве је да у својим ризницама чува богослужбене књиге и свете сасуде. У Храму преноса моштију Св. Оца Николаја у Равном Селу (некада Старе Шове) у Бачкој, чува се преко 20 књига из XVII и XVIII века, од којих су многе од њих штампане у Русији.⁷ То је, међутим, разумљиво, јер је у тешким временима по српски народ у Хабзбуршкој монархији, братски и истоверни руски народ, као један од видова помоћи и подршке Србима, слао и богослужбене књиге.⁸

Поред ових књига из XVII и XVIII века, у Светом храму чувају се и две богослужбене књиге из XVI века. „ОКТОИХ“ Божидара Вуковића из 1537. године и „ОСМОГЛАСНИК“ Јеронима Загуровића, из 1569/70. године обе штампане у Венецији.⁹

Како су поменуте књиге доспеле у равноселски храм, нема сигурних података. Међутим, према Летопису поменутог храма, насталом 1890. године види се да су и тада биле у његовом поседу. Да ли су први досељеници у Старе Шове, приликом доласка са простора Косова и Метохије, током Велике сеобе из 1690. године, и касније, донели са собом и ове две књиге, или су и оне доспеле из Русије, не зна се.

⁴Исто, 87

⁵Историја Српског народа, III-2, Београд 1994, 145

⁶Историја Српског народа, III-2, 123

⁷Архив СПЦОРС,

⁸Владимир М. Каљевић, Храм преноса моштију Св. Оца Николаја у Равном Селу, Нови Сад 2004, 68

⁹„Осмогласник“ и „Октоих“ су речи истог значења, и значе богослужбену књигу са осам гласова. Међутим, у литератури је општеприхваћено да се књига штампана у штампарији Божидара Вуковића назива Октоих, а књига штампана у штампарији Загуровића, назива Осмогласник. Зато смо се послужили овим називима.

ОКТОИХ БОЖИДАРА ВУКОВИЋА, Величина листова је 22,5 x 18 cm. Књига има 154 листа, али су последњих 9 листова додати из Божидаревог Празничног минеја и садрже службу Стефану Дечанском. Књига је повезана у дрвене липове корице. Корице су обложене смеђом орнаментираном кожом са голубовима у угловима и флоралним ромбичастим орнаментом у средини.¹⁰ Сачуван је горњи поставни лист оштећен, доњих подлистова нема, запонци су покидани. Записа нема.

ОСМОГЛАСНИК ЈЕРОНИМА ЗАГУРОВИЋА, Књига има 121 лист, величине 27 x 19 cm. Повез је од храстових дашчица које су обложене смеђом кожом орнаментираном флоралним мотивима по рубу, а на средини је арабеска. Оригинална кожа повеза је поцепана и уништена, листови су потамнели и запрљани, предлистова нема, горња корица има поставни лист, а доња нема, такође нема запонаца а били су.¹¹ Од записа има на доњој маргини првог листа ж'попаж', на другом „Станише и тои“. Више записа нема сем што су понегде исписани текстови црквених песама из Октоиха и то на доњм маргинама на неколико листова.

Обе књиге, су решењем Покрајинског завода за заштиту споменика културе из Новог Сада, број 01-613/2-78 од 11. октобра 1978. године прогледане Спомеником културе, и као такве стављене под заштиту државе.¹²

¹⁰Извешта ЗЗСПКАПВ; од 13. јуна 1978, бр. 03-405/1

¹¹Исто,

¹²АСПЦОРС, Решење СО Врбас о сагласности о утврђивању својства споменика културе за „ОКТОИХ БОЖИДАРА ВУКОВИЋА“ и „ОСМОГЛАСНИК ЈЕРОНИМА ЗАГУРОВИЋА“, бр.633-5/78-02, од 4. децембра 1978.

Давид КЕЦМАН ДАКО

МАЈСТОР СЕНКИ У БЕСКРАЈ ЗАГЛЕДАН

Јабука, камен, а посебно белућак, поље, небо, сунце, соба, око жене, игра у затвореном (омеђеном) простору, проналажење светло-стиху ионирањем до дна самог себе – стихожери у поезији Васка Поје, али и моћиви – шифре за могућу одгонетку концепта слике Драгана Стојкова. Испред или иза свега је игра / шачка ослона у дугим и крајким сенкама.

Знам, поуздано знам: док руком по тлу, по белини бескрајног простора, оном делићу бескраја који ће окончањем сплета призора, редукованим садржајем слагалице која се рађа из наоко неспојивог, бити именовано сликом, *Драган Стојков* не разговара, ни у мисли није у дијалогу са песником *Васком Појом*. А волео бих, тако бих волео да видим Васково лице наспрам Драганових слика, посебно оних с јабукама у средишту света, на устима жене прелепог лица, наспрам камења, каменчића, белутака у магичном квадрату, или у још тајанственијој спирали којом сликар, као да се супротставља песнику, не иде ка дну, него излази са дна *»ионора за собом«*.

И не мора (песник) наспрам слике ни реч да изустити. У зраку, између мог лица и живота тек сликом из гомиле заборавља истргнутог, зачуо би глас са *Нејочин поља*, ехо из бескраја *Ојседнуће ведрице*, онај са укусом *Вучје соли*, из *Живога меса*, глас који излази и који се враћа, ничим омеђен, *Кући напред друма*.

Слутећи, наговорен богатством асоцијација ликовних пројеката који претходе и који у потпуно друкчијем садејству опстају, након оног што се именује сликом, уследио је, без сликаревог знања о оваквом науму, повратак песми Васка Поје, јеретичкој мисли, бајању, тиховању о оном што је и на слици и чему није, можда, ни потребно баш овакво упориште у речи. Јер, све је само трептај, све је од спектра дугиних боја и све је, напokon, свеједно да ли је реч о слици или о песми, све је музика.

*«Где ми је мир
 Нејробојни мир
 Гвоздена јабука
 Теме ми је сјаблом пробала
 Глођем га
 Вилице сам оглодао
 (...)»
 Гвоздена јабука
 Корене је дубоко
 У камењар мој меки пустила»
 (Васко Попа: «Гвоздена јабука»)*

Јабука, камен, а посебно белутак, средишњи су не само појмови, него и теме, као и у слици Драгана Стојкова, у раној поетици Васка Попе. Није за поређење, није за тражење, јер и неостварљиво је налажење потпуније блискости између ова два света, поетског и ликовног. Крене ли се, у слутњи могућег, ка томе, пре ће се ударити у «Зиг», у «Кору» оног што је артикулисано поетским језиком, или ће се реч наспрам слике оклизнути у недоглед неизрецивог. Свему уинат, битна је самосвојност у проницању до оног сродног што се именује временом, простором, трагом, загонетком, а што ће бити још даље од себе самог изостане ли реч, не насели се бојом белина, папира или платна, свеједно.

«Јабука је ово моја / С неба ми на језик ђала / Пустиће ме да је следим» - казује Попа у свом инату (пркосу празнини, ништавилу) : *«Зини нуло да нам сване/ Да сунце и нас крунише»* (В. Попа: » Крунисана јабука»)

Бркају се, у извесној људској отуђености најпре и од природе, тиме и од себе самог, појмови *белућак* и *камен*. Тако је и у појединим критичарским прилазима сликарству Драгана Стојкова. Белутак, у савршенству свог обличја, у сјају и глаткоћи своје површине, оно је што се у себи самом саздало након свих катаклизми, васељенских олуја, земаљских потопа, ерупција из вечно ужареног средишта (језгра) планете.

Наспрам слике Драгана Стојкова, оних са белуцима, увек изван савршеног круга (симбола вечности) пред пустоловином од речи и од слике, вероватно из исконске потребе да се у свеопштем хаосу нађе тачка ослонаца, ослушкујем песников глас. И као да без бола, а широм отворених очију, продирем у онај простор где је *Семе*, где је *Зачећак* свега живог и у чему је она *Искра*, она *Зрака* у којој се *Посијање* чува од *Несијања*, од *Коначности*, па отуд, ваљда, и мисао о Вечности, о Савршенству, Васков глас који свевременско чини тако једноставно појмљивим и бива истином, без талог, без наслага праха:

*«Досадио ми је круџ
Савршен круџ око њеџа
Застао је*

*Тежак му је шерет
Сойствени шерет у њему
Испустио га*

*Тврђ му је камен
Камен од коџа је саздан
Наипустио га*

*Тесно му је у себи
У рођеном шелу
Изишао је
Сакрио се од себе
Сакрио у своју сенку*

(Васко Поја: «Пустоловина белушка»)

Ходом између песме Васка Попе и слике Драгана Стојкова а последњим стихом песме »Пустоловина белутка«, стижем до кључне речи најпре у поетском вокабулару Васка Попе, а као један од најпоузданијих печата (особености), оног кључног у ликовном концепту/поетици сликара Драгана Стојкова, стижем и до оног од чега је требало да пођем при остварењу своје намере да проговорим о оном што до сада (и по сликаревом сведочењу) нико, у многогласју у његовом сликарству, није изговорио / написао. Стижем до СЕНКЕ.

Сенкама предмета насељене собе на његовим платнима. На лицу лепе жене, сенком се и кестен и белутак, и јабука, « у беоњачу се њену» - опет би Попа песмом «Љуба белушка» - «Сав њромејнуо». Јер: «Једино га она разуме / Заљбај њен једини има / Облик њежове жеље / Мушаве и бездане / Сенке је њене све / У себи заробио».

Сенка је та магична нит која спаја живо и неживо, реалност и слутњу. Уобличено је њоме и оно што би тек обличјем (песмом или сликом) да постане.

Сенка се, говором изван песме и изван слике, међутим, схвата и као негација, па и поништење живота. Она је оно што преостаје од заклона између звезде (Сунца) и оног што је (бивајући само васељенски белутак) од њега «у лакомислену бескрајност» одлетело, а никад сувише далеко да би се измакло додиру од светлости, од дамара.

Сваки предмет на платну Драгана Стојкова «подупрт» је сенком. Она је тако и толико доминантна да се чини дисањем, а бива приметна тек у мисли: шта би се догодило да сенка ненадано ишчезне? С таквом упитношћу гледам Драганове слике и – одједном језа: лепо лице жене, кестен, белутак, јаје, орах, јабука, без сенке

којима се «подвлачи» и њихова лепота и савршено обличје, губе дах и – вену. Слика се поново, као у свом прапочетку, испуњава белином и све бива – празнина. Са сенкама, макар и наговештајем, све је живот.

А какве су само те сенке на његовим платнима. Колико мистичности у тој «негацији» обличја. Колико сталожености у низу који спиралом «ходи» до љуске у савршеном обличју којом се и плод биљке и белутак штите и од несносне жеге и од разарајуће хладноће.

Клоним се оних страшних одредница којима се историчари уметности и ликовни критичари (без слуха за поетичност) штите од свих могућих недоречености при упитностима: коме или чему Драган Стојков, по свом ликовном концепту, више или мање припада? У коју ладицу да га сместе како би и сами имали мирнији сан при мисли да ли ће будућност признати њихов став?

У својој привржености Попином песништву и у оној лепој потреби да се приклоним тишини коју ми собом дарује Драганова слика, разрешавам, пред самим собом и, вероватно, само за себе, енигму: Шта је то што се намеће можда и као кључни знак (ознака, лични печат) у опусу овог сликара кроз све његове мене?

Не знам, ако то није управо ово што бих именовао мајсторством у творењу сенке, без које нема ни једног његовог дела. Самосвојан у погледу концепта слике, почев од мотива, колорита, све до оног што се деценијама упорног, а тако тихог трагања, нашло испод лука од спектра дугиних боја и крај му се, на срећу, не види, јер сам је живот, знам поуздано знам: Драган Стојков је мајстор сенки.

Како лепо уз његове слике пристаје истоимена («*Мајстор сенки*») песма за мене тако неизбежног / вечног Попе:

*«Ходаш чистиаву вечност
По своме личном бескрају
Од главе до ње и натирај*

*Обасјаваш сам себе
У глави ти је зеница
У њеми смирај сјаја*

*Пред смирај њуштиаш своје сенке
Да се издуже да се удаље
Да стварају чуда и њокор
И себи да се клањају*

*У зенићу сводиши сенке
На њихову љраву меру
Учиши их љеби да се љоклоне
И у љоклону несћану*

*Ходати овуда и дан - данас
Али се од сенки не видиши.»*

(Васко Попа: «Мајстљор сенки»)

Док слика, Драган Стојков не « разговара » са Попом, нити је сагласност с било којим песником или мистиком пресудна за његову слику. Моћ пресудности у себи садржи, таквим се нуди, и белутак, и лице, и соба у којој расту његова деца, а све за живот, ход бескрајем, сенком повезано. Сенка као тачка ослонца. Као наличје савршенства. Станица у свемиру. Као оаза у пустињи. Сенка као реч наспрам страшног безречја.

Песма и слика, све виђено као сплет светлости и сенки. Васко Попа и Драган Стојков? Схватите то тек као могућност да се један прелепи храм, какво је Попино песништво, сликом оку драге, сродном тишином, сагласјем, али и супротностима, ослика.



Љраћ на љраћу - Давид КЕЦМАН ДАКО

Срђан ОРСИЋ

ПИШТАЛОВ ДИЈАЛОГ СА КЊИГОМ О ЈОВУ

Књиџа о Јову, старозаветни мудрословни бисер библијске књижевности, често у историји књижевности спомињана као узор и навођена као пример, као вечито актуелно дело, у нашем добу ступа у дијалог са једном цењеном, читаном и награђиваном књигом, делом *Тесла, ѿорѿреѿ међу маскама* Владимира Пиштала. Иако проговарају о две наизглед далеке и удаљене судбине, оба остварења блиска су и сродна. Као једно од изворишта тема, *Књиџа о Јову* помогла је Владимиру Пишталу да уобличи и тематски повеже свој роман-трилогију о Николи Тесли, а сам главни лик, наш велики научник и геније из Смиљана, судбински се повезао са ликом старозаветног праведника. Живећи у покушајима да разуме свет и људе, а да то не нашкоди његовој изузетности, препознао је Тесла образац своје судбине у одјеку једне далеке патње, у животу и искушењима праведног Јова: „*Јесѿе ли икад чѿѿали Књиџу о Јову? Ако сѿѿавѿѿе мој ум на месѿо њеџовоџ ѿѿела, нађи љеѿѿе моје ѿѿѿѿѿе ѿѿачно оѿисане.*”¹ „*Које је ѿуѿѿ к сѿѿану свјеѿѿлосѿѿи? И џдје је мјесѿо ѿѿами?*”², питања су на која су мучила оба главна лика, а на која им је њиховим животима сам Господ дао одговор.

Драматичан увод у *Књиџу о Јову*, споразум Бога и Сатане, где Бог у искрену веру и љубав Јовову не сумња, те Сатани допушта да упропасти сва Јовова материјална добра, јер верује да на тај начин његову веру неће пољуљати, пандан има у тренуцима када се о душу насмрт болесног дечака Николе, са његовим оцем Милутином, у рулету грознице која је обузела нејако тело, отимају ђаво и тврда очева вера. Отац, по занимању и по дугој породичној традицији свештеник, жели да син следи стопе предака и посвети се духовничком позиву, али, видевши да на његове очи душа напушта

¹Пишталo, Владимир, *Тесла, ѿорѿреѿ међу маскама*, Зрењанин, Агора, 2009, стр. 299.

²*Књиџа о Јову*, глава 38, стих 19.

тело јединог његовог живог мушког потомка, и да ће је ђаво лако узети, даје сину благослов да иде на студије политехнике. Ђаво је хтео да лоза породице Тесла замре, али дубоко усађена вера оца који, боголик у својој људској патњи, верује да ће син, и ако се оглуши о његов савет и не посвети живот Богу, постићи нешто у животу, не дозвољава ђаволу да превлада. Ако је пут у живот пут одласка из родне Лике и прекид дуге породичне традиције, Милутин Тесла, који и сам као Јов поставља питања: „*Шта је овај свијет? Шта је разлог ѿстојању?*”³, на томе путу даје сину оно са чиме ђаво не може да се избори, искрен очев благослов. Као и несрећно преминулом старијем сину Данету, и Николи је отац тим потезом, на самом почетку животног пута, дозволио „*нек буде шта жоће...Нек буде добар човјек.*”⁴ Уверен да ће све недаће само оснажити синовљев дух, Милутин Тесла на допушта ђаволу да материјално, које је Јову ускраћено, а Николи неизвесно, стане на пут Николиног духовног развоја и наведе га на странпутицу невере. Ђаво је хтео да узме дечакову душу, али вера очева успела је да је сачува и припреми за живот.

На школе усмерени младић, сналазио се свакако у животу. Више гладан но сит, у младом свом добу побудио је интересовања која ће га довести до великих открића, питајући се, као давно пре њега Јов, „*Ошкуда дакле долази мудроси? И гдје је мјестио разуму?*”⁵ И када је оскудевао, није у питање доводио своју веру, а развијао је сасвим посебан образац веровања, у коме је, поучен својим професором Де Алеом, веровао да „*људска глупоси је безобразлук*”⁶ и да само „*ошкриће је ѿљубац Бога*”⁷. Од родитељске куће, преко првих признања у Будимпешти и лумповања и порочног живота по Аустроугарској, пролазио је и кроз тешке периоде, и пребродио их, а само велика жеља и неуморни рад водили су га ка циљевима које је себи зацртао. Када је забраздио у порок коцке, и као ђаволов шегрт, уместо да учи, заборавио и оно што је од пре знао, када није разумео оца, који није славио његове успехе, али се искрено разочарао његовом порочношћу, Никола је страдао. Растао се са оцем, од кога је наследио смисао за математику, језик и запањујуће памћење, и који га је и на самрти усмеравао на школовање. „*Лијеи феномен*“ на личком небу, кога је прота Тесла описао у свом чланку пре четврт века, синуо је у души потомка попут благослова, и он је „*илуминисан*“, „*освијетљен изнуира*”⁸, похрлио у живот.

Лик несрећно преминулог старијег брата Данета прогонио је Николу Теслу читавог живота. Поред људи који га или нису разуме-

³Пиштало, Владимир, наведено дело, стр. 7.

⁴Исто, стр. 20.

⁵Књига о Јову, глава 28, стих 20.

⁶Пиштало, Владимир, наведено дело, стр. 52.

⁷Исто, стр. 63.

⁸Исто, стр. 17.

ли, или су, правећи се да га разумеју, наводили га на погрешан пут, Никола је био на највећим духовним искушењима. И на врху славе, и напослетку остављен и заборављен, хрвао се са разним демонима и излазио увек као победник. Тренутне кризе долазиле су као искушења, а он је на њих, као Јов, одговарао питањима. Јов, чији су монолози беседе и тужбалице, преиспитује себе и хоће да чује и разуме Божији одговор на сва питања. Да ли Јова води његова таштина⁹, или сумња у божанску моћ, због које из монолога у монолог варира питања и не налази одговора ни од кога, до од самог Бога, и да ли Тесла бива осветљен коначном спознајом открића, питања су на која кроз дело и сам Владимир Пишталo тражи одговор. Полемичан дух и иронично интонирани искази у *Књизи о Јову*, компоновани по начелу антитезе и монолога, кроз полемике Јовове са пријатељима, понављају се и у књизи о животу нашег чувеног научника. Док Јовову патњу стрпљиво слушају и покушавају да разумеју пријатељи Елифас, Вилдад и Софар, Јов се својим питањима брани од њихових одговора, а Тесла, у тренуцима када због финасијских потешкоћа мора свога штићеника да пошаље на школовање и када његов грандиозни пројекат градње куле пропада, остаје без речи утехе и људи да га барем саслушају. „Чекао је да га посетите Елифас Теменац, Вилдад Сушанин и Софар Намаћанин“¹⁰, да нађе некога ко би се потрудио да разуме његов бол, а пријатеља правог није нашао. Свестан да више не може да се избори за новчану подршку и свету омогући да га још неким изумом побољша, као стари дервиш у песми старца Милије о Бановић Страхињи, Тесла би могао да запева „Несћиа блага, несћиа пријатељаж“, али уместо њега, песмом се оглашава његов усвојени посинак, који одлазећи у духу завичаја беслушно пева: „Ааај кули градим, а камена нема, ааај куло моја сузом саграђена...“¹¹ Без камена темељца и ослонца онда када му је најпотребнији, без пријатеља, са познаницима који ни умом, ни духом не досежу његове висине, Никола као Јов може да каже: „Кад се добру надах, дође ми зло; и кад се надах свјетлосћии, дође мрак.“¹²

У периоду највећег успеха, долази и највећа туга, смрт мајке Ђуке, због које Никола опет одлази у завичај. Јединствена попут оца, духом боголика као њени синови, „веровала је да се људи не могу променићии, већ само волећии“¹³, и издахнула је дочекавши Николу. Оставши без родитеља, дотад неуморни Тесла, постао је човек питања и сумње, као његов библијски предак. Будιο се са питањем ко је он, и „ишћиао се „Шћиа је љубав?“ као ишћии је Пилат

⁹„У Књизи о Јову, њојам ишћииине кључан је за разумевање суишћииине људске еђзисћииенције“ (Радуловић, Оливера, *Листии небеске књиге: библијски подшћек-сћии срћиске прозе 20.века*, Нови Сад, Змај, 2003.)

¹⁰Исто, стр. 301.

¹¹Исто, стр. 301.

¹²*Књига о Јову*, глава 30, стих 26.

¹³Пишталo, Владимир, наведено дело, стр.182.

ишѡао „Шѡа је истѡина?“¹⁴ У својо патњи и трпељивости, доживео је, као и Јов, клонуће.

Када је посетио српску престоницу, Београд га је дочекао са највишим почастима, а Тесли се, још емотивно растресеном, поред лика младог краља, лик пријатеља из детињства, Моје Медића, јаче уцртао у памћење. Мојо, који је свог школског друга чекао у Скадарлији, видео је на зиду кафане натпис, који је тачно одговарао тренутном душевном стању његовог пријатеља: „ѡешко оном ко верује“¹⁵. Обрадован друштвом пријатеља, сада већ Американац Тесла, понео је у свој нови дом часове које је у разговору и сећањима провео са Мојом, и лик остарелог песника Јована Јовановића Змаја, чије „очи су благе, и из њих душа ѡроговара“¹⁶

Од тенутка када му је Стеван Простран Старији, када је остао без посла и копао канале у Њујорку да би имао да преживи, пружио братски руку и рекао: „Дођи. Ђе има за једног, има и за двојицу“¹⁷, па преко момената славе, успеха и медијске помаме, можда се мењао Николин спољни изглед и манири, али душа није никако. Дао је целога себе за човечанство, „од срца сакрио разум“¹⁸, „мраку ѡстѡавио међу“¹⁹, и дочекао мирну старост, у којој је гледао своје успехе очима непримећеног њујоршког шетача.

„Прокуни Бога и умри, рекла би Јовова жена“²⁰, цитат је који би могао савршено да објасни старост Николе Тесла. Нити је Јов, нити је Тесла проклео Створитеља, ни када су били у највећим искушењима. Јов, објашњавајући пређашњу срећу и садашњу несрећу, тврди да није крив ни пред Богом, ни пред људима, а млади Елулиј кори га, јер његово правдање неће му донети избављење, већ ће само ако прими од Бога лоше као што је и добро примао бити помилован. Када се Бог појави, и Јова прекори због његове сумње, Јов се искрено покаје, и бива награђен. Тако је и Никола Тесла, када се на врхунцу своје славе одао стварању муња и громава и уплео у Божији редослед у природи, брзоплето издигао изнад остатка човечанства, али је убрзо увидео да ни он, а ни остали људи, немају моћ којом Господ располаже. „Годинама је живео у усхићењу. Био је севајућа, имѡерсонална сила. Сѡварао је земљоѡресе.“²¹, али је и увидео да Божије стварање још траје²², и да је он, као „ѡрви громовник међу људима“²³, неко заиста изузетан, али и „у дну душе дубоко религиозан и да неѡресѡано живи(м) у уверњу а ће најдубље мистѡерије нашег бића ѡек биѡи измерене“²⁴

¹⁴Исто, стр. 182.

¹⁵Исто, стр. 190.

¹⁶Исто, стр. 194.

¹⁷Исто, стр. 231.

¹⁸Књѡиѡа о Јову, глава 17, стих 4.

¹⁹Исто, глава 28, стих 3.

²⁰Пиштало, Владимир, наведено дело, стр. 339.

²¹Пиштало, Владимир, наведено дело, стр.373.

²²Исто, стр. 308.

²³Исто, стр. 373.

²⁴Исто, стр. 336.

Књига о Јову компонован је по начелу антитезе. Састоји се од пролога у прози, три циклуса расправа и епилога у прози. Елифас, Вилдад и Софар Јовови су пријатељи, који слушају речи пострадалог и покушавају да му понуде икакве одговоре на његова питања. Након трећег циклуса расправа, млади Елулиј проговара, саветује Јова, а напослетку и сам Господ доноси Јову опроштај и спас. Праведном Јову Бог увеличава све пређашње богатство и за веру га награђује дугим животом. Књига *Тесла, ѿрѿпреѿ међу маскама* компонована је као трилогија, са деловима *Млагосѿ*, *Америка* и *Нови век*. Сумња формирана у три циклуса расправа Јова са његовим пријатељима, стоји као контраст развојном путу Николе Тесле са друге стране, и његовом дијалогу са триличним Богом. Иако Пиштало не наводи и не ословљава име Божије узалуд, јасно је да симболика броја три може на то да укаже. Писац каже: „*Живѿи је живео дељив са ѿри*“²⁵. Обитавајући између онога што је било, онога што јесте и онога што ће бити, а сагледавајући сфере онога што је постигао, онога што постиже и онога ка чему стреми, Никола Тесла је разумео прошлост, схватао садашњост и заиста видео у будућност. Кратковидо човечанство његовог времена није допустило да се његов пуни потенцијал оствари, и да наш научник нађе миран и срећан завршетак земаљског живота као Јов.

Када роман завршава поглављем *Пресѿјаје бол, време и важностѿ сѿвари*²⁶, писац нам оставља изнутра осветљен људски лик научника са божанском природом. Кроз измаштани приказ скупа свих битних људи из научниковог живота, лик брата Данета, фантома који прогони и даје снагу и подстицај, исијава истом унутрашњом светлошћу. Као сијамски близанци, духови два брата вукли су се и натезали кроз живот, дајући максимум на сваком пољу. Због тога је Тесла и постхумно награђен великом славом и признањима. Све што је за живота изумио, човечанство је још на његове очи толико усвојило и сматрало својим личним, да је и сам Тесла могао да види немерљиви допринос свога рада напретку човечанства.

Писац Владимир Пиштало био је права личност да осветли лик нашег највећег научника, а да је дорастао задатку, потврдио је делом које је продукт напорног вишегодишњег рада, „*учења и заборавања*“²⁷. Писана свугде у свету, ова апокрифна историја Теслиног живота и стварања, осветлила је на прави начин Теслу као човека, а не као научника. Живећи у Теслиној другој отаджбини Америци, комуницирајући свакога дана на језику на којем је и Тесла са својим савременицима већином разговарао, Владимир Пиштало предаје на универзитету у Вустеру у Масачусету светску и америчку историју. Као део светске и америчке историје, Тесла је пре свега део

²⁵Исто, стр. 254.

²⁶Пиштало, Владимир, наведено дело, стр. 409.

²⁷Исто, стр. 413.

наше историје. Део његовог одрастања у Лици и школовање у Аустроугарској разумљиви су нашем човеку, а амерички део научновог живота, пропраћен свом егзистенцијалном стрепњом, превасходно је разумљив писцу који у своме животу преживљава исту свакодневицу. Као неко о коме се зна много, а не зна готово ништа, имагинацијом аутора, Тесла је постао светли лик са тамном сенком, неко ко кроз живот ходи и осветљава, али и носи своју бол и патњу, невин страда. Као старозаветни Јов, трпељиви праведник кога не разумеју, Тесла настоји да се опере од прљавих других²⁸, од оних који не схватају и не разумеју његова питања, на која само виша сила може знати и дати одговор. „*Како ме дакле најпразно ѿјешиће кад у одговорима вашим осѿаје ѿријевара?*“²⁹, каже Јов својим пријатељима, а Тесла се повлачи у себе и ћути. Одговор од самога Бога не добија за животног века на Земљи, али за патњу је награђен постхумно, а као да му из Старога Завета речи којима ће ступити пред Господа даје Јов: „*чистија је наука моја, и чисти сам ѿред очима ѿвојим*“³⁰.

За чисту науку, за сав допринос, за све сумње и сву таштину који су потицали стваралачки, неуморни рад, за све постигнуто за живота, за можда поколебану, али чврсту и неуништиву веру, награђени су и Јов, и Никола Тесла. Разумели су се у дијалогу вековима удаљеном и туђим умом вођеном. Спојени у једну причу, заједно су један старозаветни и један модерни човек заокружили приче свог живота.. Пишталов дијалог са Јовом, помогао је аутору да Теслина страдања уобличи у Јововом маниру, а нама да остави један изванредан роман као подсетник да „*увијек смо ѿчеѿници у овом живоѿу*“³¹, али да увек у животу можемо да се окренемо Светом писму за смернице, савете и помоћ.

²⁸Исто, стр. 320.

²⁹Књига о Јову, глава 21, стих 34.

³⁰Исто, глава 11, стих 4.

³¹Пишталов, Владимир, наведено дело, стр. 37.

Литература:

Пиштало, Владимир, *Тесла, њорџреџ међу маскама*, Зрењанин, Агора, 2009.

Књиџа о Јову, у делу *Библија или Светџо џисмо Сџароџа и Новоџа Завјетџа* / превео *Сџари Завјетџ* Ђура Даничић, *Нови Завјетџ* Вук Стефановић Карацић/, Београд, Британско и инострано библијско друштво, 1993.

Харингтон, Вилфрид, *Увод у Библију*, Загреб, Кршћанска садашњост, 1977.

Радуловић, Оливера, *Листџ небеске књиџе: библијски џодџекстџ сриске џрозе 20.века*, Нови Сад, Змај, 2003.

Фрај, Нортроп, *Велики кодекс: Библија и књижевностџ*, Београд, Просвета, 1985.

Мирковић, Милица, *Бљешџави визир виџеза од муње*, у часопису *Поља*, година ЛИВ, број 455, јануар- фебруар 2009.
<http://poqa.eunet.rs/poqa455/455-18.htm>

Грујичић, Небојша, *Искежсена маска светџа: инџервју*, Владимир *Пиштало*, *џисац*, у часопису *Време*, број 936, 11. децембар 2008.
<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=770532>



Милијан ДЕСПОТОВИЋ

ОСЛУШКИВАЊЕ КРВОТОКА ИРОНИЈЕ
(Петар Матовић, Кофери Џима Џармуша)

„Ако уђете у бџр, у било ком делу Америке, и чак изговорите реч поезија, вероватно ће вас пребити. Али поезија је по мом мишљењу стварно снажна, лепа форма и многе иновације у језику долазе из поезије. (...) Ја о песницима мислим као о визионарима-одметницима. Не знам. Волим поезију. Ма, шта ме брига, волим поезију! Јел, то некоме смета“?¹ - рекао је Џим Џармуш, амерички филмски редитељ, велики путник у чијем се уметничком коферу до 1999. године, године сумрака запада, који је Џармуш у снимљеним филмовима нескривено и наслућивао, нашло дванаест ауторских филмова, међу којима и „Ноћ на земљи“ филм који ће перцепцији слободе дати печат свог непоновљивог и бунтовног духа.

Све то, послужило је младом српском песнику Петру Матовићу² као инспирација да своју нову песничку књигу наслови препознатљиво: „Кофери Џима Џармуша“,³ коме у њој посвећује песму „Пред невреме“, у време „такво да се не може изрећи“.

Већ „Урушене паралеле“ (први циклус), најављују Матовића као оштроумног посматрача људске природе који пева Монтењевски, рационално, из лексичког обиља особене мотивске јединице. Само на моменте њега не дотиче „млитава и дремљива досада“, али он прозире да из ње, елегичком визуром мерено, прети катаклизмичност људског духа. У дослуху са својом Еутерпом, Матовић дневнички симболично, проналази и региструје изворе наде, доброте и љубави у свету који је у добром делу обмана, самообмана.

У свом песничком дневнику овај песник пева оно „незабележено у картама и звездама“, пева о невремену у нашим животима и као да се исповеда Јоргосу Сеферису, грчком нобеловцу:

*Палуба шкрипи од олује и воде.
Не зна се шта је више поцељано: једра,
или наше душе.*

Једно од невремена је рани одлазак песниковог оца („Глухи Одисеј“) који му недостаје: „У сан ми дођи оче/ Да знам да не сањам“. Ипак живот нас најчешће зближи са Сизифом који несвесно улази у динамику човекових стваралачких открића. Обичан читалац то може схватити само као чудесне трептаје инспирације. У овом случају то је много више, то је доживљај који не смирује. Пре би се рекло да он семантизује једно време, недостатност у њему, као што је то било са детињством.

Он, песник Петар Матовић, који „иронију није искашљао“, пева о претеривању са никотином, о зависности за коју је чувени музичар Драгољуб Деспотовић записао: „Пушење је болест мржње деце“. Свестан опасности порока и теолошког греха, уосталом, јер ваља знати „да је Бог предвидео да човек пуши направио би му оцак на глави“, песник се ослободио тог смрдљивог жутила, али је оставио потресан и опомињући запис:

*И ноћас сам њрећерао с никотином.
Грудни кош стјружсе њод њѡрихваћеном ѡежсином,
сува је усна дуљва,
у даху оѡоросѡи више но у живеоѡу
клошара, ѡѡѡ се као змије множсе
ѡод мосѡовима.*

У неком другом „озрачењу собе“, песник се обраћа поетском сабрату Ивану В. Лалићу са којим води расправе о скривеном значењу олује, тему коју је много пре њих филозофски, сасвим, отворио Бранко Миљковић. Уосталом, већ смо навикли „на метеж психе“ коју, донекле, покушава да разбистри отвореност ка оностраном.

Унутрашња тескоба, опорост која „притиска као домаћи дукан грудни кош“ подстиче записе о заумним пејзажима („Змијски сјај“, други циклус) Кодеровском дубином у којој је зачарани круг“ пун језичког енергитизма. У било којој тачки да се нађете, коме год стиху приђете почиње нова тема, отварају се неизречја, чарања, али и страх од невремена које доноси последице, страх од суицидног змијског сјаја.

Матовић је песник Хераклитске снаге, самом Хераклиту који је сав у симболу ватре обраћа се са - Свети. Јер до ватре се стигло на путу љубави, која је рађала и старе грчке богове а они су са нашим телима „једнаки у вери и страсти“. Ово је, чини ми се помак у певању, чарању хераклитске ватре, која је добила праву улогу. Од овог трена љубав се не може остварити без „ватре светог Хераклита“.

„Прецизно осмишљена, Матовићева поезија - чија је лепота стила необориви доказ уметничке зрелости, оне која има свест о томе да се процес сазревања никада не завршава - одвија се на двома „локацијама“. Прва је соба, и то она „сопствена соба“ која није намењена одмору, располагању својом приватношћу, већ сталном суочавању са јунаковим опсервацијама, сталном учењу - где спадају и неуспели,

упорни покушаји бега из собне коморе“.⁴

Песникова соба је, тополошким системом мерена, као створена за перцепције детаља, рекло би се безначајних, али у суштини они стављају у функцију ту алхемију речи како би се лакше објаснило оно пренетално које припада како појединцу, тако и човечанству уопште. Зато „Озрачење собе“ (нови циклус) често иде кроз „дијалог два зрака“ како је то певао Алек Вукадиновић. Матовић опет негира фузију, јер „у ропцу тишине“, привидне тишине, догађа се сва та бука која намеће „живчану ћутњу међу срдитим откуцајима часовника“. Време је, заправо у сукобу са (не)кретањем а стално путовање белином и покушај да се види „тело поезије“, завршава се са ослушкивањем крвотока ироније.

Поезија и јесте прилика за укрштање смислова, за покретање мртвила које треба преобразити душом, једноставно у језичком смислу стално радити на исијавању. Ту нема дилеме! Или ће те доћи до те позлате духа или остати „средиште паучине“, друге нема. Матовић је уствари, овим циклусом направио омаж модернизму на које га тера незадовољство постојећим. Ту негде има лудила које свет одашила у покушају да сукобљен са природом прогласи дан радости (или гадости): „сломила се месечина“!

Отуда и опредељење да својим моћним трептајима овај песник крене на „Екскурзију ведрине“ (нови циклус) која не може без митологије и без бродолома. На тај пут се пакују и кофери Цима Цармуша, за сваки случај ваља погледати његов филм „Стално глугарење“ (Permanent vacation) или кренути „Тајанственим возом“ (Mystery train) носећи у коферима једнаке дозе оптимизма и песимизма, баш као и Цармуш, како би се избегло евентуално разочарење у гужве у купеима, у хотеле, у као зољеве досадне пушаче, празне душе...

На пут креће и Она да употпуни пејзаж собе: „две сенке без тела“, као акт за нову песничку слику. Ни песник не зна зашто, али сетио се Ремарка и заборављеног писма, треба изговорити ту реч - волим. Можда на крају песме, али жудећи и сам за „женским писмом“. Све је природно, тишина антиципира осећај да „крвоток убрзава струјање“. Питања сувишна за овај час су прекинута: „Не знам, говори мазним шапатом/ та студентица психологије, Не мудруј.../ А и пусти то... Хајде... Љуби ме сад!“

Ту се, некако, објашњава добра „завист према телесности“, која човека присиљава да буде захвалан својој надмоћи, или макар моћи, да га на путу космичког ероса води једна надасве другачија снага. У том царству живе крви могуће је очувати име, нама напросто и киша прети да сапере имена. Петар Матовић у бити своје поетике припушта трајне таласе љубави и светлости. Једно такво, светлосно писмо, његова илуминација, има више асоцијативних слојева које можемо фокусирати у бројним варијацијским скалама.

Матовић је песник модернизма. Он је „У мрежи“ (нови циклус) својих тема подвргао критици укуса једну социолошку бајку живота али и идеалистичко естетичку концепцију певања. У покушају, да својом поезијом буде потпуно ангажовани песник, лишио се и најмање занемарености, како покрета, звука, стања, тако и слободе

говоре, не штедећи речи на осуди баналности.

„Опрезност, песимистизам, егзибиционистизам и експерименталност савремене поезије најчешће потичу из немоћи аутора да модерне теме и појмове савладају традиционалним средствима - сликом, метафором, звуком. Отуда и вера да је поезија исцрпљена, да се више не може изворно певати. Матовићеви стихови на одлучан начин побијају ову тезу.“⁶

Цивилизација је учинила информатички искорак, компјутеризацијом, Петар Матовић се придружује оним песницима који то истине у поезији, постајући тако савременици доба у коме се такви помаци и чине, за њега су „сви портови отворени“, он је успео да изврши „хаковање кошмара“ и тако отвори нову апокрифну тему за разговор са онима који су на то спремни овог тренутка. Његов „Ахасфер“ је сада у информатици попримио савремену улогу од оне коју је имао старозаветни облик имена персијског краља Ксеркса, или Вечити Јуда, човек кога је Бог проклео да не може никад умрети ни смирити се, него мора вечито лутати. У том лутању сведен је на фанатизам „латентне шизофреније“:

*И све је то мала иџра обрџа - ни боџови
више нису сиџурни ииџа су божансџива,
а ииџа љоџи.*

Једно је сигурно; то јесте прозор у свет, и коначно: ваљда ће свет нешто научити, да овде долази на врата као драг гост а не ушуњавањем, прљањем чистих душа или кроз порушене кровове кућа. Са страхом отварам прозор гледајући у небо кога поган није достојна. Ваљда зато морамо се учити говору сви заједно, „архипелаг интернет“ нек поприми душу и онда би сви били на своме. Не може се уранијумом писати будућност планете!

Песник је могућност планетарног општења а не планетарне милитаризације, која иза тога стоји, нажалост, схватио као божији дар, на чему је захвалан: „Молитву нисам изговорио, њу сам ти послао мејлом“. Уосталом, када би песници правили свет, он би светом и бивао, како то није, увек се нађе неко да у мрежу стави другог, са пуно слепоће да је то уствари он сам.

„Излазак, периферија“ је завршни циклус ове књиге, којим се песник из најсветлијег покоја обраћа Европи, Европи психолошки сумњивог здравља. Она, ваљда то не раде други континенти, одбацује своје делове, по неки уд, по неко око, руку, јадна кљаста Европа („Депонија Европе“). Да се једном и разумемо: Европе има или нема! Балкан је за Европу део Европе, за „Европу“ то опет није. Неко има проблема са собом. Због лошег „здравља Европе“ ми имамо, очито, последица, и они их имају, дакако!

Иво Андрић није још повукао, и неће, ону своју мисао о неком другом делу Европе, сада се она на лош начин икупљује тражећи да овде направи „официјелну депонију Европе“.

- Е баш сте га нашли! - рекао би он да је у прилици.

Када Европа схвати да им је та депонија у кући, ни куће имати неће,

природа је потоњи пресудилац. Многи су снови овде сањани, али трајаху кратко, увек настаје буђење. Никоме не желимо вечити сан до вакта божијег.

Вирус: Србија, шири се Европом, сасвим позитивно завидим јој, и клетве разумем.

Ни песник није равнодушан: „и то је кошмар: то је свуда“. „Праве екскурзије ведрине, за песника су ипак само оне које долазе из поуздања у реч, поверења у људски говор што одувек опстаје и храни се у нади, а не ропцу тишине. (...)“

Петар Матовић је већ изграђеним, убедљивим гласом, пронашао лепоту свога разлога, знања и позвања за једно посвећеничко бдење над сваком написаном речју и реченицом, уносећи драгоцени дашак освежења у нашу поезију данас.⁵

Но вратимо се архетипу куће - данас су многе у тишинама: „ћутња се шири као канцер“, то је тишина са непредвидивом енергијом. Она је ушће памћења у времену које коферима. Као да је желео да допуни цитат са почетка овог текста, гост је изговорио: „песници су увек на неки начин испред времена, барем што се тиче језика и визије“. Он који не зна језик домаћина, тоне. Зато је овај песник ишетао у двориште (песничко, наравно) да у својој Српској Европи, дочека госта Цима Цармуша са рукама заузетим зна да се овде пева, а језик поезије разумеју сви људи од духа.

Ова књига велики је допринос том српском духу.

У Субјелу, 9. јула 2009.

1) Лудвиг Херцберг: „Цим Цармуш“, Хинаки, Београд, 2009, стр. 198.

- Цим Цармуш (Акрон, Охајо, 1953), студирао енглеску и америчку књижевност и Филмску школу, живи у Акрону, у Америци, ради као филмски редитељ.

2) Петар Матовић (Пожега, 1978), живи у Пожеги, пише поезију. Објавио две песничке књиге.

3) Петар Матовић: „Кофери Цима Цармуша“, Народна библиотека „Стеван Првовенчани“, Краљево, 2009.

4) Марија Кнежевић: „Црно бели филм у боји“, Политика, додатак Култура, уметност наука, бр. 13, (11. јула 2009) стр. 9.

5) Милунка Митровић: „Кадрирање стварности“, Златна греда“, Нови Сад, бр. 97, новембар, 2009, стр. 83.

6) Никола Живановић: „Повратак речи“, Кораца, бр. 7-8, Крагујевац, 2009, стр. 151.

Фiona САМПСОН

ТРУМПЛЕДОРСКА ПЛАЖА

Свейлцуава и йросйрана
Matthew Arnold

Вода сјајно удара
о песак –
ритмично
издисање ваздуха,
а онда грабуљање надоле
кроз облутке шкољки;

жуљеви од соли цветају међу твојим прстима
попут цвета пене

скупљају се,
растварају
ивицу чистог бљеска
освилењену
океански розе и плавом.

Кроз сваку бледу боју
мозе се скоро видети светлост
сама:
влакнасти таласи. Сваки вуче своју тачку пигмента
до ивице твог ока
и назад,
тамо вамо
од мрље,
одсјај –

твоја опажена трепавица је као грешка у ретровизору,
сенка твог бића
која пада
кроз небеска сочива
која се шире.

Сада откотрљај се
низ овај низ обележја – сопствено биће, трепавица –
до молекула
који подрхатва
и само што не постане ти.

Виси унутар тебе
тренутак за тенутком,
мукотрпност
стара милионима година;

и све то куља кроз тебе
као промена температуре –
разумевање да си у милости
ланаца
и одаја
воде.

*

Плове по мембрани,
живој. Лепећи се,
померајући –
затворен си један тренутак,
следећи
отворен
за угризање молекула ваздуха;
изазов
и одрицање.
Тренутак за тренутком
узимају те
и испуштају –

као да не може бити мира
за овај телесни апарат са изрвнутим прстима
који се упорно топи
и поприма различите облике
(слуз, притисак крви на бубрег),
с којим претвараш воду у светлост.

*

Стојећи у елегантној одећи, ципеле ти увек чисте,
море чиниш сјајним океаном

понекад прекривено дрхтајима,
или тесно растегнуто као кожа

преко тебе:
екран за собу на плажи

у којој живиш од детињства:
хучање ти насељава уво.

Лако је заменити Атлантис сив и изборан попут слонове
коже
за овај живи Медитеран,
што засењује,

чије хитне приче из средишта света
фрфљају ударајући о твоја боса стопала –

салата од старог конопца,
конзерве коле, подељено наоружање шкољки на два капка.

Из кафића
мирис црног лука препеченог

као да га само живахно море
пече.

Тај превој и пад воде,
као стотине лежаљки,
је весела лаж.

Вода
увек жури ка води
као да може растворити кожу непознатог света.
<https://mail.google.com/mail/?view=att&th=126d3ee3b4085223&attid=0.1&disp=attd&zw>
<https://mail.google.com/mail/?view=att&th=126d3ee3b4085223&attid=0.1&disp=attd&zw>

*

Тај модерни град,
што подрхтава под раним јутарњим небом,
подиже се увис у финим
белим пламеновима иза тебе,
у халуцинацији.

Помера се у светлости
као што вода
помера зрак са места на место-
ширећи неки мит
у ком вода сагорева.

Ово су замишљени анђели,
ови изливи натприродне светлости
кроз које се може провући рука;
који се топе
на сенци твојег стопала
кад покушаш да закорачиш
да би прихватио њихово хладно
сјајно крштење.

Новчићи сенке
померају се у узбурканој води.
Увек се преплићу
као обале у бујицама
које се котрљају једна преко друге;
као камен преко камена
што се заобилазе
ал су нераскидиви.

У вентилима и шупљинама твог тела
су сенка
и дубока црвена светлост,

дух друге земље
који се котља насупрот светлости,
медју бродским трасама –

плове према неком замишљеном хоризонту.

Неразговоран говор светлости на води.

превод са енглеског Данијела Т. Богојевић

Биографија:

Фиона Сампсон је објавила четрнаест књига – које укључују поезију, филозофију језика и студије процеса писања. Међу последње објављенима су: Даљина међу нама (Серен, 2005) и Писање: Биће и Рефлексивност (Са Селиом Хант, Macmillan, 2005)). Њени радови су превођени на више језика. Међу девет преведених књига је и књига *Ratuvachki Dnevnik* (Дневник са Путовања) која је у Македонији освојила награду Златен Прстен. Освојила је Newdigate награду, награду за писце који додељује Савет за Уметност Енглеске и Велса и Друштво Аутора. У САД-у је добила Charles Angoff награду за књижевну критику. Песма Трамплдорска Плажа је ушла у ужи избор за Forward награду за најбољу песму 2006. Студирала је на универзитетима Оксфорд и Нијмеген и докторирала из филозофије језика. Уредник је часописа Poetry Review који излази у Лондону. Ускоро јој из штампе излази прва књига на српском језику у „Богојевићевим издањима“.

Керол ЕН ДАФИ

Г-БА ДАРВИН

7. април 1852.

Отишли у Зоолошки врт.
Рекох му –
Нешто у вези са оним шимпанзом
подсећа ме на
тебе.

МЕДУЗА

Сумње, невере,
љубоморе су расле,
и длаке на глави у змије гнусне претварале,
као да су мисли моје
сиктале и бљувале са лобање.

А невестин дах мој постао укисео, устајао
у плућним врећама мрким.
Уста простачка, језик поган,
жути зуби отровни.
Сузе-меци у очима.
Је ли те страх?

Нека те буде!
Тебе волим –
савршен човек, грчки бог, само мој;
али знам да ћеш отићи, издати ме,
напустити дом.
Зато далеко боље за мене да си камен.

Бацих поглед на пчелу зујалицу,
троми сиви облутак паде
на земљу.

Спазих птицу певачицу,
шачица прашњавих
каменчића се просу.

Погледах смеђу мачку,
цигла
полупа чинију пуну млека.
Опазих свињу и њену њушку,
стена се откотрља
у гомилу измета.

Загледах се у огледало.
Пропала љубав
показа ми Горгону.
Забленух се у змаја,
и ватра ригну
из кратера планине.

Ево тебе,
са штитом за срце,
са мачем за језик,
и твојих цура,
твојих цица.
Зар не бејаш лепа?
Зар не бејаш мирисна и млада?

Погледај ме сада!

ЕН ХАТАВЕЈ

*„Својој жени остављам
најбољи дружи кревет...“
(Из Шекспировог тестаментa)*

Кревет наш љубавни беше свет-вртлог
шума, двѡра, бакљи, врхова, мора
где перле израњасмо. Речи драгог –
звезде пале на тло к’о на уста
пољупци; и моје тело – риме
меке, асонанце и одјечи;
док додир његов у именици
к’о глагол плесаше. Сањах да ме
пише на кревету, по страници.

Драме све играше наша чула.
А на постељи најбољој, странци
слинише над прозом. Срећо моја,
чувам те у удовичком сећању
као ти мене на нашем лежају.

ЦРВЕНКАПА

На крају детињства, где куће нестају
у паркове и фабрике, а пољане чувају
мужеве на коленима, као своје љубавнице,
до пруге празне, чудакове приколице,
право, све док не стигнеш до краја луга:
ту сам први пут бацила око на вука.

На чистини стајао, цепно издање држао
у маљавој шапи, и песме наглас читао.
На бради – црвене мрље од вина. Колике
уши ли је имао! Јао, колике очи! Зубе велике!
У том трену побринух се да ме снимим,
клинку, још лутала нисам. И пиће ми

купи он, моје прво. Зашто? Поезије ради.
Знадох – вук ће ме дубоко у шуму повести,
далеко од куће, у тамни, трновити крај
совиним очима обасјан. Следих му траг,
чарапе ми се поцепаше, црвени остаци на
гранама са мајице осташе – отисци злочина.

Ципеле изгубих, ал' до вучјег легла ја
стигох (чувај се!). Те ноћи прва лекција –
дах његов на мом врату – беше песма
љубавна. До зоре га за крзно држала, ма
зашто девојчице вука да не воле? Склизнух
му међу шапе и белу голубицу потражих.

Она из мојих руку у уста његова одлете.
У залогају – мртва! Фино, доручак у кревету,
рече, облизујући се. Чим заспа, шмугнух иза лога
где зид беше црвен, златан, сјајан од књига.
Речи, речи збиља беху живе на језику, у глави,
топле, удавачке, крилате, пуне музике и крви.

Тад бејах млада – и требало ми је десет лета
у шуми да схватим да је гљива запушач уста
закопаног тела, а птице изговорена идеја
стабала, да стари вук на месец завија
вазда исту песму, исту риму, из истог мотива.
Секиру сам врби принела да гледам како рида.

Секиру сам лососу принела да видим скок
његов. Секиру сам вуку принела док
је хркао, кратак рез један, од грла до мошњи,
и видех блиставо чедне беле бакине кости.
Напуних му стари стомак камењем. Заших га.
Из шуме изађох с цвећем, певајући, без икога.

ЕУРИДИКА

Девојке, мртва сам била и доле
у Подземљу, утвара,
сенка себе, пункт у времену.
Место то беше где се језик завршава,
мрачна тачка, црна рупа
где речи нестају.
И збиља ишчежавају ту,
последње речи,
чувене или не.
Беше ми лепо потпуно.

Само ме замислите тамо,
недоступну,
изван овог света,
потом замислите моје лице у том месту
Вечитог сна,
у том месту где би жена морала бити сигурна
од оне врсте мушкараца
који је стално прогоне
пишући песме,
облећу
док их она чита,
зову је својом Музом,
а онда се надуре кад она примети
њихову страст за мисаоне именице.
Само замислите моје лице
кад чух –
Ви, Богови –
познати звук куцања на вратима Смрти.

Он.

Велики О.
Већи од живота.
Са својом лиром
и песмом да се изложи, са мном као наградом.

Тад све беше другачије.
За људе, литерате,
Велики О беше цар. Легенда.
На полеђини његових књига писало је
да би се животиње,
од албатроса до зебре
окупљале око њега док је певао,
јато риба скакало
кад би чуле његов глас,
а немо, мрко камење поред његових ногу
испуштало мале, сребрне сузе.

Глупости. (Ја сам му песме куцала,
ја знам.)
Да могу вратити време,
будите сигурне, радије бих говорила у своје име
него била Најдража, Вољена, Мрачна дама, Бела богиња,
итд, итд...

У ствари, девојке, радије бих била мртва.

Али Богови су као издавачи,
обично мушкарци,
и оно што засигурно знате о мени
јесте дил чисти.

Орфеј је помпезно рецитовао.

Бескрвни духови су плакали.
Сизиф је сео на камен по први пут после толико година.
Танталу беше дозвољено да попије пар пива.

А жена у питању једва поверова својим ушима.

Свиђало се то мени или не,
морам се вратити у живот –
Еуридика, Орфејева жена –
да буде заробљена у његовим сликама, метафорама,
поређењима,
октавама, секстинама, кватринама и куплетима,
елегијама, баладама, виланелама,
историјама, митовима...

Речено му је да се не сме осврнути,
окренути,
већ ходати право напред,
а ја иза њега,
из Подземља
у горњи део ваздуха који беше за прошлост.
Био је упозорен
да ће ме једним погледом изгубити
за сва времена.

Тако ходасмо, ходасмо.
Причали нисмо.

Цуре, заборавите што сте раније прочитале.
Било је то овако –
све сам у својој моћи урадила
да се осврне.
Шта је још требало да учиним
да види да је међу нама готово?
Ја сам била мртва. Преминула.
Почивала у миру.
Покојна.
Рок трајања ми истекао.
Испружих руку
да га додирнем
по врату.
Молим те ђуси ме да останем.
Али светлост већ тужно пређе из љубичасте у сиво.

Беше то узбрдна вуча
из смрти у живот,
и са сваким кораком
хтедох да се осврне.
Мислила сам да му здипим песму
из капута,
кад се досетих.
Застах, узбуђена.
Био је метар испред мене.
Глас му је подрхтавао –
Орфеје, твоја песма је ремек дело.
Волела бих да је ђоново чујем...

Осмехнуо се скромно
кад се окренуо,
кад се окренуо и мене погледао.

Шта друго?
Приметих да се није обријао.
Махнух му и нестадох.

Мртви су веома талентовани.
Живи шетају дуж големог језера
близу мудрих, заглушене тишине умрлих.

ДЕМЕТРА

Дом мој – земља слеђена и зима.
У хладној каменој соби седим,
гранит, кремен, грубе речи бирам

да лед пробијем. Срце моје скрхано –
покушах већ, али склизну оно –
преко језера смрзнутог – спљоштено.

Дошла је из даљине големе,
видех је најзад, преко ледине
корачала је девојчица моја,

босонога, цвеће пролећно
носила мајци на праг. Кунем се:
док је ходила, ваздух отоплио,

небо се смешило – прекасно,
уснама младог месеца, стидљиво.

Превод с енглеског: Милена Борић

Биографија

Песникиња и драмска списатељица Керол Ен Дафи рођена је 23. децембра 1955. године у Глазгову. Студирала је филозофију на Универзитету у Ливерпулу. Бивши је уредник часописа за поезију „Амбит“ и редовни књижевни критичар за разне медије. 1996. године преселила се у Манчестер, када је почела да предаје поезију на тамошњем универзитету.

Збирка песама „Standing Female Nude“, објављена 1985. године донела јој је награду Шкотског уметничког савета, док је књига песама „Selling Manhattan“ награђена признањем Сомерсет Мом. Године 1990. објавила је песничку збирку „The Other Country“, док је за књигу „Mean Time“ 1993. године добила награде за поезију Вејтбред и Форворд (за најбољу књигу песама године). Уследиле су збирке: „The World's Wife“ 1999. године и „Feminine Gospels“ 2002. године. Три године касније добила је награду Т.С. Елиот за књигу „Rapture“. Године 2007. објавила је своју најновију збирку поезије за децу „The Hat“. У остале књиге за децу спадају још и: „Meeting

Midnight“ 1999. године и „The Good Child’s Guide to Rock’n’Roll“ 2003. године.

Керол Ен Дафи се бави и писањем сликовница за децу: „Underwater Farmyard“ (2002), „Doris the Giant“ (2004), „Moon Zoo“ (2005) и „The Tear Thief“ (2007).

Уредила је две антологије: „Out of Fashion“ 2004. године и „Answering Back“ 2007. године.

Дафијева се бави и писањем драма: „Take my Husband“ (1982), „Cavern of Dreams“ (1984), „Little Women, Big Boys“ (1986) и радио-драма „Loss“ (1995).

Добитница је награде Ерик Грегори (1984), награде Чамли Удружења књижевника Велике Британије (1992), награде Дилан Томас (1989) и награде Ленан истоимене америчке фондације (1995).

Краљица ју је два пута одликовала. Живи у Манчестеру где је уметнички директор Школе за креативно писање на Универзитету у Манчестеру. Године 2009. добила је високу титулу Дворског песника „Песник Лауреат“ (Poet Laureate).



Василиј ГРОСМАН

У ГРАДУ БЕРДИЧЕВУ

Било је чудновато видети да је тамно, опаљено лице Вавилове, поцрвенело.

- Шта се смејеш - напослетак рече она. - Јесте глупо.

Козирјев са стола узео папир, загледа се у њу и, скривши папиром главу, опет се закикота.

- Не, не могу - кроз смех рече он. - Извештај... комесар првог батаљона... због бременитости, на четрдесет дана.

Он се уозбиљи.

- Шта да се ради. А кога да поставим уместо тебе? Зар оног Перелмутера, из политичког одељења дивизије?

- Перелмутер је добар комуниста - рече Вавилова.

- Сви сте ви добри - промрмља Козирјев, снизивши глас, као да говори о нечему постидном, па запита:

- А хоћеш ли, Клаудија, ускоро да рађаш?

- Ускоро - одговори Вавилова и, скинувши кавкаску шубару, отре с чела тек прокапали зној. - Ја бих га се већ решила - рече она, скоро басом. - Али сам се запустила; и сам знаш, под Грубешовом три месеца нисам силазила с коња. А кад сам дошла у болницу, доктор ни да чује.

Она мрдну носом, као да се спрема да заплаче.

- И маузером сам му, неваљалцу, припретила - одбија, вели касно је.

Она оде; Козирјев је седео за столом и разгледао извештај.

“Види ти Вавилове” - помисли он. “Као да и није женско, с маузером околом парадира, у кожним панталонама, батаљон је, колико пута већ, водила у јуриш, чак и њен глас није женски - а опет испада да природа узима своје”.

И он се због нечега увреди, помало и ражалости.

Написао је у извештају “на извршење” и, неодлучно кружећи крајичком пера над папиром, седео, намрштивши чело: како ту ствар да изложи писмено?

“Од данашњег дана следује четрдесетодневно одсуство”. - Још је промислио и дописао “због болести”, затим је одозго нашкрабао “због женске”, подсмехнуо се и оно “због женске” прецртао.

- Па сад ратуј с њима - промрмља и позва посиљног.
 - За нашу Вавилову - срдито и гласно рече он. - Можда си и чуо, а?
 - Чуло се - одговори посиљни, и, заклимавши главом, плънуу.
 Они заједно осудише Вавилову и, уопште, све жене, изрекоше неколико неподопштина, подсмехнуше се, и Козирјев, наредивши да позову начелника штаба, рече:
 - Треба код ње отићи колико сутра, а ти сазнај да ли је у стану или у болници, и, уопште, како све то иде даље.
 Затим су се он и начелник штаба све до јутра тискали око стола, размештајући на прекривач графикон околног терена, говорећи ретким и шкртим речима - јер су Пољаци надирали у контранатад.
 Вавилова се населила у реквирираној соби.
 Кућица се налазила на Јаткама, тако се у граду називао пијац, и припадала је Хаиму Абраму Лејбовичу Магазанику кога су суседи, па чак и сопствена жена, звали Хаим Тутер, што значи Татарин.
 Вавилова се уселила уз скандал. У стан ју је довео сарадник комуналног одељења, мршави дечко у кожној јакни и буђоновки. Магазаник га је псовао на хебрејском, а дечко је ћутао и слегао раменима.
 Затим је Магазаник прешао на руски језик.
 - Какав безобразлук! - подвикивао је Вавиловој, као да је она, заједно с њим, била дужна да се узбуди. - Само измишљају! У граду скоро да више и нема буржуја. За совјетску власт је, ето, остала само та једна соба код спахије Магазаника. Код радника са седморо деце! Совјетска власт баш њему треба да одузме собу! А шта је са бакалином Литваком? А шта са крзнарор Ходоровим? А наш први милионер Ашкенази?
 Око Магазаника су стајала његова деца, седам подрпаних кудравих анђела, и гледали црним, као ноћ, очима у Вавилову. Велика, као кућа, она је била виша од њиховог тате.
 Напокон Магазаника притеснише и одгурнуше у страну, тако да Ваилова уђе у своју собу.
 Од ормана, танких јоргана, столица са удубљеним траговима седења - код њих је тако густо мирисало на свакодневицу, да она дубље увуче ваздух у груди, као да је заронила под воду.
 Преко ноћи није могла да заспи. Иза зида, као оркестар сачињен од многих инструмената, од зујкавог контрабаса до префињених флаута и виолина, хркала је Магазаникова породица. Притисак летње ноћи, густе мириси - све ју је, то некако, гушило.
 Чиме све није мирисало у соби!
 На керозин, на бели лук, затим на гушчију маст, понекад се живо биће у њој гицало и ритало.
 Она се с њим борила часно, упорно, много месеци; тешко је скакала са коња, ћутљива, јаросна на суботњим прославама у градовима, вукла је претешке борове цепанице, по селима пила разне траве и вотке, однела толико јода из пуковске апотеке да се апотекар спремао да пише жалбу бригадном санитету, до натеклина се у купатилима парила врелом водом.
 А оно је упорно расло, сметало јој да се креће, да јаши коња; мучило

ју је, кидало, вукло према земљи.

Испрва је за све кривила оног тужног, увек ћутљивог, који се испоставио јачим од ње и пробио се кроз дебелу кожу јакне, кроз платно гимнастичког костима до њеног женског срца. Она је видела како је први потрчао на, својом једноставношћу страшни, дрвени мостић, како га је Пољак ошинуо паљбом - и он као да је нестао: празан шињел је плеснуо рукама и, павши, заплутао над потоком.

Она је на распењеном ждрепцу појурила за њим, а за њом је кренуо у јуриш, као да је гура, и читав батаљон.

После тога, преостало је оно. Оно је било криво за све. И гле, Вавилова је лежала побеђена, а оно је победно куцкало копотицама, живећи у њој.

Изјутра, када се Магазаник спремао на посао, док га је жена хранила доручком, растерујући муве, децу и мачку, он, је намигнувши према реквирираном зиду, тихо рекао:

- Дај јој чаја, куга је однела.

Он се купао у осунчаним стубовима прашине, мирисима, дејим повицима, мајем мјаукању, киптању самовара. Није му се ишло у радњу, волео је своју жену, децу, старицу мајку, волео је свој дом.

Уздишући, оде, и у кући остадоше само жене и деца.

Читавог дана на Јаткама је киптао котао: мужици су трговали белим, као кредом намолованим, брезовим цепкама, жене су шуштале венцима лука, старице Јеврејке су седеле над округлим бреговима гусака подвезаних за ножице. Трговци су раздували нежни пухор између шапа и скидали лој који се жутио под меком птичјом кожом.

Тамноноги девојчурци у разнобојним сукњама, носиле су високе црвене бокале до ивице пуне јагода и преплашено, као да се спремају да побегну, гледале у купце. С теретних кола су трговали жутим хрпама масти затоптаним у набреккле листове зеленог лопуха.

Слепи просјак, с белом брадом чаробника, молитвено и трагично је плакао, пружајући руке, али његова страшна несрећа никога није дотицала - сви су равнодушно пролазили поред. Жена која је иц венчића издвојила најмању луковицу, бацну је у лимену старчеву зделу. Овај напипа луковицу и, преставши да се моли, срдито рече: "Дабогда ти ово деца у старости бацала" - па опет отегнуто запевао древну, као јеврејски народ, молитву.

Народ је продавао, куповао, опипавао, пробао, подижући дубокомислено очи навише, као очекујући да ће их неко с плавог нежног неба посаветовати да ли да купе штучу или је боље узети шарана. Притом, сви су продорно викали, богорадили, један другог псовали, смејали се.

Вавилова је поспремила и почистила собу. Она је скрила шињел, шубару, чизме. Њена глава је била пуна уличне буке, а у стану су викали мали Тутери и чинило јој се да спава и снива ружан сан.

Вративши се увече с посла, Магазаник се ошамућено заустави на вратима: за столом је седела његова жена Бејла, а наредо с њом

крупна жена у широкој хаљини, у папучама на босу ногу, с главом повезаном шареном подвезачом. Оне су се тихо смејале, разговарале и меркале, подижући беле пуначке руке, мале, дечије бенкице.

Преко дана, Бејла је ушла у Вавиловнину собу; она је стајала поред прозора и оштро Бејлино женско око улови високим растом прикривену пуноћу стомака у Вавилове.

- Ја се веома извињавам - одлучно рече Бејла, - али ви сте, чини се, бременити.

И Бејла, плеснувши рукама, смејући се и приговарајући, стаде да се стара око ње.

- Деца - говорила је она. - Деца, зар не знате каква су деца несрећа?

- И она је подизала и стискала на груди најмлађег Тутера. - Деца су таква невоља, то је таква несрећа, то су такве бриге. Сваки дан хоће да једу, а не прође недељу дана, да један не добије сипњу, други грозницу или чиреве. А доктор Барабан, нек је жив и здрав, за сваку визиту узима десет кила млевеног брашна.

Она је миловала главу мале Соње.

- И сви су ми они живи, ниједно није пропало.

Испоставило се да Вавилова ништа није знала, ништа умела и нија имала никакву представу о томе шта јој предстоји. Она се одмах подчинила великом Бејлином познању. Она је слушала, задавала питања, а Бејла јој је, смејући се од задовољства што комесарка ништа не зна, причала о свему.

Како да храни, да купа, да напудра бебу, шта треба чинити да она ноћу не плаче, колико треба имати пелена и бенкица, како новорођенче премре од страха кад чује крик, поплави и, чини се, ево сад ће му срце пући од страха, тако да дете може чак и да умре, како лечити пролив, од чега настаје шуга, како одједном кашичица почиње да куцка у устима, и по томе се може познати да се појављују зубићи.

Сложени свет са својим законима, обичајима, радостима и тугама.

Вавилова ништа о њему није знала. И Бејла ју је снисходљиво, као старија сестра, уводила у тај свет.

- Не саплићите нас – повика на децу. – Марш напоље!

А кад су у соби остале само њих две, Бејла, снизивши глас до тајанственог шапата, проговори с њом о трудовима. О, то није тако обична ствар! Бејла је, као стари војник, причала младом новаку о великим мукама и радостима порођаја.

- Рађати децу – рече она. – Ви мислите да је то обична ствар, као рат: пиф-паф и готово. Али не, извините, то није тако просто.

Вавилова ју је слушала. Први пут за све време своје бременитости срела је човека који је говорио о тој тешкој случајној непријатности која ју је постигла, као о срећном догађају који као да је најважнији и најпотребнији у животу Вавилове.

А увече, заједно са Тутером, настављала се расправа. Немогуће је било губити време: после ужине Тутер је отишао на таван и с грохотвом доле свукао гвоздени креветац и кадицу за купање новог човека.

- Можете бити спокојни, друже комесаре - блистајући очима и

смејући се, рече он. – Ви ћете код нас обавити посао у потпуности.
- Завежи, ништачино – процеди жена. – Не зову те случајно Татарином.

Ноћу је Вавилова лежала у постељи. Загушљиви мириси сада је нису притискали, као прошле ноћи. Она се навикла на њих, чак их није ни осећала. Ни о чему није хтела да мисли.

Њој се чинило да негде ржу коњи, и у очима је промицао дугачки низ риђих коњских глава, а у свакој је била бела мрља на челу. Главе су се непрекидно мицале, климале, фрктале, показивале зубе. Она је мислила о батаљону, сећала се Кирпичева - политичког руководиоца друге чете. Затишје на фронту. Ко ће одржати говор о јулским данима? Интенданта би требало наружити зато што је задржао доставу чизама. А затим, војници могу и сами исећи платно за поставу. У другој чети има много незадовољних, посебно онај кудрави који пева козачке песме. Вавилова зевну и затвори очи. Батаљон је отишао некуда далеко, далеко кроз ружичасти коридор зоре, између мокрих стогова сена. И мисли о њему биле су некако нестварне.

Оно нестрпљиво ритну копитицама. Вавилова отвори очи и приподиже се на постељи.

- Девојчица или дечак? - наглас се запита она. - И одједном осети како срце у грудима постаде већим, топлијим, како јако закуца. – Девојчица или дечак?

Трудови су почели дању.

- Јој! - женски мекано је крикнула Вавилова, осетивши како ју је захватио оштар, свепроницући бол.

Бејла ју је одвела до постеље. Сјома је весело отрчао по акушерку.

Вавилова је Бејлу држала за руку и тихо, брзо говорила:

- Почело је, Бејла, а ја сам рачунала да ће то бити десетак дана касније. Почело је, Бејла.

Затим су болови прошли и Вавилова је помислила да су по акушерку послали узалуд.

Али, пола сата касније, болови опет почеше. Лице Вавилоче постаде бледо, на њему препланулоост постаде некако мртвачка. Вавилова стисну зубе, израз њеног лива био је као да је мислила о нечем мучном и постидном, само што се неће подићи и повикати: “Шта сам то учинила, шта сам то учинила!” – и прекриће, у очајању, лице рукама.

Деца су завиривала у собу, слепа баба је на плотни грејала велики лонац воде. Бејла је сваки час извиривала са врата: плашио ју је израз туге на лицу Вавилоче. Напокон, акушерка стиже. Звали су је Розалијом Самојловном. Била је подшишана, кршна и у лицу црвена.

Одмах се читава кућа испуни њеним свадљивим, продорним гласом. Она је викала на Бејлу, на децу, на стару бабу. Сви су се растрчали око ње. У кујни је зашиштао примус. Из собе почеше да извлаче сто, столице, Бејла је брзо, као да гаси пожар, прала под, сама Розалија Самојловна је терала муве пешкиром. Вавилова је гледала у њу, и њој се чинило да је то у штаб дошао командант армије. Он је такође

био кршан, црвен у лицу, свадљив, и долазио је онда кад би се на фронту догодио непријатељски пробој, и сви су, читајући ивештаје, гледали један другога, сашаптавали се, као да је у штабу лежао покојник или неко тешко болестан. Командант армије је грубо кидао ту мрежу тајанствености и тишине: виком, псовкама, наредбама, смехом, као да му уопште није било до уништене коморе или опкољених пукова.

Она се подчинила власном гласу Розалије Самојловне, одговарала на њена питања, окретала се, чинила све што би јој ова наредила. Каткад јој се мутила свест, чинило се да зидови и таваница губе одређеност површина и линија, и да таласима лежу по њој. Она би опет проналазила јаки глас акушерке и увиђала њено црвено, знојаво лице и беле репиће косе око врата. Ни о чему није мислила у тим тренуцима. Хтело јој се да урла дивљим, вучјим гласом, да гризе јастук. Чинило се да су кости крцкале и ломиле се, а лепљив, мучни зној, сливао се према челу. Али, она није викала, него је само шкриптала зубима и, у грчевима издижући главу, гутала ваздух.

Повремено би бол пролазио, као да га апсолутно није било и она је, чудећи се, гледала око себе, слушама буку с пијаце, чудила се чаши на таберету, слици на зиду.

А кад би се дете опет почело ритати, полудевши од неке тежње, она је осећала ужас долазећих грчева и мутну радост: нека буде што пре оно што је неизбежно.

Розалија Самојловна полугласно рече Бејли:

- Ако мислите да бих себи пожелела да први пут рађам у тридесет шестој, онда се врате, Бејла.

Вавилова није чула њене речи, и би јој страшно зато што је акушерка говорила тихим гласом.

- Шта је, нећу преживети? – запита она.

А Бејла је стајала крај врата, бледа, збуњена и, слежући раменима, одговарала акушерки:

- Шта да се ради. И коме је потребно то мучење - ни њој, ни детету, ни оцу, јер је липсао, ни Богу на небу. Какав ум је на нас навалио овакав терет?

Порођај потраја неколико сати.

Магазаник, који се вратио кући, седе на басамаке у трему. Он се бринуо као да се порађала његова Бејла. Сутон се згушњавао, у прозорима се палио сјај. Јевреји су се враћали из синагоге, држећи под мишкама свитке молитвених одежди. У сјају месечине празни трг Јатке, кућице, улице чинили су се лепим и тајанственим. Коњаници у јахаћим панталонама, звецкајући мамузама, пролазили су тротоарима постављеним циглама. Девојке су гризле семенке сунцокрета и смејале се према црвеноармејцима. Једна од њих је брзо изговарала:

- Ја поједем шећер, а на њега бацкам папириће, поједем и бацкам папириће.

- Ех - рече Магазаник. – Није жена имала друга посла, купила прасе, као да ми је мало мојих мука, и сад цела партизанска бригада у мојој кући треба да се порађа.

Он се одједном начуљи и причучну. Иза врата се орио нечији хрипав мушки глас.

Глас је извикивао тако јаке, најстрашније псовке, да је Магазаник, послушавши, заклимао главом и плунуо на земљу: то се Вавилова, ошамућена од болова, у последњем личном коштацу, тукла са богом, с проклетом женском судбином.

- То разумем - рече Магазаник. - То већ разумем: порађа се комесар. А Бејла зна само једно те исто: "Ој, мама, ој мајчице, јој мамиче моја!"

Розалија Самојловна је новорођенче лупнула по набораној влажној задњици и објавила:

- Дечак!

- Шта сам ти рекла! – тријумфално рече Бејла и, отворивши врата, победнички викну:

- Хаиме, децо – дечак!

И сва породица се сакупи крај врата, узбуђено се надвикујући с Бејлом. Чак и слепа баба је на опип пришла сину и осмехивала се, у великом чуду. Она се смешила и нечујно нешто шаптала. Деца су је одгуривала од брата, а она се, истежући врат, ипак, вукла напред: хтела је да чује глас увек побеђујућег живота.

Вавилова је гледала новорођенога. Чудила се томе да је ништавна хрпица црвено-плавог меса била разлог ових страшних патњи.

Њој се чинило да њено дете мора да се роди велико, пегаво, прћасто, са ђубастом риђом главом, да ће одмах почети да прави лудорије, да ће продорно викати, да ће некуда хтети да оде. А он је био слабашан, као стабљика овса, израсла на сугребу, главицу није могло да држи чврсто, а криве ножице су се мицале као усахле, бело-плаве очи су биле слепе и пискутао је једва чујно. Чинило се, отвориш ли нагло врата, он ће бити одуван, као танушна, скоро већ до дна сагорела свећа коју је Бејла причврстила на ивицу ормара.

И мада је у соби било топло, као у купатилу, пружиља је руке и рекла:

- Па њему је хладно, дајте га овамо.

Човечак је пискутао, вртећи главицом. Вавилова, пратећи га погледом искоса, бојала и се да се помакне.

- Једи, једи, сине – рекла је она и заплакала. – Сине, синчићу – мрмљала је; сузе су, једна за другом, навирале на очи и прозрочним капљама текле по образима, влажећи јастук.

Она се сетила оног, ђутљивог - и постаде јој, пооштреном материнском тугом, жао обојице. Први пут је плакала за оним, убијеним у боју под Коростењем: он никада неће видети свог сина.

"Ово малено, беспомоћно, родило се без оца" – и она га прекри јорганом, да се не прехлади.

Можда је плакала и из неког сасвим другог разлога. У крајњем случају, Розалија Самојловна, запаливши цигарету и дувајући дим кроз прозорче, рече:

- Нека је, нек се исплаче. То смирује нерве боље од брома. Оне мени после порођаја увек плачу.

Трећег дана после порођаја Вавилова устаде из постеље. Она осети

да се у њој брзо враћа снага; много је ходала, помагала Бејли у домаћинству. Кад код куће никога не би било, она је тихо човечку певала песме, човечића су стално дозивали - Аљоша, Аљошенка, Аљоша.

- Да је само видиш - говорила је Бејла мужу. – Та туђинка као да је полудела. Три пута је већ трчала, с њим, лекару. У кући врата не можеш да отвориш: или ће се прехладити, или ћеш га разбудити, или има температуру. Једном речи, као најбоља јеврејска мајка.

- А шта си ти мислила – одговарао је Магазаник. - Ако жена обуче кожане панталоне, да од тога постаје мушко?

И он је слегао раменима, и затварао очи.

Недељу дана касније, Вавиловој у посету стигоше Козирјев и начелник штаба. Од њих је воњало на кожу, дукан и коњски зној. Аљошка је спавао у колевци, заштићен од мува парчетом газе. Заглушујуће шкрипуцајући, као две нове чизме, они приђоше колевци и гледаху мршуљаво лице уснулога. Лице је у сну подрхтавало, то су били једноставни покрети коже, али иза тих покрета лице је добијало различите изразе - час туге, час гнева, час би се осмехнуло.

Војници се погледаше.

- Да - рече Козирјев.

- Да, стварно - рече начелник штаба.

Они седоше на столице и почеше да разговарају. Пољаци су прешли у контранапад. Наши се делимично повлаче. То је, наравно, привремено. Четрнаеста армија се окупља под Жмеринком. Долазе дивизије са Урала. Украјина ће бити наша. Треба веровати да ће коначни прелом ситуације наступити за око месец дана. Али, за сада је са Пољацима прилично густо.

Козирјев поче да псује.

- Тише – рече Вавилова, – Не дери се, пробудићеш га.

- Да, наше су њушке кржаве - изусте начелник штаба и засмеја се.

- Ти и твоје доскочице - рече Вавилова и патнички додаде: - Кад бар не би пушио, пурњаш као пароброд.

Војницима одједном постаде досадно. Козирјев зевну. Начелник штаба погледа у сат и рече:

- Ваљало би не окаснити на Ћелаву Гору.

“Златни часовнице”, помисли Вавилова раздражљиво.

- Време је да се опростимо, Клаудија – рече Козирјев и устаде. - Наредио сам да ти дају чак брашна, и још масти, и шећера, доведиће ти намирнице у току дана, двоколицом.

Изађоше на улицу. Око коња су стајали мали Магазаники. Козирјев, стењући, заседе у седло. Начелник штаба цокну језиком и ускочи, из једног скока, на коња.

Дојавивши до ћошка, они, неочекивано, као да су се договорили, затегоше кајасе и зауставише се.

- Да - рече Козирјев.

- Да, стварно - одговори начелник.

Засмејаше се, ошинуше коње и појурише на Ћелаву Гору.

Увече стиже двоколица. Пребацивши у кућу цакове с потрепштина-

ма, Магазаник уђе у собу Вавилове и тајанственим шапатам рече:
- Како ће вам се допасти новости, другарице Вавилова? Долазио је у нашу радионицу трговачки помоћник из Цесарске, у предграђу.

Он се обазре и, као да се извињава пред Вавиловом, зачуђено рече:

- Пољаци су у Чуднову, а Чуднов је - на четрдесет километара одавде.

Дошла је Бејла. Она је чула шта је он рекао и одлучно додаде:

- Што да се крије. Пољаци ће сутра ући у град. То сам хтела да вам кажем. Пољаци, или не Пољаци, Аустријанци, Галичани, ви свакако можете остати код нас. За јело су вам, хвала Богу, довели довољно: достаће за три месеца.

Вавилова је ћутала. Први пут у животу није знала шта да ради, како да поступи.

- Бејла – промуца она и ућута.

- Ја се не бојим - рекла је Бејла. - Мислите да се бојим? Дајте ми пет таквих као ви, и ја се не плашим. Али, где сте видели мајку која оставља дете од недељу и по дана?

Сву ноћ под прозорима се раздавало рзање коња, штектај точкова, узбуђени срдити гласови. Од Шепетовке ка Казатину ишли су каравани.

Вавилова је седела поред колевке. Дете је спавало. Она је гледала жуто лице: на крају крајева, ништа посебно не може се догодити. Козирјев је говорио да ће се вратити за месец дана. Баш толико, колико је она рачунала да ће бити на одсуству. А ако се овакве прилике задрже на дуже време? Па шта, ни то је не плаши.

Кад Аљоша ојача, прећи ће с њим линију фронта.

Ко ће дирати сељанку са одојчетом? Вавилова замисли како у рано летње јутро шета пољем - њена глава је подвезана шареном марамом, а Аљоша разгледа свет око ње и протеже ручице. Па то је лепо! И она запева, утањеним гласом:

- Спавај, синчићу, спавај - и, зањихавши колевку, задрема.

Изјутра је пијаца, као и увек, киптала. Људи су били некако на посебан начин и узбуђени. Неки су се, гледајући у непрекидни ланац војних поворки, радосно смејали. Али ево, каравани су прошли. Улице су биле пуне људи. Крај врата су стајали житељи, "становништво", како су их, у наредбама, називали команданти. Сви су узбуђено, шапатам, разговарали између себе, обзирући се. Говорило се да су Пољаци већ заузели сеоце Пјатку на петнаест километара од града. Магазаник није отишао на посао. Седео је у соби Вавилове и све време мудровао.

Према станици је, грокћући, пројурио аутомобил; био је прекривен густим слојем прашине и чинило се да је челик посивео од умора и многих бесаних ноћи.

- Рећи ћу вам право - говорио је Магазаник. - Ово је најбоље време за људе: једна власт је отишла, друга још није успостављена. Не траже ти ни реквизицију, ни контрибуцију, и нико никог не убија.

- То је он дању тако паметан - рекла је Бејла. - А кад, ноћу, сав град зајауче од бандита, седи, блед као смрт, и тресе се од страха.

- Пустите ме да поразговарам с људима – расрди се Магазаник.

Он је сваки час излетао на улицу и враћао се с новостима. Читав револуционарни комитет је евакуисан током ноћи, партијски комитет је отишао одмах за њим, а штаб је кренуо рано јутрос. На станици је већ све пусто. Отишао је последњи ешалон.

Одједном су се на улици раздали крици. Летео је аероплан. Вавилова је пришла прозору. Аероплан је летео високо, али је било могуће јасно разликовати бело-црвене кругове на крилима. То је била пољска ваздушна извидница. Аероплан је направио круг над градом и полетео према станици. И тада од Телаве Горе почеше да пуцају топови; ђулад су пролетала некуда над градом, далеко иза железничке пруге, где су одјекивали звуци експлозија.

Испрва су ђулад завијала као олуја, а онда су почела тешко да уздишу и оруђа са друге стране, да би, после неколико секунди, радосно одјекнуле експлозије. То су бољшевици задржавали кретање Пољака према градићу. Ускоро су Пољаци почели да одговарају: ђулад су падала на разна места у граду.

- Ваам! - заглушно се ломио ваздух, осипале су се цигле, дим и прашина су плесали над разваљеним зидовима кућа. Улице су постајале тихе, строге, пусте, као учртане. После сваке експлозије ђулади наступала је таква тишина, од које је постајало страшно. Сунце је, дотле, стајало на безоблачном небу и, као пруженог мртваца, ведро осветљивало град.

Читав град је лежао у подрумима, лагумима, уњао и јецао од страха, затварао очи, у лудилу суздржавао дисање.

Сви, чак и деца, знали су да се ово бомбардовање назива артиљеријском припремом и да ће, пре но што заузме град, војска испалити још неколико десетина плотуна. А затим, сви су то знали, постаће невероватно тихо, и одједном, звонко цокћући копитима по широкој улици, отуда, од пруге, пројуриће коњичка извидница. Трнући од страха и радозналости, сви ће извиривати из врата, завеса, и маскирани испаринама, измилити у дворишта.

Одред ће изаћи на главни трг. Коњи ће полећи и стати да сипљу, коњаници ће се узбуђено довикивати на запањујуће обичном, људском језику, а командант ће, радујући се смирењу тек поклеклог, покороног града, пијано повикати и опалити из револвера у ждрело тишине, подижући коње на колена.

Тада ће са свих страна покуљати пешаци и коњички одреди, а по кућама ће се растрчати прашњави, уморни људи, добродушни али спремни и на убиство, домаћини и мужици у плавим шињелима, похлепни на домаће петлове, убрусе и чизме.

Сви су то знали, јер је град четрнаест пута прелазио из руке у руку, заузимали су га петљуровци, дењикиновци, бољшевици, Галичани, Пољаци, банде Тјутјуника и Марусје, “ничији” пијани девети пук. И сваки пут је све то било као и претходног пута.

- Певају - повика Магазаник. - Певају!

И, заборавивши на страх, истрча на доклат. Вавилова је ишла укорак за њим. После мириса тамне собе Вавилова са особитом насладом удахну сјај и топлину летњег дана. Она је (са истим осећањем као и у време трудова) очекивала Пољаке: нек само

стигну што пре. Експлозије су је плашиле, чинило јој се да ће разбудити Аљошу, па је на звиждуке плотуна одмахивала као да разгони муве.

- Доста, доста - певала је над колевком - разбудите Аљошу.

Трудила се да, у то време, не мисли ни на шта. Јер, све је било одлучено: кроз месец дана опет ће доћи бољшевици, или ће се ту негде, близу, успоставити фронт.

- Ништа не разумем - рекао је Магазаник. - Дедер, баците поглед.

Широком празном улицом, према прузи, одакле је требало да стигну Пољаци, ишао је одред ђака. Они су били одевени у беле ланене панталоне и гимнастичке мајице.

- Нека црвени знамен означи идеју радничког народа - отегнуто, и некако тужно, певали су они.

Ишли су према Пољацима.

Зашто? Како то?

Вавилова их је гледала. Одједном се присети: огроман московски трг, неколико хиљада радника-добровољаца који крећу на фронт збили су се око, скоро натрулог, дрвеног мостића. Ћелав човек који је махао капом, држао им је говор. Вавилова је стајала сасвим близу њега.

Она се тако узбудила да није могла да разуме ни половину речи које је тај човек изговарао јасним гласом, са помало рскавим "р". Људи окупљени око њега су га слушали, тешко дишући. Старац у ватираном капуту је, због нечега, плакао.

Шта се с њом догодило на тргу у Москви, она није знала. Једне ноћи је о томе хтела да исприча ономе, ћутљивоме. Чинило јој се да ће је он разумети. Али није рекла ни реч. А кад су са Позоришног трга кретали на Брјанску станицу, певали су, ево, баш ову песму.

И гледајући у лица ђака који су певали, она опет осети оно исто што је доживела пре две године.

Магазаники видеше да, улицом, за ђацима, трчи жена у шубари и шињелу, у трку опасујући реденике за велики загасити маузер.

Гледајући за њом, Магазаник рече:

- Таквих људи било је, некада, у Бунди. То су прави људи, Бејла. А зар смо ми људи? Ми смо шљам.

Пробудивши се, Аљоша је плакао и ударао ножицама, настојећи да се избави пелена. Дошавши себи, Бејла рече мужу:

- Чујеш ли, дете се пробудило. Боље пристави примус, треба загрејати млеко.

Одред нестале за уличном кривином.

1934.

Василиј Семјонович Гросман рођен је 12. децембра 1905. године, у граду Бердичеву, у породици јеврејских интелектуалаца. Његов отац Соломон био је хемичар, инжењер који је порекло водио од бесарабских трговаца. Пишчев отац дипломирао је на Бернском универзитету. Мати Јекатерина Витис била је професор француског језика, и водила је порекло из одеског племства.

Родитељи будућег писца су се развели и он је живео са матером. Право име Василија Гросмана је Јосиф, али још у детињству његов надимак “Јосја” порушен је у “Васја”, што је он касније преузео као литерарни псеудоним.

Прву његову објављену причу, “У граду Бердичеву”, поздравили су и високо оценили Горки, Бабел и Булгаков. Та прича и данас има свој приповедни опој. Величанствено је, са две “немогуће” речи (“пиф-паф”), писац премерио сав домет и срж рата. Сјајно је описао војнике, породицу која прихвата трудну комунисткињу Вавилову, бердичевски пијац, акушерку, Хаима, Бејлу. Бејла, која је родила седморо деце и која поучава и прихвата Вавилову, која ће отхрани-ти њену бебу, заправо је главни лик прве Гросманове прозе. И поред идеолошке пишчеве интервенције, на крају, прича остаје свежа, снажна, уједно духовита и потресна - најавила је, одмах, велики дух. Године 1946. објавио је књигу “Треблински пакао” са темом холокауста, а за њом, на исту тему, написао још једну, заједно са Иљом Еренбургом, под насловом “Црна књига”; она је објављена тек 1980. године, у Израелу.

Од 1946. до 1959. године радио је над двокњижјем - “За праву ствар” и “Живот и судбина”. Роман “За праву ствар” објављен је 1952. године; аутор га је, после бујице негативних одзива у партијској штампи, морао прерадити. Обратио се писмом Стаљину, с молбом да сам председник државе размотри силне негативне критике и оцени роман, али одговор није добио. Роман је писан у традицији “Рата и мира” Лава Толстоја, с темом Стаљинградске битке. На Другој скупштини Савеза писаца СССР-а, 1954. године, Фадејев је рекао да је роман неправедно нападнут као идеолошки штетан. Твардовски, Симонов и Шолохов су, такође, високо оценили ту књигу. Кад су Шолохова питали зашто толико дуго не завршава своју најављену ратну епопеју, одговорио је да се од Гросмана на ратну тему не може писати боље, а нема смисла писати горе. Роман “Живот и судбина”, који је писац радио од 1950. до 1960. године, носи директан антистаљински печат. Писац је роман 1960. године предао часопису “Знамен”, али уместо у штампу, роман је, после претреса пишчевог стана, доспео у КГБ. Писац се писмом обратио председнику државе Хрушчову:

“Нема смисла ни правде у мом садашњем положају - у мојој физичкој слободи, кад се књига којој сам подарио живот, налази у тамници. Па ја сам је већ написао, не могу је се одрећи”. Хрушчов није одговорио, али је неколико месеци касније високи партијски функционер Михаил Суслов изјавио да о објављивању књиге не

може бити говора.

Василиј Гросман је умро 14. септембра 1964. године у Москви. Дуго се, после пишчеве смрти, сматрало да је рукопис “Живота и судбине” изгубљен, као и рукопис повести “Све тече”. Но, они су сачувани; доспели су на Запад, где су и објављени - “Све тече” 1970, а “Живот и судбина”, уз помоћ Војновича и Сахарова, 1980. године у Лозани. У Совјетском Савезу роман “Живот и судбина” објављен је тек 1988. године, а “Све тече” - 1989.

Гросман је, ма колико се трудио да буде “подобан” руски совјетски писац, као и сви велики реалисти, с временом, све неповратније долазио у позицију дисидента. Та позиција је, касније, истицана у први план и заклањала основну врлину његова приповедања - проицљиво критичко око посматрача такозване стварности и дар дубљег разумевања човекове психе.



Ћираџ друџих - Василиј ГРОСМАН

Валентина ЧИЗМАР

*ОДНОС ТРАГЕДИЈЕ И ЖИВОТА У НИЧЕОВОЈ
ФИЛОЗОФИЈИ*

Аполонски принцип живота

Фридрих Ниче у свом првом спису, *Рођење шрадедије*, покреће низ питања која ће развијати током свог даљег филозофског стваралаштва. Пре свега реч је о проблему воље, диониској уметности и трагедији, музици, нихилизму, афирмацији живота.

У *Рођењу шрадедије* Ничеу ипак није толико стало да нас обавести о историјском концепту трагедије, већ да прикаже трагедију као израз афирмације живота. Ниче трага за начином могуће афирмације живота који би био узор за модерног човека запалог у ситуацију нихилизма, као ситуацију пропасти највиших вредности. У нихилизму не пропада ова или она вредност, већ највиша вредност која је обједињавала све остале. Пропадање вере у Бога, као у највишу вредност, повлачи са собом ширење ситуације свеопште бесмислености живота, будући да су пропали сви орјентири којима се живот управљао. Живот се осуђује и негира услед немоћи да савремени човек пронађе нове вредности које ће одговарати самом животу и долазити из сфере живота. Нихилизам је само последица трансцендентног (натчулног) усемељења људског живота, те човек видевиши да не може већ више векова достићи идеале које је сам поставио животу на крају запада у ситуацију да поништава идеале, а тиме и живот чије се значење заснивало на њима. Губитак идеала за живот је исто што и губитак циља, али за Ничеа је тај губитак само логички след и последица наше неоправдане вере у оно што животу долази изван њега самог и води га у правцу супротним од његове исконске суштине. Губитак циља узрокује да човек губи и одређени смисао живота. А ко не познаје циљ не може наћи ни пут, каже Владимир Филиповић у делу *Новија филозофија Зайада*.

Нови смисао и вредност живота у Ничеовој филозофији захтева превредновање старих вредности (које су водиле ка негацији и слабењу живота), те принцип нових вредности мора долазити из самог живота, а не више сфера које су животу нужно супротне – као

морал, метафизика, религија, наука. То мора бити здрав принцип који ће живот водити ка све вишим стваралачким могућностима које крије у себи, слободном изражавању његове моћи, принцип који узрокује полетност и његову јачину, непрекидни активитет и стално превладавање већ достигнутог ступња развоја, а не скрушеност и пасивност пред идеалима, које воде до стагнације, губитка животне снаге и престанка сваке иновативности. За Ничеа је суштинско поимање да живот увек хоће нешто више од самога себе, наиме, не просто само да се одржи и очува, већ инсистира на његовом расту, развоју и ширењу. Одржање живота је само пут ка његовој деградацији и декаденцији, али с друге стране, јесте и основа за јачање живота и даље кретање. Тај принцип мора следити не више рационалност спекулативне метафизике, већ је у Ничеовој филозофији постављен на ирационалном појму који у његовом раном делу бива означен као воља сама. Основ живота јесте сфера човекових виталних и вољних инстинката, нагона који чине и почетак освешћивања човекових стваралачких моћи у којима живот бива осветљен у повишеном значењу и вишем интензитету.

Стога се Ниче и окреће времену пред-сократске Грчке, тачније периоду процвата трагедије и трагичког погледа на свет, где се живот показује у својој пуној снази, изразитој вољи за животом. Са губитком тог трагичког увида старих Грка, који је за Ничеа обојен изразитим оптимизмом спрема живота, савремени човек истовремено губи снажну вољу којом би могао афирмисати живот. Наиме, Ниче је сагледао да је у грчком уметничком стваралаштву присутан полатирет две супротне тенденције живота у ликовима грчких богова Аполона и Диониса, а које су присутне у сваком људском животу и свакој култури. Али тек јединство и усклађеност ова два животна симбола јесте израз постигнућа пунине живота и његовог стваралачког карактера. И једно и друго начело израз су саме воље за животом и изражавају два битно различита односа спрема живота. Дионис је метафора и митолошка слика која Ничеа асоцира на живот и здравље, дивљу инстинктивну енергију, снагу и екстазу¹. Аполон је принцип мере и хармоније, реда и склада, унутрашњег спокојства. Супротност између Аполона и Диониса сконцентрисана је у средишту њихових активности. Аполонска моћ је приказана у ликовним уметностима (особито у архитектури, вајарству, сликарству) – слика ствари појавнога света и симбол је контемплативности у којој ћуте људске страсти. Било да је реч о епу или вајарском достигнућу та дела само су обличја унутрашњих слика која се показује и износе пред другима. Еп показује тежњу за пластичким стварањем, по чему се он и разликује од лирике тиме што живу појаву, коју стваралац гледа у сну, настоји да преобликује у јасну слику. Аполон је водитељ и заштитник оних песника, певача и свирача

¹Robert Wicks, *Nietzsche's 'Yes' to Life and the Apollonian neutrality of existence in: Nietzsche- Studien, Band 34, Internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung, Walter de Gruyter-Berlin-New York, 2005, p. 100.*

који у музици одржавају поредак и склад. Он је бог сна, одакле уметници црпе грађу за своју уметност. Изражава принцип разумске рефлексије и дисциплине. Дионис као бог опијености и празничког пијанства израз је несвесне стваралачке воље и представник је музичке уметности уопште.

Гледано историјски, аполонска уметност постоји и пре развоја истинске грчке трагедије и део је свести хомеровског човека. У ликовима олимпијских богова, аполонско налази своје најузвишеније оваплоћење и као такво јесте и узрок настанка тог истог света. Као што је и Аполон приказан у лику мудрог и спокојног ствараоца, увек јасне свести и будног знања који захтева поштовање мере, ганица и индивидуе, тако и су и олимпијски богови приказани у стању дубоког спокојства какво се среће само у стањима снова и контемплације, где ћуте све људске страсти и нагони. Аполон, како каже Ниче у *Рођењу трагедије*, влада „сјајним привидом унутрашњег света маште“ и представља *божански симбол начела индивидуације* заинтересованог само за појаву, представу света. Али кад је реч о аполонском привиду он се не односи на чисто појављивање нечега, већ је то лепи привид који обједињује и позитивне и негативне моменте чаробне визије и сјајне обмане.

Аполонско значи давање предности индивидуалности и субјективности, али у томе се крије и извесна опасност приликом откривања пуног извора живота. Аполон крије праву природу света, јер указивањем на емпиријски свет скрива суштину воље и заводи јединку ка свету индивидуализованих феномена. Несвесна воља, која изражава ту стваралачку црту присутну у световима снова и свим уметничким ликовним креацијама, бива скривена.

Аполон је и прародитељ и створитељ олимпијског света богова. Само нагон оличен у Аполону могао је створити олимпијски свет уопште, „па у том смислу можемо схватити Аполона као родитеља тога света.“² Богови са Олимпа представљају симбол грчке лепоте у којој Хелени проналазе пут одбране од патње. Тек преко тог посредничког света Олимпљана за Грка је било и могуће изнова савладати патњу. Стога, аполонска култура за Ничеа има значење једне теодицеје у којој Хелен налази оправдање свог живота у боговима, који живе тим истим животом, а који су заједно са људима подређени страшној судбини. Судбини су подређени и људи и богова, па се та аполонска теодицеја разликује од других религија где богови усмеравају потезе судбине или среће (фортуне). Упркос надмоћи страшне судбине, хеленска божанстава позивају на даље живљење, али је свет човека увек завистан од њиховог уплитања. У Хомерим еповима су тако божанске и људске акције приказиване као паралелне, а богови су присутни или као пратиоци, заштитници или човекови супарници. Улога богова се притом различито одређивала и кретала од религијског, етичког значење,

²Фридрих Ниче, *Рођење трагедије*, Граматик, Подгорица, 2001, стр. 28.

па и правног где су богови схватани као гаранتي реда и правде. Виђени на тај начин, богови су у грчком раздобљу за Ничеа представљали неопходни услов „цивилизованог људског живота“ и услов егзистенције хомеровског човека.³

Али за Ничеа аполонска уметност не може бити нешто више од наивне уметности. Другачије речено, она је само уметност привида, оличене у Хомеру као представнику. На крају крајева, грчки богови су само креације снова и као такви рефлектују лепоту ствари и илузију. Ничеов појам Аполона чак се може поредити са Шилеровим појмом наивног. Наивност у Шилеровом значењу, сродна је аполонској, јер је наивност та противречност између идеалне представе и самог живота, коју представља и Аполон. Иза света привида не појављује се живот какав јесте. Аполонска наивност представља и заборав основног сазнања и мудрости Силена која гласи: *боље је биџи не рођен*. Та уметност привида која се отелотворила у ликовима олимпијских богова има, ипак, једну заједничку црту са доинишким уметношћу. Наиме, обе величају религију живота, што говори у прилог да код Грка уметност никада не настаје из невоље или ради одвраћања од живота, као ни из аскезе, већ из жудње за животом. Грк оправда живот чак и преко славопојки које изражавају чежњу за продужењем живота, служи се предсказањима, сновиђења само да би на тај начин учинио живот достојним живљења. Такав модел живљења, помоћу илузија, свагда је пружао Хелену могућност да остане „победник над стравичном дубином посматрања света и бескрајно раздражљивом способношћу за патње.“⁴

Ниче је свестан да аполонско начело управља светом привида али, ипак, с друге стране, налази да аполонска култура даје животу изванредан значај и вредност. Аполонско, као принцип идеализације и разумске рефлексije, има моћ да оправда сав апсурд и патње егзистенције и на тај начин изађе на крај са болом хомерских људи који произлази из чежње услед растајања са животом. Њихова максима живота гласи: *најгоре би било убрзо умреџи, а друго ђо регу зло – иџи се уоџиџи једном мора умреџи*. Само привидан олимпијски свет, како сматра и Финци⁵, имао је ту снагу да стварањем симболичког света лепоте одагна патњу која раздражује и непрекидно прати Грке. Само преко тог олимпијског света лепоте, мира, уживања, хармоније општег и појединачног, као у идеалном свету, свету преображеног у уметничко дело, могла је бити сконцентрисана замисао вишег смисла живота за Хелене. Само на тај начин и том

³Види: Robert Wicks, Nietzsche's 'Yes' to Life and the Apollonian neutrality of existence in: Nietzsche-Studien, Band 34, Walter de Gruyter-Berlin-New York, 2005, p. 108.

⁴Friedrich Nietzsche, Die Geburt der Tragödie oder Griechentum und Pessimismus in: Werke I, Verlag Ullstein GmbH, Frankfurt/M-Berlin-Wien, 1972, s. 31.

⁵Види: Предраг Финци, Умјетност и искуство, Сарајево, Светлост, 1986, стр. 14.

облику, хеленски човек обожава живот, тј. другачије речено, он га идеализује вођен вишим смислом. Стога је и уметност за Грке морала бити једина истинска допуна и усавршење живота.

Највише дејство ове аполонске уметности и културе Ниче је открио у њеном покушају да сруши царство титана, чудовишта које карактерише херојско доба и њихов поредак ствари, принцип прекомерности, живот препун патњи и ужаса. Доаполонско доба или херојско време најбоље се очитује у Есхиловом *Митју о Прометјеју* који је пример кршења принципа мере и склада између људског и божанског света.

Аполонски принцип не може прихватити такав модел живљења пун противречности, јер Аполон није само естетичко, већ пре свега етичко божанство које „захтева од својих створења меру.“ Његов је захтев сконцентрисан у гномама „Познај себе“ и „Нипошто сувише!...“⁶

На аполонском ступњу за Ничеа се није могао у потпуности објаснити истински однос старих Грка према животу. Исто тако се, с друге стране, ни суштина уметности се није могла појмити само на том рационалном принципу. Морао је постојати елемент који открива изворну снагу живота, вољу за животом каква је својствена *агносџичком* духу старих Грка. Наиме, то је морао бити елемент који на најбољи начин раскрива дивљу инстинктивну енергију, пунину здравља, снагу и животну екстаза. И управо услед немоћи Хелена да у потпуности истинству титански свет и да аполонски свет завлада у потпуности јавља се потреба за увођењем новог божанства – Диониса.

Долазак диониског, те рушилачке енергије, у свет Грчке постаје нови „естетски догађај“, али пре личи на онај хорор и изданке маште које срећемо пре Хомера, него на спокојан свет мира и лепоте. Та нова уметност, позната као диониска уметност, износи пред Грке ноту терора, уноси сећање на време када је бол доживљаван као радост, а врхунски тријумф као „урлик бола из срца“. Само та преобилна енергија скида онај танак аполонски вео који је Грцима дуго скривао овај, како каже Данто, варварски, диониски свет.⁷ Диониски карактер живота се може тумачити појмовима динамичке енергија, ентузијазам, харизма, чак и маније, лудости.⁸ То је пре свега еротска концепција живота која има тежиште на очајању и болу света, али преплављена радошћу и преобиљем задовољства. Дионис у грчки свет доноси црту прекомерности било у радости или патњи. И за разлику од Аполона, Дионис је отворен за сазнање трагичке истине. Аполон скрива истину иза света привида,

⁶Фридрих Ниче, *Рођење ѓрађегије*, Граматик, Подгорица, 2001, стр. 32.

⁷Arthur C. Danto, *Nietzsche as Philosopher*, Columbia University Press, New York, 2005. p. 33-34.

⁸Robert C. Solomon, *The Joy of Philosophy: Thinking Thin versus the Passionate Life*, Oxford University Press, 2006, p.18.

Дионис разбија окове привида. Тек откривањем тог привида, Грку је било могуће да спозна суштину привида и открије аполонски привид као израз вештачког привида. Наиме, „у сједињењу са диониским Аполон губи илузију о својој аутономији и онда када баца поглед испод свих облика – у диониски понор – он доспева у вртлог растварања свог идентитета.“ На диониској основу, како закључује Петер Слотердијк, Грка подрива слутња да је „лепи свет привида са свом својом блиставом појмовношћу и обиљем рационалног светла уствари само објективирање безобличног бога Диониса.“⁹ Дионис је бог који уништава све форме и кодексе и само под упливом диониског начела, открива се оно што је било скривено под сјајем олимпијских богова.¹⁰ Једном речју, тада наступа сумрак старих богова.

Титанска снага херојског доба се, у измењеном облику и под ликом новог божанства, поново пробила у грчки живот са увођењем култа Диониса. Мит о Дионису и култ Диониса представљају срж грчке трагедије. Одатле је грчка трагедија и непојмљива без мита, јер је мит извор њеног настанка. Мит је за Ничеа основа уметности на којој морају бити изграђене све естетичке креације, а уметност и мит су увек повезани „фундаменталним импулсом човека“ – његовим импулсом за стварањем метафора.“¹¹ Тек је у миту, а нарочито у уметности протканој митом, могуће пробудити код човека инстинкт за стварањем метафора до крајњих граница и то пре свега захваљујући осећању животног преобиља које допушта човеку да може желити илузију и привид. Трагедији приказује мит и настаје из мита. Али ту више није реч о хомеровским митовима. Истинска грчка трагедија не настаје из мита који представља историјско-прагматичку повест, већ из мита који наслућује метафизичку стварност. Само такав мит, удружен са трагедијом, приказује своју најдубљу форму и најдубљу садржину. Првобитни јунак трагедије за Ничеа је био Дионис, а њен предмет су биле Дионисове патње. Митови причају како су Диониса још као дечака раскомадали титани, па се сада у таквом стању поштује као Загреј, а то комадање је стварна диониска патња. Дионис је једини лик (трагедије) који пати, али, исто тако онај који уме да превлада бол постојања и пронађе радост.

Наиме, с једне стране, Дионис на себи мора искусити патње индивидуације, јер се стање индивидуације сматралом извором и праосновом свеколике патње. Али Дионис се поново рађа из уништења и тиме он означава крај индивидуације. На који начин Дионис проналази радост? Управо преко музике (супротној од апо-

⁹Петер Слотердијак, *Мислилац на позорници*, Сарајево, Веселин Маслеша, 1990. стр. 109.

¹⁰Види, Walter Kaufmann, *Nietzsche* (Philosopher, Psychologist, Antichrist), Ewing, NJ, USA: Princeton University Press, 1975, p. 128.

¹¹Allan Megill, *Nietzsche and Myth in: Prophets of Extremity*, University of California Press, Berkley Los Angeles London, p. 65.

лонских звукова харфе) Дионис досеже до темеља Пра-Једнога као извора радости и уједињује нас са противречном природом воље. У сједињењу са прабићем бол је трансформисан у исконску радост, па је одатле за Ничеа неприхватљиво да се бол мора интериоризовати и посматрати као последица греха или кривице.

Извор трагедије и трагичка визија света

Првобитна трагедија је имала свој извор у дитирамбској музици хора. Сам хор представља трагички тј. занесени гледалац који ствара визију бога Диониса. Садржај те визије односи се на неки догађај из повести борбе и патњи Диониса, „али утопљене у ужитак изворног бића.“¹² У таквој трагедији још не постоји ни сценско наступање, нити развој, заплет и расплет неке радње. Ниче притом одбацује и свако тадашње политичко тумачење хора према коме би народ на позорници представљао хор. С друге стране, за њега је прихватљивије Шилерово тумачење према коме хор представља живи зид „који трагедија подиже око себе да би се просто оградил од стварног света и тако сачувала своје идеално тле и песничку слободу.“¹³ Хор у првобитној грчкој трагедији не постоји одвојено од публике, јер она у њему непосредно учествује и преображава се. И читамо у *Рођењу трагедије*: „у дитирамбу, пред нама стоји заједница несвесних глумаца који себе узајамно виде преображенима.“¹⁴ Будући да још не постоји ни драмска радња не постоји ни публика састављена од гледалаца. Тиме Ниче настоји да превазиђе традиционална значења појмова публике, позорнице и радње. У том се открива и специфичност Ничеовог виђења грчке трагедије у односу на Аристотелово традиционално тумачење које се заснива на јединству три класичне норме грчке трагедије (јединство места, времена и радње).

Трагедија као хор, у Ничеовом смислу, увек представља хор сатира, јер и по изворном пореклу, речју *трагџиџија* се објашњавала песма јарца (трагџн ђидџ). Владало је распрострањена уверење да се првобитни хор састојао од сатира који су у неком погледу били слични козама.¹⁵ За Ничеа, сатир је представљао митолошку фигуру пола-јараца пола-човека. За разлику од уобичајеног схватања да сатири живе као похотни демони шума у Ничеовој филозофији они бивају представљени као медијум човековог стапања са природом. Распевани јарчеви не доводе човека до разверата, јер је у трагедији

¹²Жил Делез, Ниче и филозофија, Београд, ПЛАТΩ, 1999, стр. 18.

¹³Фридрих Ниче, Рођење трагедије, Граматик, Подгорица, 2001, стр. 44.

¹⁴Исто, стр. 50.

¹⁵Валтер Кауфман, Трагедија и филозофија, Књижевна заједница Новог Сада, 1989. стр. 32-33

„барбарски јарац узнатрествовао до јарца културе.“¹⁶ Сатири се увек налазе у пратњи Диониса, заједно са нимфама и менадама, а често су везивани за илирске области и Пелопонез, где су првобитно поштовани као демони плодности. Фигура сатира за Ниче је само метафора живота какав стварно јесте – *вечан, неразорив и њун насладе*. Стога је хор сатира само метафоричан хор природних створења што неуништиво и вечно живе, независно од свеколике цивилизације, простора и времена. Хор открива трагичку истину постојећег. Наиме, све што настаје мора да нестане, пролази и мења се, а такав увид пружа човеку моћну визију да постоји вечни живот што се крије иза свих промена и појава. Тај хор афирмише вечити циклус живота и смрти, а свеколика патња налази своје оправдање.

Трагичко сазнање пружа и радосну наду да се окови индивидуације могу разбити и тек тада је могуће наслутити исконско јединство и радост. Тај мистеријски увид потиче од самог Диониса и тек нам то откриће указује на пра-лепоту. Ова космичка лепота за Ничеа мора бити „постављена у средиште света, пошто оно своје пуно важење не може имати као нешто онострано, већ само унутар постојања које прожима.“¹⁷ Ова пра-лепота је иманентна свем постојећем.

Трагичка визија света је тако по Ниче, с једне стране, увид у апсурд и патње живота, али исто тако, с друге стране, сазнање о неуништивности живота па је стога израз радости. Суштина трагичког увида је афирмација патње, бола, нестајања, пролазности као основа живота, јер нам он најпре открива да све што настаје мора бити спремно на болно пропадање, па стварање и разарење као трагички догађај није присутан само у људском свету, већ је у основи читавог космичког збивања. Трагичко је начин постојања целокупне стварности. У њему не постоји избављење коначног бића у његовој коначности. Све је подложно закону пропадања и поновном враћању темељу живота.

Трагичко је схваћено као весело, па је трагички доживљај доживљај радости, а не бола. Оно је супротност нихилизму, јер афирмише постајање, а у постајању и мноштво, и радост и патњу. Ниче сматра да бисмо постигли оптималне услове здравља и живота морамо будистички прихватити патњу као саставни део живота и као неизбежну и горку нужност.“¹⁸ Она мора бити вреднована позитивно, сходно ступњу љубави према животу. Тако и обрт у Ничеовом схватању трагедије истискује негативно значење трагичке визије света.

¹⁶Петер Слотердијк, *Мислилац на њозорници*, Сарајево, Веселин Маслеша, 1990, стр. 108.

¹⁷Предраг Финци, *Умјетност и искуство егзистенције*, Сарајево, Свијетлост, 1986, стр. 15.

¹⁸Robert Wicks, *Nietzsche's 'Yes' to Life and the Apollonian neutrality of existence in: Nietzsche-Studien*, Band 34, Walter de Gruyter - Berlin - New York, 2005, p. 100.

Трагично у себи носи највишу радост, ону радост Пра-Једнога, која је општа и изнад сваке појединачне патње и бола човека. Тако схваћена трагедија нема функцију прочишћења или катарзе. Исто тако, трагичко се не схвата као носталгија за изгубљеним јединством нити изражава негативну осуду живота.

Трагичко искуство живота, које се код Ничеа темељи на увиду у противречност постојања и које признаје прабол као темељ свих темеља¹⁹, не може се заснивати на појму трагедије као уметничке форме која дејствује као *каатарсис*. Трагедија није врста песничке уметности – као што мисли Аристотел – већ како истиче Грлић – трагедија код Ничеа “изражава најдубљу бит трагичког човека, који у савршеном миру подноси највеће ужасе (...) човека који у себи уједињује, а тиме и превладава аполонско и диониско, драму и музику.”²⁰ Та првобитна трагедија, па и свака истинска трагедија, за Ничеа не може бити у служби људског прочишћавања (*каатарсис*) од афеката. Аристотел је у делу *Поетика* дао класичну дефиницију трагедије која ће дуго важити као узор многим драмским теоретичарима, песницима и критичарима. Трагедија је код Аристотела сведена на подражавање (*мимџис*) ваљане, племените радње, са одређеном дужином и пријатним говором (који има ритам, мелодију и музику) за сваки појединачан део и радије се ослања на делање, а не на приповедање тј. причу. Путем изазивања сажаљења (*елеос*) и страха (*џхобос*) врши прочишћавање таквих емоција и оплемењује душу гледаоца. Трагедија је *мимесис* (подражавање) живота и људског делања. Саосећање које треба да изазове – указује на заједничку патњу, дубоку дирнутост и потресеност људском несрећом, а та сапатња за Аристотела јесте истински предуслов трагедије²¹. Међутим, према Ничеу, трагедија у себи не сме да садржи ишта што подсећа на моралну подуку, нити треба да указује на моралне недостатке својих јунака.

Трагедија представља највиши ступањ уметности, а трагичко није само трагичко-људско, не осликава само човека и његове патње, већ припада метафизичкој суштини бића уопште. Тек преко трагедије, која допушта метафизичку утеху и свет оправдава на уметнички начин, и најтрагичнији живот проналази своје оправдање. Такав пример Ниче је видео у старим Грцима који и даље виде лепоту света, упркос свој патњима, па чак и кроз патњу. Стога, трагедија схваћена као облик афирмације живота не може за Ничеа бити песимистичка.

Многе дефиниције, полазећи и од Аристотела, не познају по Ничеу суштину трагичког. Трагичко је *радосћ* коју проналазимо

¹⁹Види: Петер Слотердијк, *Мислилац на ѝозорници*, Сарајево, Веселин Маслеша, 1990, стр. 119.

²⁰Данко Грлић, *Friedrich Nietzsche*, Загреб, Библиотека знанствених радова, 1981, стр. 105.

²¹Види: Аристотел, *О ѝесничкој уметњосћии*, Београд, Дерета, 2002, стр. 65-66.

иза свих појава. Зато је “трагедија у свом непосредном доживљају весела, изазива страх и сажаљење само код тупавог гледаоца, код болесног слушаоца или морализатора који од ње очекује да му обезбеди исправно функционисање његових моралних сублимација или медицинско очишћење.”²²

Шопенхауеров и Ничеов појам трагичког

Грчка трагедије је супротна песимизму, али ако постоји извештај песимизма у њој, онда је то за Ничеа својеврстан облик песимизма, наиме, песимизам снаге. Она настаје из својеврсног облика патње, али не патње какву познајемо у будизму или Шопенхауеровој филозофији. Већ у *Рођењу трагедије* Ниче открива постојање два различита смисла песимизма, узрокована различитим облицима патње. Ниче се пита: „Постоји ли можда патња изазвана самим преобиљем? Некаква оштроока храброст која куша, која *жуди* за стравичним као за непријатељем, достојним непријатељем на ком ће моћи да окуша своју снагу који ће је научити шта је ‘страховање.’“²³

Трагички поглед Грка може једино и настати из овакве патње – патње од преобиља живота. Зато Грци и нису били песимисти у традиционалном значењу песимизма као врсте очаја над постојећим. Трагедија је прочитати пример како су Грци раскрстили са тим обликом песимизма и начин како су афирмисали живот. У њој је Ниче видео величину која успева да не падне под утицај будистичког порицања воље. Патња од преобиља живота је за Ничеа сасвим другачијег порекла од воље за пропадањем и жудњом за ништавилом. Таква патња није средство да се живот осуди, већ физиолошки гледано јесте предуслов истинског заноса животом. Песимизам присутан у будизму и Индији, тежи окретању од живота у ништавило, нирвану. Ниче га је дефинисао као песимизам слабости, тј. као „знак опадања, пропадања, изопачености, заморених и ослабљених нагона...“²⁴ Узрок песимизма слабости је у патњи осиромашеног, силазећег живота, а никад у патњи живота усред преобиља. Песимизам слабости указује да су невољници живота они који изражавају слабост да превазђу патњу и не могу је увидети као нужност за своје стваралачке подухвате. Према Делезу, они „патњу претварају у средство да се оптужи живот, да му се противречи.“²⁵ Сам Дионис, насупрот њима, схвата да живот „не треба правдати, да је живот суштински праведан.“²⁶ Штавише, живот на себе преузима задатак правдања и живот мора да афирмише чак и најтежу

²²Жил Делез, *Ниче и филозофија*, Београд, ПЛАТΩ, 1999, стр. 24.

²³Фридрих Ниче, *Рођење трагедије*, Граматик, Подгорица, 2001, стр. 8.

²⁴Исто, стр. 8.

²⁵Жил Делез, *Ниче и филозофија*, Београд, Плато, 1999, стр. 22.

²⁶Исто, стр. 22.

патњу. Тако су за Ничеа Дионис и Хамлет очити јунаци које краси храброст гледања у суштину ствари, у језиву истину пролазности, али исто тако успевају да иза те стварности пронађу радост и непресушно изобиље живота. Заиста, када човек постане једном свестан сагледане истине и свуда опажа стравичност или бесмисленост постојања, он тада, како Ниче метафорично каже, схвата симболичност Офелијине судбине и сазнаје мудрост шумског бога Силена – боље је не бити рођен. У тој највећој опасности, ипак, појављује се уметност „као спасоносна, лечењу вична чаробница; она једина уме да туробне мисли испуњене гађењем на стравичност или бесмисленост постојања, преобрази у представе са којима се може живети.“²⁷ Грци су стога за Ничеа били леви, јер су имали снаге да претрпе патњу и преведу је у креативност.

Трагедија као врста уметности допушта занос и уживање у трагици живота, тако да она ослобађа оно животоно и чини га видљивим. Она не пропагира наду у срећан крај историје, већ по Ничеу, како мисли Шонерман, „припрема за суочавање са реалношћу.“²⁸

Шопенхауерова филозофија као својеврстан облик песимизма слабости предлаже окретање од живота. Ниче ипак види потребу да се живот и даље афирмише у својим радикалним импликацијама заједно са патњом. Чак ни у смрти трагичког јунака Ниче не види мотив сажаљења који би у трагедији био одлучујући. Та смрт јунака чак омогућава поглед у оно што се крије иза граница појединачног света – живот у изобиљу и пуноћи радости. Античка трагедија је за Ничеа узор сваке истинске трагедије. Она чак има моћ да пружи утеху, и она се код Ничеа своди на метафизичку утеху. У томе се крије и метафизичка вредност уметност. Михало Ђурић објашњава смисао те утехе. Метафизичка утеха је код Ничеа циљ сваке трагедије. Та утеха јесте „трагичко сазнање“ или „дионизијска мудрост“ да је живот вечан и непрекидан, упркос свим појавним променама. Утеха се састоји у томе да уметност улива наду у даљи живот, јер једино она може да савлада „ужас и апсурд појединачног бића“. Она указује на вечно кретање живота. На тај начин су у *Рођењу трагедије*, како указује Кауфман, и појам живота и трагедија у потпуности супротне сваком будистичком порицању воље и живота, а уметност која ништа не осуђује нити одбацује представља за Ничеа највишу метафизичку делатност живота.

Шопенхауерово схватање трагедије је у складу са песимистичким схватањем живота. Смрт је само један од доказа да живот не може бити вредност по себи најпре јер је по Шопенхауеру он сличан сну, несталан је, релативан, несигуран.²⁹ Разлог Шопенхауеровог проглашавања ништавним карактера живота, чији је основ

²⁷Фридрих Ниче, *Рођење трагедије*, Подгорица, Граматик, 2001, стр. 46.

²⁸Hans-Martin Schönerr-Mann, Friedrich Nietzsche, Wilhelm Fink GmbH & Co. Verlags-KG, Stuttgart, 2008, s. 20.

²⁹Види: Бранислав Петронијевић, *О вредности живота и могућности среће*, у: *Чланци и студије*, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона, 1932, стр. 53.

природа саме воље, произлази из песимистичког однос према патњи. Патња се јавља и препознаје као недостатак извора ствари и сваки пут рађа нову жељу, хтење које као хтење уопште не може бити у потпуности задовољено. Та вечита глад и жуда произлазе из ирационалног језгра живота, наиме, воље која по Шопенхауеру проузрокује „заваду, немир и неиспуњену жудњу.“³⁰ Шопенхауер, како сматра Зимел у делу *Ниче и Шопенхауер*, види патњу чак као апсолутну супстанцију доживљеног постојања, нешто што у свету постоји као *априорна* одредба, а не нешто што тек придолази створеном свету.

Основна функција трагедије, по Шопенхауеру, стога јесте да пружи човеку подстрек да се лакше одрекне властитог живота. Управо, јер све оне страхоте које гледалац види на позорници и показују му горчину и неправедност живота, дејствују на њега тако да је „боље да отргне своје срце од живота, да од њега одврати своју вољу, да престане волети свет и живот.“³¹ Трагедија тако по Шопенхауеру у нама отвара увида да нам овај земаљски свет и живот (као једини постојећи) не могу пружити никакво задовољење. Зато Шопенхауер мисли да су у трагедији и свет и живот једнако осуђени и негирани, као и у реалности. Тај песимистички однос се у највишем ступњу изражава у стањима досаде, а живот изгледа потпуно ништаван. Своју најизразитију осуду живота Шопенхауер је изразио у одељку *О ништивостиима и патњама живота*: „Живот са својим свакодневним, недељним, годишњим, малим, већим и великим незгодама, својим превареним надама, својим белајима, који изигравају сваки предрачун, тако јасно носи печат нечег што треба да нам изазове гађење да је тешко разумети како су људи могли да то игноришу и да се дају убедити да је живот зато ту да бисмо у њему, пуни захвалности, уживали, и да је човек на овом свету да би био срећан.“³² Тако се већ у свакодневном животу човеку показује и открива стање света које се гади његовој вољи. Трагедија, која за свој садржај има те моменте и приказује неминовност живота, код човека изазива склоност ка резигнацији.

Шопенхауеров песимизам води тако ка визији краја свих тежњи и прекида сваког настојања воље. Стога ће и Ниче након *Рођења трагедије* снажније довести у питање метафизичку претензију Шопенхауеровог волунтаризма и постати уверљивији у настојању да афирмише живот.

Ничеански схваћена трагедију открива нам ново уметничко искуство света тек преко диониског елемента који нас обједињује са истинском природом воље, као основом живота. Та диониска природа човека, нужна за сваку уметност, не само за трагедију, долази

³⁰Георг Зимел, *Шопенхауер и Ниче*, Сремски Карловци-Нови Сад, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2008, стр. 76.

³¹Артур Шопенхауер, *Свети као воља и представља* 2, Нови Сад, Матица Српска, 1986, стр. 374.

³²Исто, стр. 493.

до изражаја у извесном осећању заноса и опијености животом.

Занос као услов уметничког стварања

Разматрањем смисла заноса и немачког превода речи *Rausch* (или енг. *intoxication*) ми смо у Ничеовој филозофији упућени на једну карактеристику душевног и телесног стања. Оно се односи на екстазу, пренос, физиолошко стање блиско опијености и без тог стања заноса није могућа никаква уметничка креација. Све теорије уметности, од Аристотела до Шопенхауера, често превиђају тај суштински аспект естетског искуства, јер посматрају ствари са становишта гледаоца уметничког акта. Аполонски сан нас никада не доводи даље од једне мирне естетске визије света, али диониска екстаза, како наводи Сретен Петровић у *Естетички*, јесте за Ничеа извор правог (јаког) живота и потврђивања свеопште воље. Елемент заноса је, с друге стране, и нужан елемент сваког уметничког стварања. Чак штавише, „Ниче говори (са особеним ентузијазмом) о заносу (опијености, јарости) који сматра суштинским за уметност (тј. суштинском за велику уметност), примећује Роберт Соломон у делу *Living with Nietzsche*. Уметност која не долази до унутрашњости животног врела, само је ствар неког јефтиног и површног одушевљења и не одговара снази истинског заноса.

Истински занос Диониса можемо упоредити са стањем опијености. Према Артуру Дантоу оно је најближе стању алкохолизма у нашем физичком свету.³³ Диониско стање је стање не људске, већ божанске опијености и тек као такво представља *екстазијско* стање у којем иступамо из себе, „постајемо са свиме једно, улијевамо се у бесконачно море, тонемо.“³⁴ Тек преко заноса могуће је увидети „страшни нагон за животом и истовремено непрестано умирање свега што је ступило у живот.“³⁵ Таква свест која потиче од Диониса јесте зато и у односу на аполонску једна „боља“ свест.³⁶ Она опажа примодријално јединство живота, „хен каи пан“. Изливање исконске радости живота опажа се само кроз дионисову опијеност у трену када проговарају дивље страсти и снага слична буђењу пролећа. Наступајући против становишта безинтересног допадања, против Кантове и Шопенхауреове тврдње да уметничка контемплација мора неутрализовати нагонску сферу човека да би дошли до лепоте по себи, Ниче је оспорио и недовољност мирне аполонске контемплације и утишавања воље, да би тек кроз изразито надахнуће Диониса било могуће сагледавање истинске лепоте која представља

³³Arthur C. Danto, *Nietzsche as Philosopher*, Columbia University Press, New York, 2005, p.30.

³⁴Еуген Финк, *Nietzscheova filozofija*, Загреб, Знаци, 1981, стр. 29.

³⁵Фридрих Ниче, *Диониски поглед на свет*, у: *Списи о грчкој књижевности и филозофији*, Нови Сад-Сремски Карловци, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998, стр. 71.

³⁶Christopher Janaway, *Schopenhauer – A Very Short Introduction*, United States, Oxford University Press, 2002. p. 16.

експлозију животне снаге и снажну жудњу за постојањем. Сва моћ уметникове креативности и стваралачке моћи извире из заноса, наиме, као изаза афирмације вечитог постајања живота. У опијености уметника, а не утишавању воље, крије се заборав просторно-временских оквира и могућност деструкције граница индивидуалног живота. У диониском стању нема више места за границе и разлике (међу људима, народима...) које су карактеристичне за аполонски свет и аполонско сазнање да је овај живот само сан, привид или слика. Према Фигалу, за Ничеа је само занос тај истински медијум искуства пуног, животног осећања и побуде живота.³⁷

Дионисов занос је специфичан, јер изазива посебно телесно стање, али исто тако јесте својствено стање душе при чему је појачана жудња за животом. С обзиром да се у опијености дешава хармоничан и складан однос телесног и душевног, такво стање можемо појмити као „здро“ и разликовати га од истих надражаја који потичу од опијености, а воде у правцу телесног исцрпљивања која се јавља код болешљивих природа. Снажне уметничке природе у стању заноса износе на површину све дионисове атрибуте. Они расипају снагу, занесени су животом, без страха да ће се изгубити или осиромашити. Истински занос показује нам живот у пунини и раскоши. Занос све претвара и преображава и као такав нагони човека да се симболички изрази кроз покрет, говор, стварање.

Уопште, настанак уметности или било какво стваралаштво захтева занос као физиолошки предуслов или психолошку погодбеност личности. У *Сумраку идола*³⁸ Ниче се бави психологијом уметника и представља занос као природан услов, као физиолошку сферу, да би он касније као последица „јаким пожуда и великих афеката“ постао основно естетичко стање уметника (стање продукције и уметникове креације). Према Ватиму, онда када занос постане естетичко стање он поседује разнолике начине комуницирања и постаје највиши облик општења и преносивости мисли међу живим бићима.³⁹ У њему субјект постаје пренапрегнут крајњом осетљивошћу на надржаје и звукове, али тако да надражаји не доводе до слабљења његовог живота, већ повећавају способност моћи разумевања и поимања. Одатле се лако може уочити разлика између заноса као специфичног уметничког облика и неуметничких стања. Хајдегер притом наводи типичне карактеристике некреативног става: уздржљивост, хладна трезвеност, умор, исцрпљеност, усахлост, под чијим погледом живот пати.⁴⁰

³⁷Упореди: Figal Günter, *Nietzsche (Eine philosophische Einführung)*, Phillip Recalm GmbH&Co, Stuttgart, 2001.s.76.

³⁸Фридрих Ниче, *Сумрак идола*, Београд-Сарајево, Издање И. Ђ. Ђурђевића, 1919, стр. 32.

³⁹Ђани Ватимо, *Воља за моћ као уметношћу*, у „Ниче“, часопис *Градац*, стр. 107.

⁴⁰Martin Heidegger, *Nietzsche I*, Neske, Verlag Günther Neske Pfullingen, 1961, s. 121.

Сваки велики и инстински потицај уметничког стваралаштва Ниче је видео у заносу. Занос, а не инспирација, фантазија, имагинација је у Ничеовој филозофији проглашен почетним ступањем сваке уметности. Аполонски принцип се појављује у Ничеовој филозофији као други ступањ уметничког стварања. „На другом ступњу, из оргијастичког узбуђења, постепено се необузданост смирује, ствар уобличава, и тако постаје она друга креативна енергија која уравнотежава, *аполонска визија живота*, која се према диониском заносу односи као Биће према Постојању, као форма према динамизму и опскурности материје...“⁴¹ Међутим, тек јединство Аполона и Диониса представља атичку трагедију, која сједињујући противречна начела указује на решење проблема живота и смисла патње.



игра минерве - Валентина ЧИЗМАР

⁴¹Сретен Петровић, *Естетика*, Београд, Филолошки факултет, Народна књига, 2006, стр. 232.

Марко ЈЕЛИЋ

ДРАГАЧЕВО У БЕОГРАДУ

(Уџисци из аџељеа Андрије Баралића Драгачевског)

У атељеу Андрије Баралића Драгачевског, у Београду, при-тајило се Драгачево. Стабла, са расплетеним корењем, фрула, шајкаче, домаћа погача, суве шљиве, шљивовица, препеченица, штрудла с маком, и као да са драгачевских ливада допире мирис јагњетине. Протежу се ту валовити предели, а иза њих надносе се планине Овчар, Јелица, Чемерно. Низ планине су пашњаци, и ливаде, на којима миришу траве и из њих прогледују цветови, а у подножју су њиве, малињаци, кромпиришта, шљивици. Гедже су загледање у врхове планина, и, слушајући тонове труба и гајди, настоје да себи приближе даљине. Ово су мотиви на платнима овог сликара, који драгачевску природу и њеног човека уздиже до висине смисла постојања.

На сликама, представљени су драгачевски горштаци, древне цркве и манастири, српске куће и окућства. Највише је ту старог Драгачева, које још постоји само у сећањима.

Већ неколико деценија, Баралић, својим сликарством, васкрсава духовне и истинске културне вредности старе Србије. Упорно, монашки, на платно, прелива своју молитву у љубав према свом завичају. Успешно трага за изгубљеном традицијом, реконструише је, удахњује јој свежину, водећи рачуна да, притом, остане препознатљива.

Сликар вешто посматра, анализира, и упија драгачевске пределе. Рекло би се да му је завичај толико ушао под кожу, да није могао да с њим непрестано не живи. Дуготрајним радом изградио је свој, „баралићевски“, стил, створио свој свет. Његова палета зрачи, опомиње и подсећа на то да је свој крај светиња, која зрачи пламеном најлепшег сјаја, и поручује, да нестане онај ко заборави завичај.

Исликавајући крајпуташе, што је једна од његових сликарских преокупација, он оживљава своје горштакџе: ратарџе, ковачџе, ратниџе. Сваки његов крајпуташ стари је драгачевски сељак, с изразом намученог лица. Та лица су одраз времена, кроз које је прола-

зио српски народ. Више се ратовало, мање било поред огњишта. Рађала су се деца, а Драгачевци су били на њивама, у шумама, у честим борбама за слободу. Тамне мараме, ратничка туга, туга за породицом, тужбалице, као и приче у мирнодопским временима осликавају оно што не сме да се заборави.

Овај сликар одлично познаваје душу старог српског сељака. Зато, он чита, с његовог лица, с високог чела, и крупних, замишљених, очију, историју Драгачева, и осликава живот у суровој природи. Све се то, па и непрестана борба добра и зла, осећа на сликама овог неуморног посленика кичице и шпатла.

Највећи број кућа Драгачева данас су пусте. Многи домаћини нестали су с ових простора, а око кућа остале су каце са шљивама, тарабе и качаре са шашама, немоћне да се одупру ходу времена. Баралић реконструише животне ситуације, и, као вешт познавалац прилика свога краја, све то што је нестало, отрже од заборава.

Сликајући овчарско-кабларске манастире, и удахњујући трајање вишевековним избледелим фрескама, Баралић, на својим платнима, кичицом „исписује” најлепше песме свом завичају. Из платна избија светлост векова, и византијски сјај ликовне уметности. Често у бојама манастира преливају се валери златне, наранџасте и окер боје. Неколико Баралићевих слика Пећке патријаршије, матице наших манастира, изванредна су дела српског сликарства.

У низу сликарских мотива, јесте и мотив крста, као симбол искона, и прапочетка, али и непролазности, симбол вековне борбе за очување идентита српског народа.

У многим сликама, уочава се складна структура, као да је сликар деценијама тежио да повеже природу и човека. Тамном гамом и наносима жуте боје, постиже хармонију на сликама, док небеско плаво освежава, управо као оно на сликама ренесансног Ђота.

Наш познати путописац, љубитељ и зналац природе, Јован Мемедовић правилно закључује, да музика може да се слуша само на просторима одакле потиче. Тако мисли и Баралић и сагласје музике и пејзажа одлично разуме. Зато, често, док слика слуша етно-песме Србије: фрулу, трубу, гусле, тарабуку, и традиционалне етно-гласове.

Баралићев потез је позитивно дрзак, али њиме он постиже хармонију хаотичности. Нјегове слике доносе дубину векова. Нјегова анализа предела утемељена је на чињеницама, али и на правом разумевању ствари – његови пејзажи препознатљиви су, и имају свој идентитет у односу на пределе, које је сликар попунио својом душом и сензибилитетом.

Сликарство Андрије Баралића, ненаметљиво, али самоуверено, живи свој живот, опстаје напореда са најсавременијим токовима савремене ликовне уметности, и доказује да је српска традиција непресушан извор за нова сликарска прегнућа.

Београд, 7. јануар 2010.

Татјана ДЕЛИБАШИЋ

РОМАН СЕЋАЊА, МОНОЛОГ НА ДЕЛУ

(Вида Огњеновић, Прељубници, " Сћубови кулїуре ", Београд 2009)

Историја књижевности познаје много прељубника протагониста и прељубника писаца који се налик својим јунацима, упусте у тај грех потраге или проналажења у љубавном идентитету . Мотив неверства познаје наш народни (Вуков) певач-гуслар у Женидби краља Вукашина, где будући отац Марка Краљевића зове Видосаву, жену војводе Момчила за љубу, а она пали крила Момчиловом Пегазу и издаје мужа омамљена обећањима и престолом, без поговора спремна на прељубу, док отета љуба Бановић Страхиње којој он живот поклања после прељубе не њеном вољом, у предвечерје косовског боја управо осликава сву моралну величину и праштајуће-поштујућу љубав истинског витеза у патријархалној средњевоковној кнежевини, у време када се ренесанса већ распростире Италијом, а љубав либерализује до раскалашности. Романтичарски прељубници више воле националну прошлост и космогонију од плача претходника и плотске љубави мада у биографијама имају веома конкретне жене и љубави које ће се у психолошком реализму обелоданити раскринкавајући (мало) грађански морал и постулате институције брака . Сам коцкар, затвореник и епилептичар Достојевски има три љубави, Верлен вара жену са Бодлером, а свакако најпознатији прељубници су Толстојеви јунаци Ана Карењина и Вронски. Савремена Силвија Плат не превазилази Хјузово неверство, то осећање не може да надзире. Заљубљеност велике форме налик пророковом делу не промиче подразумевајућем , невидљивом општем месту ПРЕЉУБНИКА Вида Огњеновић.

Псеудобиографског карактера, писан *ich* формом роман тече попут монолога на сцени театра и живота , театра на отвореном. Тај простор у роману је на релацији престоница варош, варош Грац, топоним наших романтичара и реформатора језика, град ближњих. Ток свести тешког и бола који нису за историју болести, које свест тражи у калеидоскопу генетског и држи на површини мисаоног океана унутрашњег живота испроблематизованог спољашњим разлозима или психизмом представља почетак

романа, увод у историју болести бивствовања, хронологију испо-
љавања. Веома умно нагваждање размишљања и приповедање уни-
верзалних тајни інтелектуалне анксиозности доведених до илузије
интимног обелодањивања, увод су у радњу конкретне биографије
карактера с ласцивним детаљима. Ласцивно је суптилно, а у његов-
ом заплету је развод чини се посредован неспутаном причом о
љубавним могућностима и искуствима, који представљају понуду
за утољење плотске знатижеље, ђавоље искушење за стабилно
пословни брак у коме се подразумевајуће неисказана љубав бори са
потребама доказивања и примања. Брак и доказ уосталом су синон-
ими, правно-хладни оквир, споразум пред сведоцима, писани доку-
мент с починиоцима промашене или праве љубави, пронађене или
непронађене Платонове друге половине једног бића. Превара
подразумева кривицу, а прељуба грех, превара огрешење о плодно-
сарадничку институцију, прељуба кривицу наспрам религиозног
веровања у љубавну везу у којој је жена до власништва подређена
мужу, а оба аспекта апстрахују сексуалну компатибилност, компат-
ибилност о којој се распреда или проналази ван брака, те то
постане његов усуд. Ванбрачни партнери постају они који знају
тајну са спознајом шта желе од љубави, какав плод и склад.
Прељубници, не просветљени. Али у ери хирушких решења телесне
ситуације у браку не би требало да буду драматичне, нити његов
исход трагичан уколико су “сродници, ортаци, пријатељи, парт-
нери, пандани” ментално здрави, уколико већ нису проузроковали
неку од љубомора или говором “измобинговали” љубав налик
Андрејевој причи “Злостављање”.

Прељуба је данас, на жалост, наметнута као гламурозни
биографски детаљ на путу до селебрити тепиха, или као трептај
мртво-депресивне страсти на путу реанимације. Сексуална завис-
ност једна је од нових душевних болести, такође подесна за психи-
јатријски третман, а оргијања под новим називом “свинговања”
увек су ствар декадентног у друштву од Калигуле преко де Садове
литературе, до порнографских мануфактура кратког метра или
белетристичког коитуса тела текста са телом мушким, женским или
бизарним симулакрумом у симулацији паганско-дионизијских
светковина где произведени транс представља прожетост
божанством, а анатомски “јунаци” увеличани до замућења свести
колико човек пада и страда у разобличењу личног, бездушно
угађујући деловима и целини хедонизма, новом идентитету без разу-
ма. Прељубници се прељубе, засите неузбуђујућег разумевања оног
другог, оду у трајну авантуру напуштања-једно је од разматрања
феномена прељубе у роману. Бубица и Бошко жртве су промашаја
и трагања, цивилизованог развода који иницира рефлексije о
тешком путу учења љубави, о узроцима крхке осећајности специ-
фичног сензибилитета комплексне личности у чијем ткиву почивају
књижевни есеји о удесима и усудима, којој су образац емотивности
сроднички односи безусловне сигурности ма како они понекад
звучали непријатељски или љубавнички, а истински сродници
заправо биле пријатељске или еснафске личности у животу, случајне

комплементарности. Од сличних мисли “боловао“ је и Црњански који беше “самом себи предак“ у поретку непредвидивости живота. Етногенетски код је у основи душевне поставке, његове пословице, клетве, тежње да прикаже бољим свет него што јесте у свету који није. Ехо његових мистериозних реченица дубоко усађених у личност, бајколика тежња за узвраћеном пажњом у јасној љубави ближњег која настоји да држи сводове духовних преиспитивања потискује суровост стварних релација и доживљаја који учине све да убију ток свести, тананост осећања, узбуђење интересовања и сувереност ума. Изневерена очекивања, напаствовања, изненадне одбачености, то су искуства која нуди надриљубавна стварност у потрази за љубављу или одређењем емотивног склопа и уграђује у порекло. Респектабилно је размишљање Виде Огњеновић о мрежи тих жаришта који чине карактер таквим какав јесте, а судбину онаком каква би требала да буде.

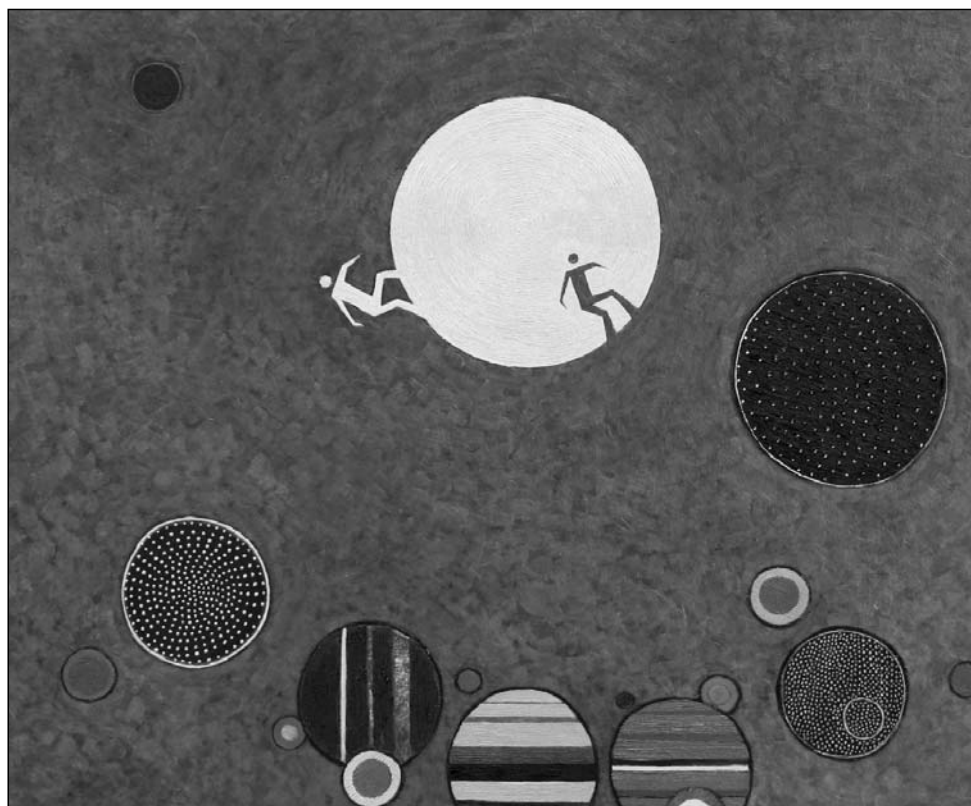
Сазревање је болно за душу у тежњи да улови одразе њених узурпатора и појава који очуђују или заустављају да установи прецизну идентитетску дефиницију у мноштву цитата оног који је свет књиге, који је подударан с драмом јединке и састави мозаик уверења или почетка приче. Лекарске савете за тај проблем као да прописује Хорус - бог живота, промена и кретања који жестоким осећањима кад се повуку у извор, или души која прави штит не могу помоћи или бити подршка. Могу констатовати, дијагностицирати, све остало је улазак у медицински свет и логику која прописује терапију. У суштини болести јунакиње Прељубника је вербализација спазма проузрокованог патњом, а једина могућност отварања бића је кроз писану интерпретацију унутрашњег. Интертекстуалност матерње мисаоног језика!

Тетка Криста, стоматолог гастарбајтер у Грацу, светли је и брижни лик сећања уткан у приповедну структуру стварног и могућег животописа где “уротничке анализе“ такође представљају саставни део одушка и рођачке конвенције главне јунакиње.

У случају овог развода фантазмогоричне Амалије Којић и козера Бошка посредовала је амбиција, магистарски рад стасале девојчице и откриће другог идентитета, правог идентитета биолошке мајке, идентитета који се непрестано замењују у роману као прибежиште, или скок из непријатности и магме проблема, наслеђених предложака. Морални ликови професора се релативизују у широком спектру од заводника малолетних ученица до узора, истинских учитеља и интелектуалаца, педагошких преносилаца култура других народа језиком учтивости и искрене подршке. Родбинске релације се компликују и у оквиру њих се проналазе нови искораци и судбински партнери који затварају круг несрећа и отварају поглавље издаја баш зато што су тајне откривене, љубав демистификована, лишена стида, дословно прочитана заповест “љуби ближњег свог“ налик старим германским породицама и неким јеврејским где сродници, трећег колена склапају бракове због поседа и привржености приватности. Супружници брата и сестре, Бошко и Лада прељубници су у роману, узрочници новог ланца

трагизма који проузрокује вазда крива Амалија вођена својим егцентричним, интелектуалним маштаријама, коју чека изненађење у виду заљубљеног лажног брата, из породице усвојитеља и задовољство читања Ејн Ренд теоретичарке објективизма. Пониженост се надвисује и лечи радом читања и идентичним судбинама славних узора, ма колико “идентитет значио неидентичност ни са једном другом особом”, била би порука романа.

Из промењеног угла гледања на свет и настојања да се традиционалне вредности интегришу у књижевну и психолошку структуру, да се тим начином изнутра обнове без неуротичне фрагментарности и тако створе нову слику целине, корак је напред Виде Огњеновић. Језик је савремен са жаргонским изразима, екавицом у функцији духа времена и урбане слободе која је често наивнија од паланачке извитоперености животне и лексичке, од нечисте крви малих средина где страсти дају завршну реч насуђењима псеудоептици и разводу од старих начела који су Вирджинију Вулф одвели у таласе. И Аница Савић Ребац хелениста, преводилац и песникиња је такође споменута хероина у роману, у контексту истог симптома бола (након смрти мужа), пресуђује самоћи и паланци одузимањем себе. Феминисткиња и магистар Огњеновићева је really in у свом првом лицу којем најбоље пристаје имагинација и књижевни отклон од неизрециво минулог на неколико језика.



Благоје ЕРАКОВИЋ

(Милан Ристовић, *Приватни животи код Срба у двадесетом веку*,
Clio, Београд, 2007)

Издавачка кућа Цлио је објављивањем петотомног дела *Историја приватног живота* (2000-2004), француских историчара Филипа Аријеса и Жоржа Дибија, утицала на водеће историчаре у Србији да се окрену истраживању, до сада слабо проучене области, историје приватности на просторима које је насељавао српски народ. У пројекту који је покренут учествовали су професори са Одељења за историју и Одељења за историју уметности Филозофског факултета у Београду, као и сарадници Балканолошког и Историјског института САНУ. Резултати њихових истраживања презнетовани су у четири књиге које се баве историјом приватног живота код Срба од средњег века до савременог доба. Књига Милана Ристовића *Приватни животи код Срба у двадесетом веку* је четврти и уједно последњи том едиције *Приватни живот на тлу српских земаља и бави се историјом приватности од Првог светског рата до деведесетих година*.

Милан Ристовић је редовни професор на Катедри за Општу савремену историју Филозофског факултета у Београду. Поред ове књиге аутор је и три монографије: *Немачки нови поредак и јужоисточна Европа 1940/41-1944/45* (објављена 1991), *У слици за ушочиштем. Југословенски Јевреји у бекству од холокауста 1941-1945* (објављена 1998) и *Дуг повратак кући. Деца избеглице из Грчке у Југославији 1948-1960* (објављена 1998). Књигом *Приватни животи код Срба у двадесетом веку* заокружен је јединствени подухват у српској историографији - писање четвортимне историје приватности код Срба. До сада ова тематика није експлоатисана међу српским историчарима. Пажња је углавном обрађана на политичку историју и улогу великих личности у њој, док су „мали“ човек и његов свакодневни живот у потпуности запостављани. Зато едиција *Приватни живот на тлу српских земаља* представља право освежења како за стручну јавност тако и за ширу читалачку публику која до сада није имала прилике да се упозна са животном свакодневницом обичних људи.

Као уредник књиге, Милан Ристовић је успео да окупи чак

29 историчара, стручњака за поједине области. Комплексност теме захтевала је колективни рад, јер један историчар не би могао сам да обради све сфере приватног живота човека XX века. Ристовић истиче сложеност теме с обзиром на природу и динамику промена које су се десиле за релативно кратко време. Сарадници који су учествовали у писању књиге су у својим текстовима обрадили различите апсекте приватности од туристичких путовања, положаја жена, школовања, становања у граду и на селу, преко моде, кулинарства и војничког живота, до сексуалности, медија и религиозности. Поред тога, они су отворили и неке нове теме историје приватности као дела друштвене историје. Ова тематика није до краја обрађена и представља једно ново, прилично широко, подручје истраживања за оне историчаре који не стављају акценат на уску политичку историју већ желе да пажњу посвете животу обичних људи. Период који је овом књигом обухваћен представља једно од најтурбулентнијих времена српске историје – од страхаота Првог светског рата, преко привредне и друштвене модернизације после Другог светског рата, до крвавог распада земље почетком деведестих година. У врло кратком временском периоду, који једва да обухвата једно столеће, одиграле су се нагле и драматичне промене у свакодневном животу обичног човека. Нешто што је било незамисливо до пре само неколико година постајало је део свакодневнице готово преко ноћи.

Готово сваки аспект приватности нашао је своје место у овој књизи. У првим деценијама XX века породична путовања су била резервисана за добро стојеће фамилије. Само мали број људи је имао могућности да посети нека летња или зимска одмаралишта. До промена долази после Другог светског рата. Са порастом животног стандарда долази до развоја масовног туризма. Настају нови туристички центри, а већини људи материјалне могућности дозвољавају да одлазе и на летовање и на зимовање.

Један део књиге бави се питањима породице, брака и сексуалности. Иако су брак и брачни односи остали мање-више традиционални, ипак је и у овој области дошло до промена. После Другог светског рата црква је изгубила монопол на склапање и развод бракова. То право је прешло на државне институције. Тако је грађански брак стекао примат на црквеним.

У књизи се посебна пажња поклања животу жене у градским срединама између два рата, као и животу жене у социјалистичком друштву. Положај жене је знатно побољшан. Жене стичу могућност да се образују и запошљавају, да напредују на послу и у каријери, али су при том и даље чврсто везане за породицу и кућу. Процес еманципације жена наилазио је на отпор, али се он није могао зауставити. Жене су се избориле за своје место у породици, на послу, у јавном и културном животу. При том су задржале главну реч у подизању деце. Питању школовања деце посвећен је посебан део ове књиге.

Материјални оквири градског живота, приватност на селу и у граду, разлике у животу становника градова у унутрашњости и Београда су обрађени у неколико поглавља. Шта су људи облачили,

каква је мода била између два рата, а каква у комунистичкој Југославији, и како је све то утицало на свакодневни живот људи, питања су на које ова књига даје врло опсежне одговоре. Однос према религији је претрпео велике промене, од изузетне посвећености у време Краљевине Југославије, преко потпуне индиферентности, па чак и јавне борбе против ње, у време комунистичког режима, до обнове религиозности и повратка цркве на јавну сцену током деведесетих година. У последњим поглављима говори се о променама које су донели електронски медији својим масовним уласком у домаћинства обичних људи, о последицама ратних дешавања од Првог светског рата до деведесетих година, о избегличком животу и на крају о односу према смрти.

Књига је опремљена добрим научним апаратом, бројним фотографијам и репродукцијама, а ту је и неколико табела са различитим подацима. Библиографија је прилично обимна. Она доноси називе објављених извора и периодичне штампе, као и називе фондова са необјављеним архивским материјалом који је коришћен приликом писања књиге. Избор из литературе је изузетно велики, тако да се сви заинтересовани за ову тематику могу боље упознати са делима која из различитих перспектива обрађују одређене аспекте приватности. Добар додаток је и списак чешће коришћених скраћеница који је приређивач дао на крају књиге.

Због особености историјских појава и процеса карактеристичних за XX век на просторима које је насељавао српски народ и уз српску историјску науку претежно окренуту проучавању политичке историје, истраживање једне прилично запостављене области носило је са собом бројне недоумице и тешкоће. Милан Ристовић истиче да је ова књига само почетни корак у истраживању феномена приватности. Одговори у њој нису коначни и чекају допуне нових поколења историчара којима су одшкринута врата једне простране собе до сада слабо осветљене. Ова књига је донекле надоместила недостатак сличних дела у српској историографији, чиме је привукла пажњу стручне и научне јавности, а једноставност њеног израза и актуелност тема о којима расправља требало би да привуку и ширу читалачку публику.

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

ХОДОЧАШЋЕ КРОЗ ПРОСТОР И ВРЕМЕ

(Књижевни клуб "Бранко Миљковић", Књажевац 2009)

Оно што је приметно у "Песмама путовања" Мирослава Тодоровића је неуобичајени аспект уобичајених ситуација, она стална отворена могућност да се досегну мање досежна значења појмовног и појавног. Активно имагинирање, нови положај факата (ствари) фиксиран је лирским субјектом који стваралачко-интелектуално операцијом из протока свакодневнице и пејзажа са путовања изводи својеврсне метафизичке акценте. Лирско надахнуће Мирослава Тодоровића настоји да факти не заузму простор који им припада већ остварује сплетове сложених и "стварнијих" веза. Те везе досежу се и отеловљују у метафоричном и симболичном нивоу:

“Моје године у видiku дана
Исповест ветра између
Странице списка у чуђењу
Боја земље – пајзаж је пророштво
Остатак страница видика
Визија пешчана

Епилог

Пустиња зна смисао камена
Камен памти ватри
Ватра је тајна пустиње
Прошлост је њено јутро. “

(Између страница видика)

Из конкретних места, јасних топонима зраче тајновита зрачења. Спољно виђење и доживљај само је повод за надграђену причу, унутарњи ток, сплет асоцијација које се на сваком новом месту изнова успостављају и оглашавају.

Свет фрагмената у збирци "Песме путовања" је најближи

свету мита. У песниковим представама сваки фрагмент је вредност за себе, носилац сложених садржина. Позивајући се на чињенице и историју песник се усаглашава са “објективним” светом, са његовом привидном спољашњошћу, али заправо тај свет је лирски субјекат прерадио и подредио својој експанзији, објективни свет је усисан и подређен мисаоној доградњи симболичких набоја и значења. Низови асоцијација, које Тодоровић обликује, недвосмислено сведоче о свеприсутности симбола, о растворљивости и вишезначењу предоченог. Сlike предоченог са путовања одбацују стварност и лебде вођене духом имажинације који се креће слободно и без отпора. Сплетови асоцијација израстају на путу самоостварења лирског субјекта исказујући напор и открића чула и уметничког креирања:

“Ветар је испис
Носи земљу
Семе видокруг
Учи пустињу животу
(у)Дише
Слово по слово
Сјај тишине из списка древних
Негда градови сада трагови

Остаци сећања
Сети се“

(Уметност сећања)

Мирослав Тодоровић у “Песмама путовања“ је стилизовао лична искуства настојећи да им у лирској сентени да значење филозофско – поетске истине, али да истовремено задржи причалачку основу са одређеним географским појмовима на основу којих би се могла реконструисати путања његовог ходочашћа. Песник даје сентенично–лирске одливе и рефлексивну стилизацију личне драме бележећи виђено, са сплетом асоцијација које се продужују у сећању или домишљању. Субјективна драма песниковог бића усложњава се и премеће из једног облика у други:

“ЗАГЛЕДАН у пучину
Осећам даљину
И у мени заточену“

(Уз/дах мора)

“Песме путовања“ доносе познате географске појмове виђене очима супер-сензибилног песника и путника који је у њима остварио синтезу емоција и рефлексije из којих избија барокна и реторична сликовитост која није ни чиста емоција ни сама рефлексija. У том другачијем синтетичко-лирском облику, који је преображавао песникова стања, заснива се моћ дејства и тајна сензибилитета:

“У УЗАЈАМНОЈ музици мора и светлости
Књига је талас уз обале ових списа
То море пева о себи са пучине ветар
Древну развејава причу а судба моја худа
На пустом острву свега се сећа
Одјеке бележи

Трен

Трептај
Век“

(Сидро на копну)

Активност емоција и рефлексција, подстакнута вањским утисцима, веома је интензивна и у њој је приметна разноврсност стилских прелива. Оно што краси “Песме путовања“ је изнијансираност појединих стања и песничких исказа произашлих из сложене песникове осећајности. Тодоровићеви записи су тако стилизовани да увек постоји могућност њихових преображаја и објективизације на плану сећања или надградње личне исповести визијом, сновиђењем, медитацијом која усложњава и проширује рефлексiju о субјекту постајући повремено и рефлексija о свету и фактима:

“С ВЕЧЕРИ море бива тавније
Засја небо ведро звездано
Догледају се два пејзажа
Открива истина трајања
Искосно универзално
Овде на обали Црног мора
У мелодији ноћних видела
И ћутања камена из којег светлуца
Страдална лектира живота Сећа се
И све то чини сабрано
На путу у Велико ништа
У зрнце универзума са гласом мојим
Пламичак сећања међ речима безнађа
Распршава над пучином Свиће“

(Црноморски видик)

Тодоровићеви лирски искази су у ствари развијени описи пејзажа, уклопљени су у мозаик личних сензација. Врло често пејзаж је уведен у оквире песникове личне сензације, показан је његов изврнути одсјај, дата је слика унутарњег расположења у симболичној експресији. Природа је дата као сталност и апсолут који буди илузију вечности:

“ИЗА светлости дневне
У измаглици сенке светлости
Плавичаста копрена вечности

Укрстила се видела
Небеска Земаљска
Исписао стих васељенски

Ловћен“

(Запис)

У “Песмама путовања“ приметна је идеја о могућности спајања човековог духа са “духом“ природе (карактеристика древних индијских текстова). Тодоровић спаја космички и психички принцип, космичку и личну идеју у њиховом духовном виду. Природни симболи као што су сунце, море, таласи, камен, светлост, пена ... артистички су дотакли човекову интиму, човеков дух и усмерили се ка “вишим световима и значењима“:

“ПОРУКА мора на песку
Стопала моја понад
Смисао књиге Историје

Између два вала

Метафоре времена блистају
Читају судбину света
Из сопственог огледала“

(Порука мора)

Светлост и сунце дају неку чудну и фантастичну ауру просторима о којима пева Мирослав Тодоровић у “Песмама путовања“. Светлост је нешто живо и непролазно, моћно и динамично што уноси живост и разиграност, што даје бљештавило фантазије:

“Гледам, са сиње пучине језде облаци пене, талас талас сустиже, видим их у трену као векове, разазнајем као далеки зов ишчезлих народа, јал хук историје – времена. Један у други се утапају и у силном ковитлацу, у страшном хуку, разбијају о литице.

Сунце између облака, а, и они се понад панично ковитлају, сипа слапове светлости. Тамо на пучини, на часак, чудесно засја. Та сцена, хук и хуј дубина и висина, испуњава ме дивљењем, а, и страхом пред том заглушујућом навалом таласа што, из трена у трен, тутње из обичаја у обичаје... “

(Хуји са пучине)

У навали сунца, у паучинастој лепези светлост обавија песника и отвара најчудније фантазије, преображава, облачи ново и прозирно. Култ светлости, као код Андрића, добија узвишено и истакнуто место у поетском ходочашћу Мирослава Тодоровића. Пантеистички мит стварног света обележеног географским именима зрачи суштинском једноставношћу и могућношћу. Природни облици по светлошћу испољавају спиритуалне везе и задиру у фантазију,

у растреситу лирску грађу, у чудесне и замишљене метаморфозе у којима нема границе између светлости и духа:

“ЉЕСКА се море
У спокоју вечерње светлости
Тијо гасе боје планинске

Јења врева дневна
А светлост месечева
Тишину ноћну допуњује
Мири сенке
Опомиње

Сјаји вода унедоглед
А и звезде су блиставије
Овде доле у спису моме
О томе дух филозофије

На часак
У поноћ
Стих је дан“

(Фрагмент)

Све границе између реалности предела и сна бришу се пред навалом светлости и отварају се многобројне могућности као фантазија која краси и дефинише ово чудесно поетско ходочашће песника кроз простор и време.



Драгољуб СТОЈАДИНОВИЋ

ЉУБАВНИ ХЕРБАРИЈУМ, ХРАБРА КЊИГА

(Ненад Грујичић: Мужа душа, Прометей, Нови Сад, 2009)

Необичан наслов.

Мужа је чин, сасвим одређен, свакодневни, механички, паорски чин. Како то писац замишља да се могу и да треба мустити људске душе и то у тренутку кад се то, у роману, управо и непрестано, што би се рекло без паузе и одмора, чини? Задаје ли нам писац Ненад Грујичић тиме неку загонетку? Тражи ли он у тој мужи млеко искони или можда хоће демистификацију. Намеран ли је да оголи неку стереотипију? Има ли неку скривену иглу да пробуши балон, изанђали, истрошени рафал кроз векове надуваних љубавних искушења описиваних и слављених у свим временима пре нас. Или се руга и себи и нама.

Сиромаш роман. Шта све није у свом дугом животу радио. Где све није био. Кога све није понео на својим плећима, у чију све душу није завирио и на који све начин, којим правцем, чијом путањом. Све мислећи да ће одолети, да ће издржати, да ће опстати. Кад сада погледамо око себе (не овде, око нас, него онако око наоколо у неким некад водећим срединама), романа више као да нема. Французи као да га и не пишу. Чак је и Бесон, који је овде код нас неко време ведро и облачио, од романа, кад га већ нема у преводима на наш језик, ваљда дигао руке. Они који данас пишу у Француској стигли су у Париз из других неких крајева и народа. Бестселере пишу углавном светски провинцијаци. Јужноамериканци, Африканци.

Покојни Павић је покушао да господину роману нађе пут у игри и машти, у досеткама и имитацијама и имагинацијама. Хазарски речник се довијао да наслика свет који нестаје. Крио га је у “реченичницима” и укрштеницама, савијао у ролне које можеш и не мораш да отвориш. Ако отвориш кајаћеш се – ако не отвориш ником ништа. Ко отвори, главуња, прича сеје и веје из романа свет одувек и свет одасвуд. Разбија време, ломи историју, убија корене јунака и нација, преврће се око завитланих речи, жонглира око слеђених метафора, сјаних лупинга око смисла, ковитлавих истина

које трепере и не морају иако могу бити и тајна и разбор истовремено.

Све то роман бива и помоћу свега опстаје .

И ту долази још један песник, Ненад Грујичић, да роману узме своју неку меру, да му нађе неку нову и неочекивану размеру, да се опроба тамо где је некад била и уздисала госпођа де Ренал. Где је своје чаробне женске патријархалне дражи расипала Наташа Ростова, или своје отровне капи испијала Ема Бовари, и гинула под трачницама возова Ана Карењина, или својим кафама грофица Ханска подстицала Балзака да пише и на свет око себе кидише, или међу књижевним сапима боравила и витлала страстима било која Дулчинеја од Тобоза, Дездемона или Офелија.

Није овде реч о манирима или правцима, модерним и класичним мерама и размерама. Реч је о величинама и симболима који трају и опстају. Зар неко међу нама има право да мисли да је Павић дело неког постмодернитета или Достојевски писац деветнаестог века. Та манте. То су величине, продори каквих нема у њиховом и сваком видокругу, моја господо, јединствени и непоновљиви прозраци кроз свет и ум, и доживљај и страдање. Они ни на кога не личе и нико им није довољан и потребан, да би били и да би опстали.

И ето међу те гороломнике се наједном, у мени умешао, Ненад Грујичић са својим романом. Кажем у мени и велим умешао зато што текуће писање све мање пратим и огромна продукција, како се књижевност данас гледа и мери код нас и не само код нас., тече мимо мене негде све скрајнутија и све даља и даља. Враћен сам, због тога, у свеколико своје књижевно искуство и просто више не знам да ли из њега умет да се разаберем у свету око себе. А о Ненаду сам писао .И о његовим песмама и о његовим полемикама и есејима, кад је било време и кад сам био у прилици да га уз неке друге мерим и премеравам, свеједно што сам и тада чврсто веровао да свака књига има свој лик и да тај, само њен печат који у човеку оставља треба установљавати и препознавати. Кад неко каже да тај и тај личи на тога и тога, и да само што није стигао овога и прстигао онога, ја се увек мало најежим.

И ето ја сам пристао да о првом роману Ненада Грујичића проговорим и то у овом свом незгодном тренутку кад живим тамо међу величинама и кад требим вредности независно од данашњег света и времена, навика и мода, независно од свих других и баш ме брига шта је ко у коме видео и како се према било коме одређивао. То је привилегија старости али и њена замка и њена омча.

Па да кажем.

Ненад Грујичић хоће у овом роману да види свет. Не да га доводи у некакве екстазе, у драмске вртлоге или душевне поноре, него да га онако искуствено опипа, сними што се каже и то из једног особеног угла. Тај угао је смештен у његовом главном јунаку , наратору, који, као психолог или психотерапеут, али и саучесник и искушеник, среће у својим ординацијама и своме животу големи

свет најразличитијих жена и бива у прилици да им сазна љубавни курикулум, ако се то тако може да назове, да им што се каже и сам, својим еротским умешаностима, узме меру. Пазите, не дах него баш меру, и да нам све то исприча, тачно онако како један психолог, који не држи баш превише до своје стручности и науке, уме и може. Психолози могу ду буду и генијални као Фројд, на пример, па да све трауме које исијавају јунаци Достојевског смести у научни простор својих либидинозних, сексистичких и ко зна каквих све еротских сазнања и равнања, увек некако упарађених и решених за свагда у кодексу могућем и праведном. А то “за свагда” увек је проблематично, свеједно колико у једном човековом напору изгледало славодобитно.

“Мужа душа” је, ако смем да будем слободан и онако комотан, у самој ствари љубавни хербаријум, хрестоматија, записник једног данашњег Казанове и може да опстане тако што се казановштини и дон жуанизму руга, што их дифамира, што им се чак подсмева, што им се, неосетно и имплицитно, супроставља и то тиме што све из предела душе тера у бестрагију. Ове приче психолога личе на љубавне харинге обешене на ветру већ одавно и тако осушене, или обездушене, нанизане на ланцу романа, као што се нижу перле, да буду једна до друге, сличне и различите истовремено, покушавају да нас узведу на неку нову романеску раван. Све су оне врста параде једног психотерапеута који лечи од љубавних јада и по оној настасијевићевској формули “лове а уловљени”, показује да је и сам постао љубавни зависник, елем болесник.

То је човек некако накренут да просипа тоболац пун сопствених и туђих љубавних скалпова, некако као уклет или хајде да будем у орнату научног као искомплексиран, чак некако утрнуло нарцисоидан, пун неке пусте потребе да све што се између мушкарца и жене данас може да догоди покаже и прокаже као да је управо антиказановштина, и антидонжуанизам.

Бије ту наше време испод жита, лупају по нама из тих прича празнине и опустошености, сламају се душе као какви механизми и техницизми.

Песник Грујичић, тим отрежњењем од душе, од осећајног, од спирита и тензија које се рађају између мушкарца и жене и за којима се одвајкада уздисало, и где су се као огњеви палили расапи страсти и драме, као да хоће да нас отрезни, да нас намерно ишчупа и спусти или доведе до времена у коме је све статистика, пример за нека мерења, све некако приређено и као сушт сажето да буде чињеница и чинилац за збир, за неку данашњу транспаренцију, за неко показивање а не откривање.

Овај роман неће никакве вирове, никакве вртлоге, дубинске сонде, скривнице емоционалних таласа који су вековима плавили романескни љубавни свет. Он неће ни да се отворено свему бившем руга, нити онако јавно супротставља. Он тога психотерапеута, лекара хоће да учини човеком у коме нема места за страсти, нити за љубав, а има бескраје еротских случајева, хладних пристанака на еротски чин, и све могуће његове облике и нарави. То су често

клинички виђене догоровштине, транжиране и секциране чиниоцима никлим из овог времена у коме се све руши, све сређује, све посматра, све негде срозава на основно, на мерно, на ритуално, на анимално.

Песник хоће искуство, поредак уништења емоционалног. Његове жене понекад кидишу “као кучке”, како у својим филмовима воле да кажу Американци, намећу се као звери кад им дође време за парење, а бива им то време често и оне траже да се испразне, да се смире и кад су несмирљиве да не пате, него да се с прикраћеностима намире, кидајући све пред собом у мужјаку кога скопају под ногама и кад им се баш такав (кога и каквога траже) овде на страницама овог романа догоди. Овде нема снова, нема патњи, нема уздисања, нема много ни лажи, ни тајни. Овде се љубав ветри као тек опран веш у машинерији романа. И роман тако постаје омнибус који јури кроз ово наше доба у коме све више бежимо од душе, осушени, сведени на поредак, на механику, на технику, на цивилизацију разума којој припадамао, а насупрот цивилизацији заумности и тајних моћи да летимо ка небу и тамо где је све недостижно и замамно или нам се као недостижно и замамно, у великој човековој самообмани, чини. Можда ту где се спаљују књижевне вештице из Салема хоће овај роман Ненада Грујичића, па га је назвао, као у каквом узгајалишту крава музара, одредио речју “мужа” и учинио да душе буду само млеко без искони и само напитака за опстанак а не добитак за лепоту и осећања. А то није грешка романа него, по свој прилици, натегнути метафорични спрег са добом да буде слика једног од највећих фелера света коме припадамо.

Роман је одавно научио да се служи разним триковима. Јунак Грујичићевог романа “Мужа душа” је, ето, психолог. А ко зна можда је он у ствари сам аутор, његов неки сурогат, неко његово огледало, скривалица, плаштаница, исповедаоница, или чак кадио-ница за љубавна миропомазања, и ко зна - можда само славодобитна његова искуствена врећа за сва могућа памћења и самоужива-нцију коју пакосници везују за онога древнога и неуништивога господина Нарциса.

Он прича жени с којом је у љубавним неким, што би Црногорци рекли, јадима, а говори јој често и оно што она мора већ да зна, и ризикује да јој то може да преврши меру, или изиђе на нос. Али она, рекло би се, мудро, разабире да је ту само присутна као модус да се дењак романа увеже, као и начин да се све то саопшти читаоцу и, просто физички осећамо, ма да нам нико ништа не каже, осећамо како стојички, трпи све што ју је снашло.

Но, он који јој се непрестано, током целе књиге удвара, који је прижељкује, и повремено одмамљује у своју постељу, али, као окорели нежења, неће ни за живу главу да узме за жену, прича јој непрестано претежно о својим пацијенткињама, свеједно да ли му се оне намећу или их он осваја, да ли их грли или само сања, милује или само описује. И не пада му на памет да се можда баш зато она никако неће да разведе од свог мужа, једног, како наратор инсистира, преиспољног балвана, јер од два зла (не зна човек, „ћуд је женска

смијешна работа“) може бити, бира мање. А све то ову распету жену у том имплицитном процепу на крају, и законито и можда симболично, тера у болест и смрт.

Тако се аутор нашао иза паравана, као ни лук јео ни лук мирисао “а право да речем“ (опет мало црногорски) параван му није баш онако непровидан. Пролазе, више кроз његов живот него кроз његову ординацију, гомиле, или боље – јата жена, свих могућих имена, изгледа и профила, свих могућих и разних еротских обичаја и прохтева, подају се кад пожелеле, рађају кад не могу да избегну, препуштају на милост и немилост а богме знају и да узму узде у своје руке и да измамузају мушкост око себе како воле и како необуздане и неукротиве пожелеле и то без устручавања и било какве пардонерије.

Ако навалите можете се наћи у чуду пред свим оним што се ту прича, али ако размислите све је то због вас и ваших искустава и ваших знања и љубавних, књижевних и животних равнања.

Јер све су то, ваљда, романескни тикови и трикови.

А што би он, писац од угледа и искуства, допустио да му се параван скрозира а да се иза тога не крије нека дубља, нека важнија и оригиналнија намера. Није њему до лечења, ни до психологије, ни до понирања у тајне страсти и нагона кад је то већ одавно учењак светскога гласа, све ми се чини, базајући по Достојевским романима, упрошћавајући и кодификујући онако научно како то треба и мора, господин Фројд, сав важан пред целим светом и то још пре, што би се рекло, пре памтивека, учинио.

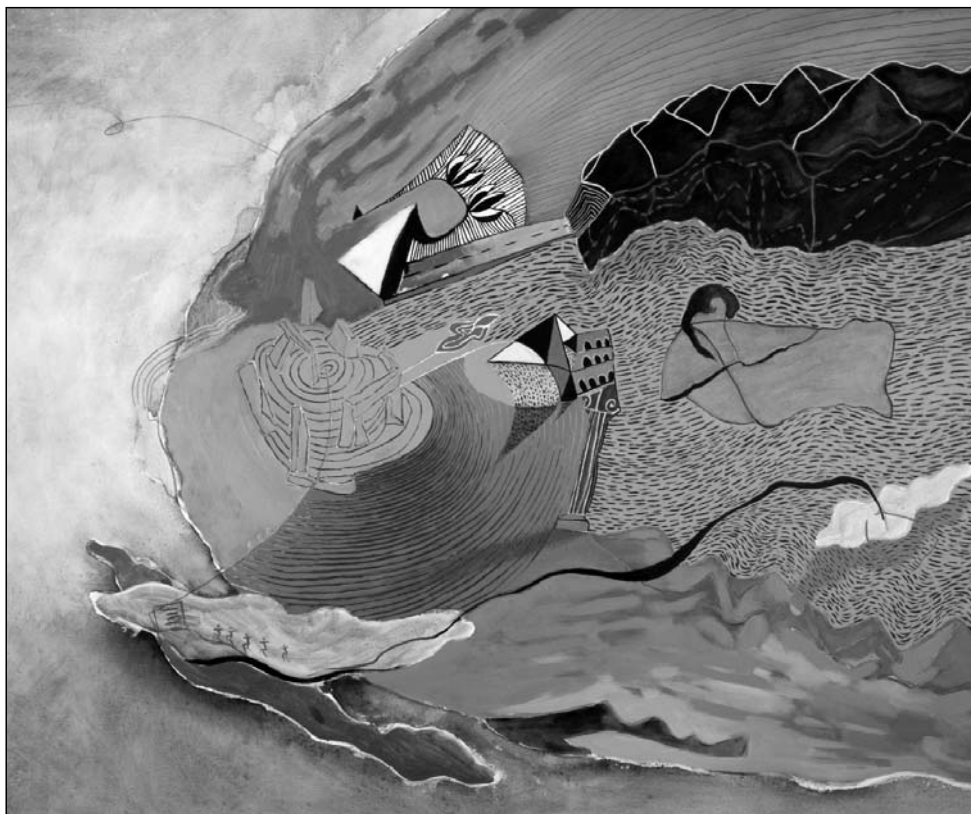
Писац се, моја господо, досетио да погледа како ствари данас, кад је све у оном душевном атару и орнату одавно опустошено око нас (јер све што брже некуд стижемо, све мање имамо времена, све што више којешта измишљамо све више у опасности и трауме тоне-мо), елем потрудио се да нам открије и покаже како ту, где је вековима царовао мит о казановштини и донжуанизму, сада ствари стоје.

И ето како се роман, одавно већ “уморан од облика свога“, почео да сналази и довија. Не удара он толико овде чифте казановштини и донжуанштини него, идући њиховим траговима, показује како то данас може и мора да изгледа.

И песник Грујичић је целу причу умногоме што би се рекло *попрозио*, стегао ђемове страстима, зауздао гласовите и театралне љубавне патње до балчака, стао ногом за врат на белосветке сентименте и узисања и испричао, опору, огољену и онако, рекло би се, намерно охлађену причу о мушко-женским одношенијима, уверен да стиже тамо где се прича рашчиња и постаје сплин за обресе и видо-круге времена у коме живимо и како све и на овом љубавном фронту бивамо у могућностима да трајемо. Свеједно да ли смо или можда и нисмо под велом, ко зна зашто обезвређујућег, нарцисоиђа. И овог, и онога нашега предратног и послератног познатог писца за кога, наратор овде вели да се плашио свих секретара комитета у свим градовима земље, и који је, велим ја, написао један велики (још како ваља непрочитан) роман и неколико исто тако

великих песама а имао такође велики свраб (то велимо и ја и роман) према љубавним скалповима великог броја жена, уосталом по нечему сличан овоме кога има главни јунак у Грујичићевој “Мужи душа“, свеједно што му се он помало онако отворено, због старачке пожуде која се више и не остварује, не кријући баш много, отворено подсмева..

Можда је (кад ово последње изузмемо) то оно што овај роман хоће да нам сугерира, свеједно што нешто друго и као од свега независно, у свом буруретном науму, прикрива и у некакве романескне обланде завија. И ту је оно што овај роман чини необичним. Наравно под условом да ја тачно видим оно што некима од оних, који су роман препоручили за штампање и о њему писали, није падало на памет. А можда сам и ја и они и сви други, кад узму књигу у руке, сви без разлике, сваки на свој начин у праву и да је величина ове књиге у њеној моћи да сваки угао насиса и сваки суд задовољи као толике жене широм ове храбре и, на свој начин, необичне књиге.



Милица ЛИЛИЋ ЈЕФТИМИЈЕВИЋ

ЖИВОТ ВИЂЕН ОЧИМА ДРУГОГ

(Варади Геза- Лаки Имре, Новойазарски санджак Пјева, 2009)

Књиге као и људи имају своју судбину те је неизвесна њихова будућност и пут којим ће ићи од часа када аутор стави тачку на оно што напише. А да је тако најбоље ће потврдити књига настала у коаутроству два пријатеља Варади Гезе и Лаки Имреа којима ће се још придружити и Тибор Барна, песник и војни стручњак како би описали доживљаје из новопазарског снцака где су боравили за време окупације и анексије ових крајева крајем деветнаестог века. Књига је, наиме објављена 1912. године у Будимпешти. Благодарећи интересовању неких људи из Црне Горе за историју појединих својих крајева и записе о њима, књига је после безмало сто година стигла пред српског читаоца првенствено захваљујући песнику, прозном писцу и преводиоцу Марти Мићић, која је не само пренела текст са мађарског на српски на којем иначе и пише своју поезију и прозу, већ је живећи у разним срединама у којима је могла чути разне облике овог језика, успела да пренесе и дух језика и да тако дочара амтосферу живота предела који су обухваћени овом књигом.

Но, треба пре свега рећи да је ова необична књига „оживела“ захваљујући антиквару Драгољубу Боровићу који ју је уступио издавачима Миленку Јовићу, Момчилу Јовићу и Миодрагу Кују Нововићу, који руководе Књижевним клубом „Далма“ Плевља, „Ново Београдско Књижарским“ Београд и „Графо Црна Гора“ Подгорица.

Имајући у виду чињеницу да су аутори били у специфичној мисији „поборљивача“, морају се разумети неки идеолошки и политички ставови спрам простора Санцака и Босне и Херцеговине који су у духу тадашње аустро-угарске империје. Но, то су само спорадични и мање важни аспекти књиге која је најчешће хроника живота изван гарнизона и ратних окршаја те је заправо поглед на живот и људе из аспекта другог који је непристрасни посматрач и

аналитичар обичаја, културе (или њеног одсуства, горштачког начина живота) те је драгоцено сведочанство о наравима и судбинама где се углавном све посматра са ведрије стране како би се монотон војнички живот учинио што занимљивијим.

Највећи број текстова настао је из пера католичког свештеника који је опслуживао војску али обављао и друге послове, нарочито лечио болесне у недостатку правих лекара. Његове импресије начина живота и обреда турског, српског и муслимаског живља често су бисери пуни духовитости, виђење које почива на разлици у вери, цивилизацијском нивоу развоја и менталитету, али и на блискости која све то подиже на универзални људски домен „где свих висина разлике ћуте“, како би то рекао песник Лаза Костић. Најупечатљивији је управо тај људски додир међу различитим нацијама који се очитује у потреби за пријатељством којим се осмишљава и олакшава живот у тим планинским пределима, који су иначе описани у својој величанственој аутентичности и елементарности.

Аутори најчешће описују универзалне људске ситуације које све повезују упркос формалне сукобљености страна. Они сликају, рецимо пијацу, где сви купују оно што им треба без обзира на то ко је продавац, ту се често скицира лепота израде, рецимо ножева које продају Турци или врхунски вез који продају српске жене. Поједине странице књиге одишу правим врцавим хумором који произилази из непознавања обичаја оног другог, или из смешних и неочекиваних правила која су цивилизованом човеку несхатљива. Тако се описује страх Турчина из високог друштва чију жену је писац књиге видео „откривену“, без фереце те јој је тиме укаљана част и он је морао да тражи задовољење, али када она господину друге вере кришом каже да треба то да порекне тврдећи да ју је видео само његов слуга, све се доводи у ред, јер слуга тобож није важан, без обзира на то што је и он мушкарац. Слично је било и са другом женом, враголицом која се поигравала са њим гађајући га јабуком, а пошто он није смео да прихвати игру знајући сурове турске законе, а био је и католички свештеник, кад јој је сасвим игноришући је окренуо леђа, она га је погодила јабуком изговарајући кроз смех: „Ви сте господине магарац“, што је било сасвим недвосмислено и женски провокативно. Такође су веома интересантни описи турског гостопримства који су потпуно супротни западњачким јер ова књига углавном почива на опреци источњачке и западњачке културе. Оно што се код једних сматра високим почастовањем код других бива појмљено као крајњи примитивизам. Када је господин свештеник сео за ниску софру без столњака и салвета у дому извесног бега, све му је то било зачуђујуће, а када је уместо да се послужи ножем и виљушком, бег својим рукама рашчерећио печену кокошку и својом руком му у тањир бацио најлепши комад сматрајући да му тиме чини неизмерну част, западњак је био згрожен.

Испричана, у са данашњег становишта врло модерној форми колажа, ова „историјска“ хроника је сасвим савремена по стилу и духу приповедања где фрагмент има важно место и доприноси да се осети дух времена и настојање да се успоставе не само људске већ и пријатељске релације међу различитим етничким групама. Штавише, многе странице ове књиге сведоче о дивним пријатељствима између Мађара и Турака, између католичког и православног свештеника, пружање помоћи неуком народу ма које вере био.

Од читаве књиге која врви од сликања свакодневице у војничким гарнизонима или предела кроз које се пролази, средине у којој се живи, а то су Пљевља и шири санџачки простори за које су писци дубоко емотивно били везани, само је дат један опис непосредног ратног сукоба код Бандин Оцака, али и ту не недостаје објективности јер се истиче јунаштво и мађарске и турске војске. Са великим пијететом је насликан Нури бег, чији портрет је дат у јарким бојама а са много нијасни је осветљена његова суптилна душа и његова занесеност женом друге нације, која је радила у хану, а он је ту љубав подигао на пиједестал бесмртне љубави.

Новопазарски санџак Пљевља, Варади Гезе и Лаки Имреа, а делом и Тибора Барне је богата литерарна хроника једног времена у коме се живот одвијао у свој бујности простора и мноштва нација и култура које су упркос различитим интересима, чиниле да се животна енергија умножи и стваралачки искаже у књизи пуној духа, витализма и драгоцених сведочанстава која историја у својој сувопарности обично изоставља.

Емсура ХАМЗИЋ

О ПИСАЊУ, О ЛОШЕМ ЗАНАТУ

(Енес ХАЛИЛОВИЋ: „Листови на води“, „Мултинационални фонд културе“, Београд, 2008. год. (треће издање), „Трећи трг“, Београд, 2009. год. (четврто, двојезично, енглеско, издање))

Веома је необично за наше прилике, али нимало неочекивано за онога ко је у рукама имао макар једно издање књиге пјесама Енеса Халиловића „Листови на води“, да се једна пјесничка књига штампа већ у четвртом издању.

До мене је стигло треће издање ове књиге, и била сам немало изненађена зрелом и мудрој поезијом овог релативно младог пјесника (1977). Након овог, уследило је и четврто, двојезично, енглеско издање. („Трећи трг“, Београд, 2009. год.)

Имате утисак да вас је овај древни младић, овај млади мудрац, повео за руку на мјесто гдје су артефакти и ископине свеколиког свијета, његовог постања и историје човјечанства и цивилизације. Као да сам стоји у срцу тога свијета, и узимајући једну по једну олупину људског и божанског сна и племенитог наума, ишчитава из њених остатака, окрњених и полууништених елемената, њихове цјелине, одгонета и дешифрује и реконструише стварање од Атлантиде до пирамиде, од Вавилона до Горе синајске...

Његова књига пјесама јесте хроника људских племенитих настојања и циљева, као и суноврата и поражавајућих резултата до којих на крају стижу.

Он, као да је пронашао најмањи заједнички садржалац, као да је дошао до јединственог *кода* људског рода, као да је у улози генетичара дошао до *ДНК* која је праизвор и прапочетак свега осталог, као оно *a* на *n*-ту, чије смо варијанте сви ми.

Као да се спуштао низ лозу цивилизације, знања, етике, науке, умјетности, и заустављао се тамо гдје би уочио највеће и најздравије гроздове, те нам их надахнуто описујући, приказао и дио наших душа, и наших живота.

Као да нам каже строго нас, а уједно и сажаливо гледајући преко цвикера: „Ово смо били, ово смо могли бити, а постали смо *ово!*“

Говорећи о прецима, уједно нам говори о једном племенитијем и људскијем начину живота, једном времену у споријем и смисленијем току, можда рукавцу који нас нигдје не би одвео, али зар је то важно. Па живот је нешто што је само себи и циљ, и пут, и сврха, и средство, и сам по себи довољно смислен, ако до тог смисла дођемо, и довољно *чудо*!

Све врви у књизи „Листови на води“ од митолошких, историјских, али и савремених личности, и то од познатих до сасвим обичних, туђих као и оних пјеснику блиских, рођака, браће, пријатеља, оца...

Међутим, све то не оставља утисак пренатрпаности, пренасељености. Напросто, свако је упослен и заузет својом улогом и задатком који му пјесник додјељује.

Подсјећа то на неку позоришну салу у којој много глумаца у различитим костимима из разних времена, изговарају различите и разнородне текстове, који ће се касније уклопити у представе које ће одиграти на фестивалу драме, али сада свако мора прво да сâм увјежба своју улогу!

Када би поменули само дио реквизитарија, од лексике, митологије, филозофије и сл. могао би се стећи утисак да је ријеч о одвећ ученој, високопарној и лишеној емоција и тоpline, поезији. Но, управо је *то* оно што ову поезију чини посебном!

Управо топлина и непосредност из које извиру сентенциозност и мудрост која веома подсјећа на мудре ријечи којима су зборили наши, наводно, неуди преци.

Каткад дјелује као да је пјесник прво написао крај пјесме, тј. њену поенту, толико пјесма природно пролази кроз врата мудре изреке. Тако у пјесми „О руци мога оца“ на дирљив и оригиналан начин казује и показује да „крв није вода“, у другој опет, казујући о човјеку и његовој судбини вели:

„Пролива зној док сије
пролива зној док зида!
Али пјева док жање!“

(„Срп и човјек“)

Или у пјесми „На овај дан“, каже:

„Дјеци истина излази на уста!“

Међутим, не би било тачно када би смо устврдили да се пјесник држи само већ постојећих мудрости и изрека. Он их и сам ствара. А да би имале смисла и биле поента, односно ефектне, он, наравно, мора понудити слике и мисли које ће резултирати управо том поентом.

Тако у пјесми „Дворски савјетник“ каже:

„Згубих друга због злата,
а друг ми златан изгуби стих!“

О писању, „о лошем занату“, пјесник Енес Халиловић често пише. У овој књизи присутно је више таквих пјесама и углавном су ироничне и самоироничне. Каткад се некој омакне да је и дирљива, на граници да буде и сентиментална, као у пјесми „Самоникли“:

„Изненадио ме шипурак у башти
и његов плод који је кренуо к небу.“

„Овако и писцима слутимо коријен,
тек кад им плодови зрију.“

Иронични стихови који казују о већ пословично лошем односу свијета(окоline) према писцима, пјесницима посебно, изречени су у пјесми „У потрази за штампаријом“:

„Нема тих пара
за које продаће ти олово,
начују ли да поезију штампаш.“

Готово да се овај стих природно наставља у реченицу:
„Прије ће га продати за муницију, за убијање, за разарање свијета...“
Исто онако како

„ У војсци, официр
прво разбије огледало војнику

Да не гледа себе у очи.“

Као што рекох, много је и самоироније и преиспитивања шта и како раде сами писци, и да ли су амнестирани ако макар и несвјесно дувају у једра броду који иде у крвави поход.

„Бива тако:
Занесени пјеник,
Невин саучесник.“
(„Програмске строфе“)

Потом, веома снажна, готово потресна пјесма, метафора ваздашњег односа према онима који су другачији, углавном умјетници, пјесник резигнирано у пјесми „Отров“, казује, судбину писца:

„Дјеца га и жена моткама гађаху
кад је узимао перо...“

„Писао је кришом, на тавану.“

„Није народ дао да се писац у гробље сахрани...”

Уморан и опрезан већ,упркос младости, пјесник вели у пјесми „Лубенице“:

„Рука узорног оца
куцкањем бира
која ће под нож.

Зато ја ником врата не отварам.“

Какав поразан стих, у којем осим ефектног поентирања, грана се од краја ка почетку пјесме, мноштво нимало оптимистичних закључака као нпр:

- не треба бити бољи од осталих
- ако си бољи од осталих, постајеш уочљив , издвајаш се
- баш таквога, за жртвовање, свијет и тражи, па чак и узор-
ни отац
- када их нађу, ето каква их судбина чека

или, пак:

- ја ћу крити своју мудрост, дар и памет
- покажем ли их, издвојићу се, штрчаћу мимо друге
- а ево каква судбина чека оне који се издвоје, који су „нај-
зрелији“

или:

Зар ово није још једна потресна, бјелодана метафора ствараоца, умјетника, писца, који је *дружачији*, који се од осталог свијета разликује. И зар ово није метафора општег отуђења!

„Зато ја ником врата не отварам.“

Зато што се плашим, зато што сумњам у намјере, зато што се свијет суновратио, зато што је човјек човјеку постао вук, зато што нас и најрођенији могу повриједити, и коначно, као да нам пјесник каже и ово: „ни ја не куцам ни на чија врата, јер знам да ми неће бити отворена.“

Тотална инверзија познатих ријечи :“Куцајте, и отвориће вам се !“
Као, уосталом , што је и наше доба тотална инверзија оног времена, времена милости, повјерења и међусобне братствености.

Све у свему, скоро свака пјесма Енеса Халиловића из књиге „Листови на води“, заслужује да се о њој говори посебно, што је, наравно, немогуће. Свака је пуна присности и топлине, али оне која је настала из глечера, на Сјеверном полу, дуготрајним хукањем у своју и душу цијелог свијета.

Макар ћу, зато, набројати неке од наслова: “Прелудијум“, „Случај Картагина“, „Први и последњи“, „Застајкивање“, „Писмо Плутарху“, “Дошавши поново у Добре воде“, „У потрази за Итаком“, „Хаџет“, „О једном путу у селу Хоткову на полуострву Балкану“ итд.

Као што рекох, тешко је одољети, а не рећи о свакој барем нешто. Но, ево још неколико ријечи о некима.

Прва је веома кратка и знаковита, пуна трагичног усуда, пуна свијести о коначном бесмислу, и грешна од безнађа, пјесма „Трајање“, коју наводим у цјелини:

„Не знам како је другима.

Али у мом народу кад неко умре,
Кажу:

Одморио се.“

У пјесми „Аргентина“ (илили Сребреница), пјесник казује о потребном претварању потраге за сребром и златом у рудницима, у језику потрагу за земним остацима (костима) пострадалих синова и других рођака.

„У земљи препуној руда
Постоје мотике којима се злато и сребро тражи.

У земљи препуној руда,након ратова,
истим се мотикама кости траже.“

И мноштво је још оних у којима се пјева о нимало ружичастој судбини предака,и о нимало свјетлијој будућности припадника власти-тог народа.Таква пјема је и „Обрада земљишта и систем наводњавања у земљи германској“.

„У ту земљу су одвођени наши дједови
у логоре, на присилни рад и за забаву хирургима...”

„У ту земољу, данас, одлазе наша браћа.“

Довршила бих овај,нужно, као и сваки други, оскудан приказ, имајући на уму какво још обиље слика, мисли, мудрости стоји у књизи Енеса Халиловића „Листови на води“, пјесмом „Трешња“.

„Мој чукундјед Халил
Напасао је стадо оваца на једном длану,
На другом кућу саградио.

Знао је запис којим се исушује ријека
И запис на чијим се крилима лети у туђ сан
И тамо чиниш шта ти воља.

Пожурио на прве мајске трешње,
Испео се, сладио се.

Па сина Реца посмрче остави.
Никад га пољубио није.“

Ова пјесма прије свега,поново, говори о томе да онима који више знају и могу, није дато,најчешће, да уживају у ситним животним радостима, а ако то и покушају, најчешће бивају кажњени, страдају и сами, али и њихови најближи су изложени патњи. Не могу, дакле да живе „обичан“ живот, него се над њима испуњава трагична судбина, трагична кривица, оних који су се дрзнули да буду бољи, храбрији, часнији, паметнији...

Ова пјесма је и право огледало поезије саме, јер показује како се у мало ријечи (десет стихова),може испричати цио нечији живот! У овом случају ријеч је о животу чукундједа Халила, и замијенити пјесмом, и то кратком, цијели роман!

Управо зато и имамо утисак, склопивши корице ове невелике по обиму књиге пјесама Енеса Халиловића „Листови на води“, која и својим насловом потенцира крхкост и дјела и ствараоца,као да смо ишчитали томове романа, историјских списа,или филозофских расправа, или пак народних мудрости... Она и јест, као што је то и поезија сама, есенција живота, свега, значи, у њему, у прошлом, садашњем и будућем времену. Халиловићу је то управо успјело! Да нас задржи на том свијетлом, златном чворишту са којег је и он сâм гледао и сагледао битне и суштинске појаве, људе и догађаје, и несебично их подијелио са нама!

Жарко ДИМИЋ

ПОВРАТАК У СВЕТ(Л)ОСТ

(Душан Н. Петровић, *Патријарх карловачки Герман Анђелић и његово доба*, СРБ Св. Арсеније И Сремца, Сремски Карловци, 2008. година, 305 стр.)

Требало је да прође више од једног века да би се, сплетом помало и необичних околности осветлила, са више него довољне историјске дистанце, на жалост скоро сасвим заборављена личност али сваког поштовања достојна историјска личност, не тако давне српске прошлости - патријарх Германа Анђелића.

Аутор овог текста као и други уосталом, био је и узбуђен и изненађен када су у јесен 2007. године радници Покрајинског завода за заштиту споменика културе АП Војводине подигли у оквиру рестаураторско-конзерваторских радова, под велелепне Саборне цркве у Карловцима и када се отприлике на средини цркве из густе таме времена указала надгробна плоча на гробници, почившег патријарха Германа Анђелића са скромном посветом његовог верног брата и извршиоца његове последње воље, проте митровачког, Стевана Анђелића. И, како већ у предговору овој књизи примећује историчар Душко Вујичић “недуго после тога радови су завршени, под реконструисан и обновљен, а гробно место патријарха нестало је из нашег видокруга.” Зашто је поново нестало, зашто је овај знаменити српски јерарх и рођени карловчанин, враћен у таму тиховања и заборава, “далеко“ од гробница карловачких митрополита и патријарха сахрањених иза велелепног олтара овог славног српског храма посвећеног Св. оцу Николају, не зна се. Патријарх Герман Анђелић одмах после смрти (1888) нагло је скрајнут како из црквене тако и политичке историје српског народа у хабзбуршкој монархији. У новије време на њега пажњу тек накратко скреће епископ шумадијски Сава у својој изузетно вредној и временски свеобухватној биографској студији “Српски јерарси од деветог до двадесетог века“ (Београд, 1996. стр. 131-132). И када је било за очекивати да ће ова знаменита историјска личност друге половине 19. века наћи

своје заслужено место, остао је од надања тек само бљесак. Герман Анђелић био је између осталог и знаменити Карловчанин по рођењу, угледни ђак прве српске гимназије, затим један од најбољих њених ученика и питомац Богословског училишта.

На срећу, као у каквој намери Божијој, у Карловцима се за овога времена нашла такође једна у сваком погледу позитивна, снажна и необична личност, историчар протојереј - ставрофор, професор и ректор Карловачке богословије - господин Душан Н. Петровић и један од најагилнијих ректора у њеној дугој историји. Испоставиће се да је Душан Н. Петровић не само одличан педагог и рекли бисмо историчар већ истраживач од нерва. Уз многобројне обавезе којима је свакодневно окупиран, јер је на челу школске установе која својим ђацима обезбеђује поред уобичајених услова за извођење свакодневне школске наставе и исхрану, смештај и сваку другу заштиту, ректор Душан Н. Петровић је на своја плећа истомач преузео озбиљно и тешко бреме ревитализације и обнове зграде у којој данас постоји и ради Прва српска богословија.

Уназад неколико година стигао је Душан Н. Петровић да и поред многобројних обавеза истражи, а потом и напише веома добру и занимљиву монографију својих Парага родног села у Бачкој, затим да након вишегодишњег истраживања напише, на основу изворне архивске грађе, три монографије везане за лик и дело знаменитог српског патријарха Георгија Бранковића чије деловање у духовном, политичком и културном животу српског народа у оквирима Аустро-угарске монархије и Карловачке митрополије, до појаве ових књига, није било ни до краја расветљено ни на прави начин разјашњено. То је успешно пошло за руком историчару Душану Петровићу који је успео да се веома добро снађе у лавиринтима времена патријарха Георгија Бранковића, у временима која су била тешка, несигурна и испуњена неслогом и неразумевањем тадашњих српских политичара ширег националног и политичког интереса српског народа у једном огромном европском католичком царству каква је била тадашња Аустро-угарска монархија.

Душан Н. Петровић истрајан и упоран, подухватио се да расветли биографију, живот и дело, “заборављеног” српског јерарха чији је живот и рад на трону карловачких митрополита хронолошки претходио патријарху Георгију Бранковићу. До појаве ове монографске студије историчара Душана Н. Петровића у историографији на једну необичну, а видећемо и сасвим незаслужено велику, празнину и зид ћутања о патријарху Г. Анђелићу.

Овде у Карловцима где је рођен, где се школовао и потом стекао највећу почаст и највећи чин који један Србин ван граница Србије може понети и где је најзад преминуо и ту сахрањен, на њега неко време подсећа само његова задужбина, данашња зграда Карловачке гимназије где је један период радила и Карловачка богословија, тачније речено само натпис изнад улаза у Гимназију, “Браћа Анђелић српском народу”, биста Германова у свечаној сали школе и једна улица у Сремским Карловцима која носи назив: Улица браће Анђелић. И то би до данас било о патријарху Герману

Анђелићу готово све. Истине ради, ипак, треба рећи да је Патријарх Герман значајна личност наше црквене и политичке историографије, не у оном обиму значења карловачких митрополита и патријарха који су живели и радили током 18. и до 60-тих година 19. века, али свакако у новим друштвено политичким условима једне сада значајно, политички и уставно, промењене монархије која се у доба патријарха Германа Анђелића зове Аустро-угарска монархија и где је некадашњи царски централизам и апсолутизам почео да прераста у неки облик парламентарне монархије, снажно обојена нарастајућим национализмом поданичких народа где на пример на уштрб српског цвета мађарски национализам. Током друге половине 19. и првих година 20. века и српски народ дубоко ће загазити у политички живот углавном угарског дела монархије и обележен између осталог и међусобним сукобима тадашње српске политичке елите са сопственом црквеном јерахијом која је до средине 19. века имала доминантан чак привилегован положај када су били у питању српски национални интереси у Монархији. Тек створена политичка страначка елита кренула је у сукобе са Црквом у намери да што више смањи а по могућности и сасвим искључи значај и утицај Цркве и њених представника из политичког живота Срба у Монархији идући тако често на руку интресима власти католичке Аустро-угарске монархије која је упорно, кроз више од два века са мање или више успеха, желела да права Срба, која им је привилегијама и заштитним дипломама гарантовала, сведе на најмању могућу меру или да их по могућности и сасвим укине.

У овим вишевековним тешким борбама за национални интерес и права кроз очување привилегија наши црквени поглавари били су не само црквени великодостојници већ и водеће политичке личности у монархиј морали с хтели то или н да буду и те како мудри у својим политичким потезима према углавном агресивном бечком двору и католичкој цркви која није бирала средства у сталној акцији ка покатоличавању и унијаћењу Срба на овим просторима северно од Саве и Дунава.

Често су тадашњи српски политичари, без имало разумевања, временског контекста и политичке ситуације, “дочекивали на нож,” неке активности српске јерархије на штету целе нације ради стицања ситних политичких поена или не ретко из личног користољубља. У том периоду развија се и један сада већ моћан медиј - новине - које су као и данас олако стављале етикету на неке личности и догађаје. Допринос сукобима, неразумевању и блаћењу, давала је дакле, и тадашња штампа којом су као и данас манипулисали одређени политички кругови.

Једна од жртава оваквог “неразумевања” свакако да је био и патријарх Герман Анђелић, чиме су нанете огромне штете како народу тадашњим савременицима тј. учесницима политичких и свих других догађања, тако и потоњој историографији која је углавном некритички преузимала “ставове времена” и преносила их и непроверене све до наших дана. Пропању Аустро-угарске 1918. године и формирањем Краљевине: СХС-а и увођењем - јачањем институције

“братства и јединства,” ове личности и догађаји падали су све више у заборав, да би их други светски рат и поратна комунистичка Југославија сасвим склонили на маргине ионако “забраву” препуштене српске прошлости; са њима је заборављена и Карловачка митрополија али и Карловци као њено седиште.

Данас, почетком новог миленијума, са већ значајне историјске дистанце, захваљујући вредном историчару и добром познаваоцу наше не само црквене историје, господину Душану Н. Петровићу, унето је нешто више светлости у историјску таму овог периода наше богате и итекако славне прошлости.

Као и у претходним монографско-истраживачким студијама посвећеним патријарху Георгију Бранковићу, тако и у овој посвећеној животу и раду патријарха Германа Анђелића, Петровић свој рад ослања пре свега на изворну архивску грађу највећим делом из фонда Митрополијско-патријаршијског архива под управом САНУ у Сремским Карловцима, а тек потом на историографску литературу. Ова је студија са тачке гледишта историјске науке сасвим поуздана. Петровић користи изворну архивску грађу да би што верније реконструисао историјски простор у ком је живео и радио патријарх Герман Анђелић чиме ова студија истовремено постаје и поуздан историјски извор за рад будућих истраживача. Са становишта модерне историјске науке, Петровић је реконструисао и дефинисао и тадашњи политички контекст и амбијент рада и деловања патријарха Германа, дајући читав низ стручних одговора на питања која су више од века оптерећивала ову историјску личност. Налазећи се између постојећих наслеђених предрасуда које нису, морамо и то истаћи, мимоишла ни неке од црквених кругова све до данас када је реч о личности патријарха Германа Анђелића, и његовој улози у времену док је седео на патријаршијском трону и сопствених јавних визија и другачијих увида, Петровић је овом монографском студијом успешно расветлио период живота и рада Германа Анђелића од његовог рођења па до његове смрти. Истакнута су поглавља између осталих: Животопис и рад на црквеном пољу до избора за епископа бачког. Од младог Григорија Анђелића који је рођен 1822. године у угледној свештеничкој породици од оца Павла у Сремским Карловцима и мајке Ане из угледне сремскокарловачке трговачке породице Шероглић. Млади Григорије је основну и средњу школу завршио у Сремским Карловцима: до данас су сачуване његове уредне ђачке свеске док је похађао гимназију, а чуване су као што знамо само оне за пример од најбољих ученика. Затим 1842/43. уписује и богословско училиште које завршава такође у Карловцима у року. Јавно је био похваљиван као први у својој генерацији. Студирао је права и филозофију у Пешти и Шарошпатаку. Након студија враћа се у родне Карловце где се и монаши. Његову жељу да се замонаши подржао је и његов ујак тада угледни адвокат Павле Шероглић који је био први српски адвокат. Замонашио се у време великих догађаја када је одржавана мајска скупштина и проглашена српска Војводовина у Сремским Карловцима 1/13. маја 1848. године у најзначајнијем и најславнијем фрушкогорском мана-

стиру Крушедолу. Замонашио га је тадашњи архимандрит гретешки Арсеније Стојковић давши му име Герман. Убрзо потом за јерођакона га је рукоположио 20. маја 1848. епископ горњокарловачки Евгеније (Јовановић). Када се црквена општина у Трсту обратила тадашњем митрополиту Јосифу (Рајачићу) 1848. године с молбом да им пошаље ђакона, избор је пао на узорног и од поверења јерођакона Германа. Шаљући им јерођакона у Трст испратио га је сада већ патријарх Рајачић са изузетним препорукама. Као ђакон храма Св. Спиридона у Трсту вршио је млади Герман две године и учитељску дужност при црквено - школској општини, а свом знању немачког, латинског и мађарског језика придодео је и италијански. Већ од 1850. до 1866. године налазимо га на месту професора а затим и као ректора Карловачке богословије. За архиђакона произведен је 1853. године, поставши и конзисторијални бележник, а синђелским достојанством одликован је 1858. године. Ускоро потом 1861. произведен је за протосинђела, да би 1864. године био постављен за архимандрита манастира Гретега. После смрти епископа бачког Платона, 9. априла 1867, постављен је за мандатара, а потом и за администратора епархије бачке. У време патријарха Самуила Маширевића, архимандрит Герман Анђелић изабран је 1869. године за епископа бачког. Како је патријарх Маширевић изненада умро јануара 1870. новоизабраног епископа бачког посветио је за епископа тек 11. августа нови патријарх Прокопије Ивачковић. Након изненадног и насилног пензионисања патријарха Прокопија, 1879. године, епископ бачки Герман Анђелић постављен је за администратора Карловачке митрополије. Овакво одвијање догађаја нико у митрополији није одобравао и ово незадовољство пренело се са клира на народ. Бечки двор и цар Фрања Јосиф нису потврдили регуларан од српског сабора избор епископа горњокарловачког, Теофана Живковића, иначе школског друга и пријатеља Германовог за патријарха, већ су и двор и цар за патријарха именovali 1882. године њима ближег епископа Германа. Овај гест болно је одјекнуо међу Србима чиме су била ускраћена вишевековна права српске црквене аутономије као и право избора митрополита и патријарха међи Србима у Хабзбуршкој монархији. И тада је кренуо одијум политичких првака, дела црквене јерархије, а затим и народа, против патријарха Германа. Нико се осим малобројних присталица Германових није запитао шта је ту могао да учини Герман управо у време снажне политичке хајке против Срба и српске цркве када су већ били усклађени политички интереси између Немаца и Мађара. Захваљујући својој “непопуларности,” како код народа а потом на жалост и код највећег дела историчара, личност, а ни дело патријарха Германа до данас нису били довољно проучени. И поред тадашњих сукоба са српском политичком елитом у Аустро-угарској и најугледнијим међу њима Светозарем Милетићем, највећу штету патријарху Герману нанели су неспоразуми, затим у више “наврата” са знаменитим Иларионом Руварцем који је као научник у неколико пута одбијао епископски чин, изговарајући се својим бављењем науком, да би потом био измештен и из Карловачке богословије.

Непријатељи Патријарха Германа су и ову ситуацију искористили да га нападну као “виновника и узрочника” што један угледни архимандрит као што је Иларион Руварац неће да се прихвати епископског чина. Наравно било је то далеко од истине.

Патријарх је био нежног здравља и врло је често побољевао. Једном је по препоруци лекара ишао на острво Крој на опоравак, што је за оно време било врло напорно путовање. Ове мало познате податке нашао је упорни истраживач и аутор ове студије Душан Н. Петровић у Архиву САНУ у Сремским Карловцима. Како је болест узимала маха, а радило се највероватније, пише Петровић, о туберколози, патријарх је већ с краја 1887. године написао неколико опорука преко којих је себе уврстио у мецену цркве и српске просвете, као да је предосећао да му је остало још само једна година живота. Помагао је својим прилозима цркву, пензионални фонд професора Карловачке гимназије, разне школске фондове, нештедимице давао стипендије, пензије и милостињу, на које је у току свог живота потрошио за то време огромну суму од 60.000 форината. Са братом Стеваном за подизање нове зграде карловачке Гимназије чији је некада ђак био, дао је 162.500 форината”; зграду је подигао по аманету свога брата Германа, прота Стеван завреме патријарха Георгија Бранковића.

Овде ћемо (у монографији) наићи и на суд о патријарху Герману Анђелићу из пера епископа бачког Никанора (Иличић) који се као један од ретких бавио делом патријарха Германа. Он пише: “Патријарх Герман је био мудра и паметна глава. Знао је шта хоће и добро је радио за Цркву. Патријарх Герман је хтео да народност и аутономију веже за православље, Јер то је Јаче Јемство, и да се аутономија веже за каноне, јер су грађански и државни закони као и све политичке идеје нешто релативно, променљиво и пролазно, док су вера и канони нешто стално и непроменљиво.”

Сасвим је немогуће зато у току разлагања и тумачења рада аутора Душана Н. Петровића склонити речи знаменитог Србина Милана Кашанина које стоје као чврст мото на почетку ове књиге: “Брзи на одушевљењу и заносу ми смо још бржи на забораву и непоштовању”. Да ли је историчар и јереј Душан Н. Петровић успео да оспори ту прастару али чини се никако застарелу “пресуду” једног прохујалог времена остаје тек да се види. Али је сигурно да је Петровић успео да нас зналачки и стручно, егзактно проведе кроз богату биографију једног знаменитог и значајног српског јерарха чија дела чврсто стоје пред нама али их ми до сада нисмо успели да сагледамо у њиховој правој вредности и значају за српски род.

На крају шта још рећи за лепо писану и изузетно корисну историјско-биографску студију, даровао нам је на ползу и сећање, садашњем и будућем роду српскоме, вредни историк и родољуб протојереј - ставрофор, господин Душан Н. Петровић.

Претплатити се на ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази 4 пута годишње у обиму од десет шtamпарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 800,00 динара за физичка, а 1.000,00 динара за правна лица.

Претплата се може улагити на жиро рачун број 840-98664-83 код УП са назнаком „за часопис ТРАГ“.

Чим се прокњижи уплата, ми ћемо вам слати часопис „Траг“ на адресу коју нам пошаште.

Све информације можете добити путем телефона: 021/707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Небојша Деветак. - 2010, бр. 21 - . - Врбас : Народна библиотека „Данило Киш“, 2010 - (Нови Сад : „Будућност“). - 23 cm

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407